

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО ГОСПО-
ДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ І ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
на тему
**« ПАРТИЦИПАТОРНИЙ БЮДЖЕТ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧ-
НОГО УПРАВЛІННЯ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТА НА-
ПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ»**

Виконав: здобувач вищої освіти
4 курсу групи ПУіА 2022-1
спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
освітньо-професійної програми
«Публічне управління та
адміністрування»

Ігор БАКУМЕНКО
(ім'я та прізвище)

Керівник Христина КАЛАШНІКОВА
(ім'я та прізвище)

Рецензент Тетяна КОЛЯДА
(ім'я та прізвище)

Рецензент Світлана ГАЙДУЧЕНКО
(ім'я та прізвище)

Харків – 2026 року

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО ГОСПО-
ДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА

Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту
Кафедра менеджменту і публічного адміністрування
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
проф. Марина НОВІКОВА

«19» травня 2026 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бакуменко Ігоря Вікторовича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Партиципаторний бюджет у системі публічного управління: оцінка ефективності та напрями удосконалення»
2. Керівник роботи Калашнікова Христина Ігорівна, к. е. н., доцент затверджені наказом закладу вищої освіти від 19.05.2026 р. № 428-03
Строк подання здобувачем роботи 22.06.2026 р.
3. Вихідні дані до роботи чинне законодавство, матеріали переддипломної практики, періодична спеціальна література, інші джерела.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: Розділ 1. Нормативно-теоретичні засади партиципаторного бюджету в системі публічного управління. Розділ 2. Аналіз практик реалізації партиципаторного бюджету в громадах України. Розділ 3. Концептуальна модель відновлення партиципаторного бюджету в Харківській міській громаді в умовах воєнного стану.
5. Перелік графічного матеріалу: 1. Титульний лист. 2. Актуальність дослідження. 3. Мета, об'єкт та предмет дослідження. 4. Сутність та функції ПБ. 5. Нормативно-правова база та виклики воєнного стану. 6. Методологічні рамки оцінювання ПБ. 7. Кількісний та фінансовий провал довоєнної моделі Харкова. 8. Інституційні дисфункції ПБ Харкова. 9. Бенчмаркінг Харкова з громадами України. 10. Оновлена інституційно-правова архітектура. 11-12. Фінансово-комунікаційні інструменти імплементації. 13. Висновки дослідження відповідно до завдань.

6. Дата видачі завдання 19 травня 2026 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	Дослідження основних літературних джерел за темою кваліфікаційної роботи	01.06.2026-06.06.2026	виконано
2.	Розділ 1. Нормативно-теоретичні засади партиципаторного бюджету в системі публічного управління	01.06.2026-06.06.2026	виконано
3.	Розділ 2. Аналіз практик реалізації партиципаторного бюджету в громадах України	07.06.2026-12.06.2026	виконано
4.	Розділ 3. Концептуальна модель відновлення партиципаторного бюджету в Харківській міській громаді в умовах воєнного стану	13.06.2026-16.06.2026	виконано
5.	Висновки	17.06.2026	виконано
6.	Оформлення графічного матеріалу	18.06.2026	виконано
7.	Оформлення пояснювальної записки	19.06.2026-21.06.2026	виконано
8.	Попередній захист	22.06.2026	виконано
9.	Захист	24-25.06.2026	

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Ігор БАКУМЕНКО

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Христина КАЛАШНІКОВА

(прізвище та ініціали)

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

Скорочення	Повна назва
ПБ	Партиципаторне бюджетування
ОМС	Органи місцевого самоврядування
USAID	Агентство США з міжнародного розвитку
Постанова № 590	Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану»
Положення	Положення про бюджет участі
КЕКВ	Коди економічної класифікації видатків
Програма	Міська цільова програма «Партиципаторний бюджет (бюджет участі)»
ТГ	Територіальна громада
Е-DEM	Платформа електронної демократії
ОСББ	Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку
Prozorro	Електронна система публічних закупівель Prozorro
KPI	Key Performance Indicators / Показники ефективності

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 НОРМАТИВНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПАРТИЦИПАТОРНОГО БЮДЖЕТУ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	10
1.1. Сутність, принципи, еволюція партиципаторного бюджету як інструменту громадської участі та досвід функціонування за кризових умов.	10
1.2. Нормативно-правові та організаційні основи реалізації бюджету участі в Україні та його зміни в умовах воєнного стану.....	26
1.3. Підходи до оцінювання ефективності партиципаторного бюджету та їх адаптація до кризових умов.....	35
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПРАКТИК РЕАЛІЗАЦІЇ ПАРТИЦИПАТОРНОГО БЮДЖЕТУ В ГРОМАДАХ УКРАЇНИ.....	46
2.1. Комплексна оцінка довоєнної моделі партиципаторного бюджету Харківської міської громади.....	46
2.2. Аналіз реалізації бюджету участі: методологічні рамки оцінювання.....	52
2.3 Досвід громад в адаптації механізмів партиципаторного бюджету за умов воєнного стану.....	66
РОЗДІЛ 3 КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ВІДНОВЛЕННЯ ПАРТИЦИПАТОРНОГО БЮДЖЕТУ В ХАРКІВСЬКІЙ МІСЬКІЙ ГРОМАДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	80
3.1. Інституційно-правова архітектура оновленої моделі.....	80
3.2. Фінансово-комунікаційні та цифрові інструменти імплементації моделі в умовах воєнного стану.....	89
3.3. Оцінювання ефективності запропонованої моделі та вектори її післявоєнного масштабування.....	95
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103
ДОДАТКИ.....	112

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне врядування тримається на демократичному ідеалі участі громадян, де останні мають реальний вплив на державні рішення. Тому, у відповідь на виклики традиційної представницької демократії партисипативне бюджетування набуло популярності як інноваційний підхід, що надає громадянам пряме право голосу в бюджетному процесі та перетворює територіальну громаду з пасивного об'єкта адміністрування на активного суб'єкта управління.

В Україні цифровізація надала цьому інструменту деліберативної демократії безпрецедентного розмаху. Проте повномасштабне вторгнення у 2022 році стало для місцевих бюджетів справжнім екзистенційним шоком. Більшість громад, зокрема Харківська міська територіальна громада, повністю призупинили дію програм громадського бюджету. Стара парадигма партиципаторного бюджету, орієнтована переважно на мирний соціально-економічний розвиток миттєво втратила релевантність. Однак, досвід певних громад доводить, що за умов правильної інституційної, нормативно-правової та фінансової адаптації до обмежень воєнного стану, партиципаторне бюджетування еволюціонує у механізм колективного управління виживанням та обороноздатності. Відтак, нагальна потреба подолання системних дисфункцій довоєнних моделей ПБ та розробка нових концептуальних засад залучення громадян до управління місцевими фінансами в умовах прифронтових міст зумовлює високу актуальність обраної теми дослідження.

Стислий огляд досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади громадської участі та функціонування партиципаторного бюджетування як інструменту публічного управління широко висвітлені у працях таких вітчизняних і закордонних науковців, як Б. Барбер, М. Воронов,

М. Правдюк, В. Головка, Р. Аббасов, Д. Вільямс, М. Лофтон, Х. П. Мартінес Гусман та ін.. Практичні та організаційно-правові аспекти впровадження бюджету участі в Україні досліджували Г. Возняк, О. Кириленко, І. Чайковська, Н. Станіславчук, З. Лободіна, Н. Сокровольська. Проблематику адаптації партиципаторних механізмів до кризових умов та періоду воєнного стану порушували у своїх дослідженнях М. Ходан, І. Буртяк, О. Руденко, М. С. Мурей. Попри значну кількість наукових напрацювань, питання комплексної реновації архітектури партиципаторного бюджетування у прифронтових громадах із застосуванням парадигми «гібридної стійкості» та антимонопольних запобіжників потребує подальшого глибокого вивчення.

Мета дослідження полягає в виявленні особливостей функціонування партиципаторного бюджету в умовах воєнного стану, змін у пріоритетах фінансування порівняно з довоєнним періодом та пошуку напрямів удосконалення інструменту громадської участі.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано та вирішено такі завдання дослідження:

1. розкрити теоретичні засади партиципаторного бюджету як інструменту публічного управління та громадської участі;
2. схарактеризувати нормативно-правові та організаційні основи реалізації бюджету участі в Україні з урахуванням обмежень правового режиму воєнного стану;
3. здійснити комплексну оцінку довоєнної моделі партиципаторного бюджету Харківської міської громади та виявити ключові інституційно-правові дисфункції;
4. проаналізувати досвід адаптації механізмів партиципаторного бюджету в умовах війни на прикладі передових практик Луцької та Івано-Франківської міських територіальних громад;

5. сформувати концептуальну модель відновлення партиципаторного бюджету в Харківській міській громаді на основі парадигми «гібридної стійкості»;

6. запропонувати фінансово-комунікаційні інструменти імплементації розробленої моделі та оцінювання її ефективності на основі теорії змін та управління, орієнтовано на результат.

Об'єктом дослідження є система публічного управління та участі громадян у процесах прийняття управлінських рішень на місцевому рівні.

Предметом дослідження є партиципаторне бюджетування як інструмент публічного управління.

Методологічною основою роботи є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. У процесі розкриття сутності та принципів ПБ використовувалися методи теоретичного узагальнення та логічного аналізу. Для вивчення та оцінювання довоєнної моделі ПБ у місті Харкові застосовано ретроспективний аналіз, контент-аналіз та метод case-study. З метою зіставлення показників залученості громадян і пріоритетів фінансування використано статистичний аналіз і метод порівняльного аналізу досвіду Луцької та Івано-Франківської ТГ. Для розробки архітектури оновленого ПБ та системи моніторингу КРІ застосовувалися методи моделювання, системного аналізу, а також концептуальні рамки теорії змін та управління, орієнтованого на результат.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблена концептуальна модель відновлення партиципаторного бюджету може бути безпосередньо впроваджена в практичну діяльність Харківської міської ради. Запропоновані зміни до Статуту територіальної громади, антимонопольні та антикорупційні запобіжники, а також фінансово-казначейська матриця адаптації видатків під вимоги Постанови КМУ №590 дозволять органам місцевого самоврядування легально та ефективно фінансувати потреби сил безпеки й оборони та цивільного захисту за

безпосередньої участі громадян. Розроблена матриця відповідальності за КРІ створить дієвий інструмент контролю якості публічного управління на місцевому рівні.

РОЗДІЛ 1

НОРМАТИВНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПАРТИЦИПАТОРНОГО БЮДЖЕТУ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

1.1. Сутність, принципи, еволюція партиципаторного бюджету як інструменту громадської участі та досвід функціонування за кризових умов

Демократичний ідеал участі громадян у прийнятті державних рішень давно є прагненням сучасного врядування. Проте в багатьох контекстах традиційні механізми, такі як вибори та громадські консультації, часто виявлялися недостатніми для реального залучення громадян до формування державної політики та розподілу ресурсів. У відповідь на ці виклики партисипативне бюджетування набуло популярності як інноваційний підхід, що прагне подолати розрив між урядом і керованими, надаючи громадянам пряме право голосу в бюджетному процесі.

Партиципаторне бюджетування є одним із найдієвіших практичних механізмів втілення демократії участі у житті, яка наголошує на безперервному діалозі та участі громадян на всіх етапах формування політики: від розробки ідей до їх реалізації та моніторингу.

У своїй суті партиципаторне бюджетування – це не просто фінансовий інструмент, а глибокий демократичний процес та інноваційний підхід до публічного управління. Сенс якого полягає у зміні традиційної парадигми, де розподіл державних чи місцевих коштів здійснюється виключно політиками та бюрократами. Натомість ПБ надає владу безпосередньо громадянам, дозволяючи їм пропонувати власні ідеї, обговорювати їх та через голосування визначати, на які саме проєкти буде витрачена певна частина бюджетних ресурсів.

Загальний сенс цього механізму зводиться до перетворення територіальної громади з пасивного об'єкта адміністрування на активного суб'єкта впливу, стаючи каталізатором переходу від класичної представницької демократії до демократії участі. Громадяни отримують можливість брати участь в управлінні постійно, а не лише епізодично під час виборів, референдумів тощо, через що долається віддаленість громадян від процесів прийняття управлінських рішень.

На рівні місцевого самоврядування бюджет участі підвищує економічну ефективність використання ресурсів, оскільки кошти спрямовуються на найбільш нагальні потреби суспільства з відмовою від зайвих витрат оперуючи додатковими контекстами від мешканців [108, с. 754].

Особливу стратегічну роль партиципаторне бюджетування відіграє в кризових умовах, зокрема під час воєнного стану. Воно виступає як адаптивний механізм управління місцевою стійкістю, що дозволяє оперативно переорієнтовувати місцеві бюджети на гуманітарні та оборонні потреби, зміцнювати солідарність і підтримувати легітимність влади в умовах екстремальної невизначеності [110, с. 82]. У цьому контексті партиципаторне бюджетування стає не просто технічною фінансовою процедурою, а потужним інструментом моральної та інституційної реконструкції суспільства.

Якщо більш детально розглядати поняттєвий апарат інструментів участі громадян в управлінні коштами, то дослідники окремо вирізняють поняття громадської участі (партиципації), партиципаторного бюджету та бюджету участі.

Громадська участь (партиципація) є надшироким поняттям. На думку М. Правдюка – це процес, під час якого громадяни отримують можливість впливати на рішення органів державної влади, а також можливість здійснювати контроль за їхнім виконанням, якщо дані рішення безпосередньо

або посередньо торкаються інтересів громадян [105, с. 139]. В. Головка дає більш нормативне визначення. Він тлумачить право на громадську участь як нормативно закріплену можливість осіб бути залученими до діяльності органів публічної влади як з власної ініціативи, так і в межах процедур, що ініційовані самою владою, задля повнішого врахування суспільних інтересів [105, с. 139]. М. Воронов розглядає партиципацію через призму демократія участі, яка охоплює широкий спектр процесів, зокрема деліберацію, консультації та спільне прийняття рішень, які дозволяють громадянам постійно брати активну участь у врядуванні, а не лише час від часу голосувати на виборах [104, с. 77-78]. Теоретик Б. Барбер в рамках своєї концепції сильної демократії визначає громадську участь як політичну діяльність, яку здійснюють самі люди, а не яка здійснюється для них чиновниками. Додатково він підтримує думку, що через «спільне бачення й спільну справу» людина стає громадянином, підкреслюючи важливість громадянських чеснот у партисипативній демократії [104, с. 139].

Підсумовуючи думки різних авторів, можна сказати, що громадська участь (партиципація) – це не просто політичний принцип, а багаторівневий практичний механізм розширення прав громадян, який дозволяє їм трансформувати публічне управління і робити його більш прозорим, підзвітним та соціально орієнтованим. Громадяни отримують можливість безпосередньо впливати на рішення органів публічної влади, а вже опосередковано здійснювати контроль за їх виконанням

Партиципаторний бюджет (партисипативне бюджетування) – це один із найдієвіших інструментів громадської участі, є міжнародним науковим терміном.

М. Правдюк трактує його як «процес участі населення у розподілі місцевого інвестиційного бюджету». Це механізм, за допомогою якого громадяни мають можливість пропонувати та голосувати за проекти, що передбачають гнучкий відсоток бюджету муніципального управління.

Партиципаторне бюджетування є корисним інструментом для захисту інтересів населення шляхом створення механізмів для спільного прийняття рішень, що відповідає інтересам більшості населення, що є цінним підкріпленням демократії. Така участь громадян допомагає консолідувати процеси соціальної інтеграції, охоплюючи соціальні групи, громадські об'єднання та мешканців районів, міст та регіонів [105, с. 140].

Р. Аббасов розглядає партиципаторне бюджетування як трансформаційний підхід до місцевого врядування, що покликаний подолати недоліки класичної представницької демократії підкреслюючи його потенціал для підвищення прозорості, підзвітності та демократичної легітимності [5, с. 1].

Д. Вільямс та співавтори акцентують, що партиципаторне бюджетування змінює (миттєво або поступово) напрямки використання державних коштів унаслідок зміни суб'єктів, які приймають важливі бюджетні рішення (мешканці проти державних службовців) [111, с. 4].

М. Лофтон та Х. П. Мартінес Гусман розглядають партиципаторне бюджетування через призму боротьби з нерівністю. Для них це специфічна бюджетна практика, головна мета якої полягає в тому, щоб надати голос маргіналізованим та економічно незахищеним групам, усунути бар'єри для їхньої участі та цілеспрямовано перерозподілити державні ресурси на їхню користь [110, с. 3].

Бюджет участі (або громадський бюджет) – це практична, адаптована до українських реалій назва партиципаторного бюджетування. Як визначає Г. Возняк, бюджет участі є процесом співпраці органів місцевого самоврядування з громадськістю, який передбачає подання проєктів мешканцями, голосування за них та контроль за їх реалізацією в межах визначених параметрів [111, с. 139].

О. Кириленко та І. Чайковська розглядають його у двох вимірах. У широкому розумінні він передбачає докорінну зміну підходів до управління

містом, перехід від класичної представницької демократії до демократії участі, що акцентує на безпосередньому залученні громадян до політичного процесу на рівні місцевого самоврядування. У вузькому сенсі бюджет участі є демократичним процесом, у межах якого мешканці самостійно вирішують, як витратити визначену частину місцевого бюджету [111, с. 135]. М. Ходан та І. Буртяк пропонують антикризове трактування. Вони вважають, що в умовах екстремальних загроз партиципаторне бюджетування перестає бути просто інструментом локального розвитку. Воно еволюціонує у механізм колективного управління виживанням та соціальної солідарності, перетворюючись на інструмент моральної реконструкції, де жителі стають співтворцями стійкості своєї громади [110, с. 89-90]

Підсумовуючи, у своїй суті ці терміни позначають один і той самий інструмент безпосередньої участі громадян в управлінні коштами. І незалежно від назви, вони спрямовані на демократизацію публічного управління, підвищення прозорості, зміцнення довіри до влади та перетворення громадян з пасивних споживачів послуг на активних співтворців політики. А за кризових умов перетворюється у механізм виживання та стабілізації. При цьому терміни «партиципаторний бюджет» та «бюджет участі» є синонімами, де перший є міжнародним науковим концептом, а другий є адаптованою назвою для практичного застосування в українських громадах та дослідженнях.

Базуючись на представлених теоретичних підходах, можна сформулювати узагальнені визначення, що чітко розмежовують загальне і часткове.

Громадська участь (партиципація) – всеосяжний, багаторівневий політико-правовий процес та практичний механізм демократії участі, який полягає в нормативно закріпленій та ініціативній діяльності громадян, спрямованій на постійний безпосередній вплив на прийняття рішень органами публічної влади, деліберацію, консультації та контроль за їх

виконанням. Вона трансформує публічне управління роблячи його прозорим, підзвітним і соціально орієнтованим, нівелює монополію чиновників на владу та перетворює людину на свідомого громадянина через спільне бачення й практичну реалізацію суспільних інтересів.

Партиципаторний бюджет (бюджет участі) – підхід до місцевого врядування, в межах якого громадяни безпосередньо обговорюють, пропонують і приймають рішення щодо розподілу гнучкого відсотка місцевих коштів. Цей інструмент покликаний подолати недоліки представницької демократії, передати фінансову владу від бюрократів до мешканців, подолати соціальну нерівність шляхом надання голосу маргіналізованим групам та цілеспрямовано перерозподілити ресурси на їхню користь.

Механізм партисипативного бюджету виконує низку важливих функцій, що впливають як на суспільство, так і на владні інституції. Різні дослідники виділяють різні основні функції партисипації (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Функції партисипації

Назва функції	Характеристика
Освітня (просвітницька)	Беручи безпосередню участь у бюджетному процесі, громадяни на практиці набувають навичок управління, розвивають здатність до раціонального мислення та засвоюють громадянські чесноти [10, с. 80]
Інтегративна	Участь у розподілі коштів сприяє формуванню почуття спільноти та єдності цілей. ПБ об'єднує зусилля мешканців для розв'язання локальних проблем та формує почуття співвідповідальності за розвиток територіальної громади [104, с. 80].
Легітимаційна	Рішення, ухвалені за безпосередньої участі громадськості, набагато легше сприймаються та визнаються суспільством. Це суттєво підвищує авторитет місцевої влади та зміцнює довіру громадян до її інститутів [104, с. 80].
Комунікативна (залучення до обговорення)	Полягає у створенні зрозумілої, доступної й довірливої взаємодії між державою та суспільством з їх залученням до процесу ухвалення рішень стосовно розвитку міста шляхом налагодження співпраці у плануванні та реалізації партисипативних бюджетів [3, с. 140]. Складна фінансова інформація адаптується до потреб населення, що реалізує принцип «розумію – можу брати участь та впливати» [111, с. 133].

Управлінсько-контрольна	Дозволяє забезпечити цільове, економне та результативне використання публічних коштів. Завдяки відкритості та підзвітності
Продовження табл. 1.1	
	процесів, ПБ дозволяє ефективніше управляти ресурсами суттєво знижуючи ризики корупції, протекціонізму чи клієнтелізму, гарантуючи дієвий громадський нагляд [105, с. 140; 111, с. 135].
Адаптивно-антикризова	ПБ дозволяє мешканцям мобілізувати та спільно спрямовувати державні кошти на найнагальніші колективні потреби [110, с. 88].

Принципи партиципаторного бюджетування забезпечують його ефективність, як інструменту демократії та управління публічними фінансами. Різні дослідники мають різні підходи до визначення цих принципів. Вітчизняні дослідники демонструють більш прагматичний, адміністративно-процедурний підхід. В умовах формування місцевого самоврядування в Україні їхній фокус здебільшого концентрується на організаційних, правових та інституційних засадах, необхідних для успішного запуску та функціонування ПБ у громадах.

М. Воронов досліджуючи загальну парадигму демократії участі виділяє фундаментальні політико-правові принципи як інклюзивність (залучення максимально широкого кола громадян), деліберация (якісне, аргументоване обговорення), децентралізація/субсидіарність (перенесення прийняття рішень на рівень, найближчий до громадян) та надання реального впливу (обов'язковість врахування пропозицій громадськості) [104, с. 80].

О. Кириленко, В. Чайковська, вказуючи на принципи які формують суть партиципаторного бюджету, акцентують на рівності прав усіх учасників, їх співучасті та самоорганізації у прийнятті рішень, а також принципі ініціативності, згідно з яким кожен учасник може висловити своє бачення вирішення тих чи інших проблем [105, с. 138].

З. Лободіна та співавтори розглядаючи партиципаторний бюджет як частину реформи децентралізації влади виокремлюють ідею, що успіх будь-яких реформ безпосередньо залежить від стратегічного вектора розвитку

суспільства, який наразі базується на принципах людиноцентризму, а отже, на чіткому розумінні ролі окремої людини як важливого «суб'єкта прийняття фінансових рішень та носія індивідуальних та суспільних інтересів» та «проповідує абсолютну цінність окремої людини, ставить добробут, права та свободу людини в центр діяльності держави» [105, с. 140]

Н. Сокровольська та А. Корбутяк зазначають, що ключовими принципами ПБ є відкритість, прозорість і підзвітність, які ефективно знижують ризики корупції та протекціонізму [111, с. 135]

Н. Станіславчук та співавтори фокусуються на практичних правилах впровадження. Вони виділяють систему принципів розвитку ПБ в Україні, акцентуючи на їх істотному зв'язку з ключовими принципами громадської участі, відкритості процедур, прозорості тощо (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Принципи розвитку ПБ в Україні

Принцип	Характеристика
Рівні права на участь	Кожен громадянин має рівне право на участь в основних заходах розвитку партиципаторного бюджетування в Україні [108, с. 753].
Послідовність дій	Розвиток і регулювання бюджетування являє собою розгорнутий у часі процес [108, с. 753].
Різноманітність практик	Будь-яка практика партиципаторного бюджетування, заснована на механізмі прямої участі громадян у бюджетному процесі, робить свій внесок у скарбничку загального досвіду [108, с. 753].
Ініціативності	Участь громадян у заходах соціально-економічного розвитку бюджетування має ініціативний характер [108, с. 754].
Гнучкого мотивування	Залучення суб'єктів у процес партиципаторного бюджетування має характер спонукання до участі через систему гнучких стимулів: рейтинги, конкурси та інше [108, с. 754].
Співучасті між владою, експертами та громадянами	Розвиток бюджету участі спирається на співпрацю державних і місцевих органів влади, проектних центрів та ініціативних груп громадян [108, с. 754].
Відповідність системі державного регулювання	Базові підстави процесу регулювання цього бюджетування повинні виникати з основних правових документів, що регламентують сферу державних і місцевих фінансів [108, с. 754].
Самоорганізація учасників.	Основою регулювання процесу розвитку партиципаторного бюджетування є переважно колегіальні, спільні рішення [108, с. 754].

Інформаційна відкритість	Представники органів влади, консультанти, експерти, активісти та учасники проєктів отримують вільний доступ до інформації [108, с. 754].
--------------------------	--

Закордонні автори розглядають як ціннісні, макрополітичні та філософські орієнтири. Для них ПБ є інструментом радикальної демократизації та перерозподілу влади. Наприклад, К. Тейлор, Н. Джонсон, Д. Свара, Л. Сінерво виділяють принцип соціальної справедливості, який розщеплюють на виміри: доступності (усунення бар'єрів для історично маргіналізованих та економічно незахищених груп); справедливості (рівне ставлення, відсутність фаворитизму); якості (послідовності у наданих послуг та чіткість комунікації неформальних правил); справедливості результатів (гарантія того, що ПБ має однаковий вплив на всі групи та цілеспрямовано розв'язувати проблеми минулих нерівностей) [110, с. 2-3];

М. Лофтон та Х. П. Мартінес Гусман роблять акцент на принципі сталості управління, оскільки щоб довгострокові результати були реалізовані, процес ПБ повинен сприяти сталому управлінню, тобто не бути епізодичним [110, с. 3]. Л. Сінерво доповнює принцип сталого управління конкретними вимірами:

а) фінансова стійкість (здатність суб'єкта зберігати своє існування, ефективно балансує свої рахунки, забезпечуючи адекватні фінансові ресурси для виконання своїх обов'язків і не накопичуючи борг, який не може бути погашений майбутніми поколіннями без компрометації їх фінансових можливостей) [110, с. 3];

б) організаційна стійкість (здатність суб'єкта переслідувати, підтримувати та бути послідовним зі своєю внутрішньою структурою для сприяння сталому розвитку) [110, с. 3];

в) соціальна стійкість (відображається в наданні повноваження громадянам, зміцненні зв'язків у громаді та сприянні покращенню добробуту) [110, с. 3];

г) екологічна стійкість (використанню екологічно чистих матеріалів, які підтримують зелений перехід для розв'язування проблем зміни клімату) [8, с. 3];

Р. Аббасов наголошує, що успіх ініціатив ПБ залежить не лише від самого факту виділення коштів, а від дизайну процесу, акцентуючи на принципах інклюзивності (доступності процесу для всіх верств населення), прозорості (надання чіткої та доступної інформації про процес бюджетування та рішення), деліберативності (сприяння відкритому та структурованому діалогу між) та комунікацій (створення каналів для постійного зворотного зв'язку та оцінювання з метою вдосконалення процесу з часом) [110, с. 10].

Синтезуючи іноземний та вітчизняний досвід, принципи партиципаторного бюджету можна умовно логічно згрупувати ці принципи у 4 комплексні категорії (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Принципи ПБ за категоріями

Назва	Вхідні принципи	Об'єднане формулювання
Принципи інклюзивності та соціальної справедливості	Інклюзивність, Рівність прав на участь, Людиноцентризм, Соціальна справедливість.	Забезпечення рівного, безбар'єрного доступу до бюджетного процесу для всіх верств населення з фокусом на правах, інтересах та добробуті кожної людини.
Принципи прозорості та деліберативної комунікації	Відкритість та прозорість, Підзвітність, Деліберативність, Комунікації.	Створення відкритого інформаційного середовища для структурованого діалогу, вільного доступу до даних та обов'язкового звітування влади перед громадою, що мінімізує корупційні ризики.
Принципи реальної участі (партиципації) та субсидіарності	Надання реального впливу, Співучасть та самоорганізація, Децентралізація / субсидіарність, Ініціативність, Гнучке мотивування.	Перенесення прийняття рішень на максимально наблизений до мешканців рівень, де ініціатива громадян та їхня співучасть мають реальний, обов'язковий до виконання вплив на розподіл коштів.

Принципи сталості та нормативної узгодженості	Сталість управління, Відповідність системі держрегулювання, Послідовність дій, Різноманітність практик.	Інтеграція ПБ у бюджетне законодавство та систему місцевих фінансів як довгострокового, екологічно та фінансово стійкого процесу, здатного до еволюції та адаптації різних практик.
---	--	---

Еволюція партиципаторного бюджетування у своїй суті є безперервним процесом географічної, інституційної та концептуальної трансформації. За час свого існування ПБ еволюціонувало від радикального експерименту в Південній Америці до загальносвітового механізму громадської участі.

Зародження партиципаторного бюджетування відбулося у місті Порту-Алегрі, Бразилія, де цей механізм був вперше впроваджений у 1989 році [108, с. 752]. Оригінальна латиноамериканська модель виникла як інструмент радикальної демократизації «знизу вгору» з метою подолання соціальної нерівності та клієнтелізму (політичного патронажу) [110, с. 6-7].

Мешканці Порту-Алегрі отримали прямиий контроль над значною часткою міського бюджету (від 10 % до 21 % загальних щорічних витрат). Ці фінансові ресурси цілеспрямовано перенаправлялися із заможних районів на задоволення базових потреб найбідніших верств населення, зокрема на розвиток санітарії та охорони здоров'я [111, с. 4]. У 1996 році Організація Об'єднаних Націй визнала досвід Порту-Алегрі найкращою світовою практикою, що стало поштовхом до його глобальної експансії [111, с. 759].

Згодом ідея ПБ поширилася світом за активної підтримки міжнародних організацій (Світовий банк, ООН-Хабітат, USAID) [111, с. 5]. Однак під час переходу на європейський континент сутність ПБ суттєво еволюціонувала. Європейська модель відрізняється від латиноамериканської тим, що вона реалізується переважно як ініціатива «зверху вниз» [110, с. 3]. Замість радикального перерозподілу влади та ресурсів на користь бідних, у Європі ПБ перетворилося на нейтральний інструмент ефективного врядування [110, с. 6]. Його головною метою стало не подолання бідності, а модернізація

публічного управління, боротьба з політичною апатією та відновлення довіри громадян до влади в умовах кризи представницької демократії. Водночас інструментарій участі еволюціонував від традиційних публічних асамблей до використання цифрових платформ для голосування

В Україні практика громадського бюджетування розпочалася у 2015 році, коли за підтримки ПАУСІ Чернігову, Черкасам, Луцьку і Полтаві запропонували проєкт «Партиципаторний бюджет – можливості для підвищення громадської активності й встановлення належного партнерства з органами влади» [108, с. 752]. З того часу інструмент партиципаторного бюджетування набув широкого поширення, охоплюючи більшість обласних центрів та великих міст країни.

Розвиток ПБ в Україні супроводжувався глибокою цифровізацією. Були створені спеціалізовані онлайн-платформи, такі як «Громадський проєкт» (від організації SocialBoost) та E-DEM (проєкт EGAP), що дозволило автоматизувати процеси подання проєктів та ідентифікації через BankID [110, с. 10-11]. Саме завдяки цифровим платформам та інструментам українські громади почали масово переходити від паперового до виключно електронного голосування, що мінімізувало ризики фальсифікацій та адміністративного тиску. У період з 2015 по 2021 рік ПБ в Україні переживало етап стрімкого розвитку: кількість поданих проєктів зросла з 62 до понад 3000, а загальна сума виділених громадам коштів збільшилася з 1,5 млн. грн до понад 150 млн. грн. [111, с. 144-146].

Повномасштабне вторгнення росії у 2022 році стало екзистенційним шоком для місцевих бюджетів та механізмів демократії участі. Відбулося критичне згорання програм. У 2022 році планувалося 134 конкурси, то у 2023 році їх кількість впала до 13 (більшість з яких підтримувалися міжнародним проєктом DECIDE), а станом на кінець 2024 року ПБ збереглося лише у 8 зі 100 найбільших міст України (Вінниця, Володимир,

Івано-Франківськ, Кам'янське, Луцьк, Тернопіль, Умань та Хмельницький) [111, с. 212].

Традиційно у науковій літературі домінувала парадигма, згідно з якою кризові умови та воєнний стан вимагають жорсткої централізації влади, що є несумісним із часозатратними процесами громадських консультацій [Цит. за: 108, с. 533]. Проте сучасні дослідження та емпіричний досвід країн, що пережили збройні конфлікти чи глобальні кризи, зокрема пандемію COVID-19, свідчать про протилежне: залучення громадян до управління є необхідним для підтримки легітимності влади, соціальної згуртованості та ефективності політики в екстремальних обставинах [108, с. 533].

У загальній теорії демократії участі партиципаторний бюджет найчастіше розглядається як демократичний інструмент, що слугує задля розвитку та підтримки громадянського суспільства, громадської участі та демократії за стабільних за визначених умов. Однак за своєю суттю та на етапі зародження в Порту-Алегрі це був жорсткий, прагматичний і вкрай необхідний антикризовий інструмент менеджменту місцевих ресурсів. Інструмент здатний забезпечити ефективний, інклюзивний перерозподіл й менеджмент доходів та видатків громад [111, с. 758-759].

Яскравим прикладом того, як саме запроваджуються партиципаторні практики у постконфліктний період є досвід Боснії та Герцеговини. Як зазначає А. Телалович після завершення активної фази конфлікту міжнародні організації та діаспора активно підтримували створення локальних форумів для деліберації та участі громадян у прийнятті рішень [108, с. 537]. Утім, такі ініціативи виявилися малоефективними. На заваді стали етнічна роздробленість, брак довіри між різними групами, слабкість державних органів та надмірна залежність від зовнішніх донорів. Головний урок боснійського кейсу полягає в тому, що сліпе копіювання західних моделей демократії участі без огляду на місцеві реалії та традиції призводить до

створення суто символічних, недієвих інституцій та інструментів [108, с. 537].

До схожих висновків спонукає і досвід Сальвадору. О. М. Руденко посилаючи на дослідження Г. Бленда робить висновки, що після закінчення громадянської війни, за відчутної підтримки міжнародних фондів, країна почала активно експериментувати з партисипаторним бюджетуванням. З'ясувалося, що успіх таких ініціатив був прямо пропорційним наявності політичної волі місцевого керівництва, попередньому досвіду самоорганізації громад та вмінню пристосувати загальну концепцію до місцевої специфіки. Там, де ці передумови збігалися, партисипаторне бюджетування дійсно допомагало відновити довіру між владою та суспільством, наростити соціальний капітал і раціональніше розподіляти обмежені кошти [108, с. 537].

О. Руденко аналізуючи дослідження Дж. Шенка щодо колумбійського досвіду, показує, наскільки складним є вплив затяжного конфлікту на практики залучення громадян. Згідно з дослідженням, пережите насильство має подвійний ефект: воно може як мобілізувати громаду (через розуміння, що гуртом легше захиститися), так і паралізувати її (через страх, психологічні травми та зневіру у владі). Вирішальним тут виявився характер самого насильства. Певні його прояви згуртовували людей, стимулюючи їхню активність, тоді як інші, навпаки, призводили до розпорошення суспільства та відсторонення від громадських справ [108, с. 537].

Важливу тенденцію в еволюції партисипаторного бюджетування помітили Й. Кабаннес та Б. Ліпіц Вони вказують на те, що ПБ поступово перетворюється з інструменту політичного визволення та розширення демократії на суто технократичний механізм належного врядування. Це особливо впадає у вічі у постконфліктних країнах, де міжнародні структури часто насаджують ПБ винятково як засіб ефективного менеджменту та підзвітності, нівелюючи його роль як інструменту реальної політичної участі

та перерозподілу влади. Відповідно, виникає серйозний ризик формалізації та знецінення самої суті партисипаторних практик [108, с. 538].

Не менш цінні спостереження можна знайти й у теорії кризового управління. Зокрема, А. Шмідт звертає увагу на певне тертя між формальною бюрократією та низовими волонтерськими ініціативами під час криз. Громадські активісти часто краще розуміють місцевий контекст, мають розгалужені мережі довіри та здатні діяти гнучко, що робить їх незамінними партнерами для держави. Проте водночас постають проблеми координації, підзвітності та, що найголовніше, безпеки самих волонтерів [108, с. 538]. Як слушно зазначають К. Анселл, Е. Соренсен та Дж. Торфінг найбільш успішними є ті моделі кризового управління, які базуються на колаборації та поєднують сильні сторони як державних органів, так і громадянського суспільства [108, с. 538].

Узагальнюючи досвід Боснії та Герцоговини, Сальвадору та Колумбії демократія участі в кризових умовах вимагає не відмови від процедур, а їх трансформації в бік прагматизму, гнучкості та врахування специфіки соціального капіталу громади. Відновлення за допомогою партисипаторних інструментів можливе лише за умови органічного впровадження інструментів, що базуються на реальних потребах та традиціях конкретного суспільства.

Окремо слід зазначити про функціонування партиципаторного бюджету у періоди криз. Найкращим світовим прикладом є пандемія COVID-19.

У дослідженні М. С. Мурей та інших розкрито досвід функціонування партиципаторного у Словаччині та Північній Македонії [110]. Їх аналіз продемонстрував значну вразливість інструментів демократії участі до системних криз. Надзвичайні умови змусили більшість органів місцевого самоврядування призупинити або повністю скасувати процеси громадського залучення. Фундаментальними причинами цього стали раптове падіння

податкових та власних надходжень, виникнення непередбачуваних витрат на подолання наслідків пандемії, а також жорсткі карантинні обмеження, що заблокували традиційну офлайн-взаємодію.

У цих обставинах словацькі громади продемонстрували дещо вищий рівень адаптивності, перевівши частину процесів на цифрові платформи, залучивши соціальні мережі та збільшивши цикл реалізації проєктів з одного до двох років [110, с. 393]. Натомість македонські громади, де механізми ПБ здебільшого не мають нормативного закріплення і значною мірою тримаються на підтримці міжнародних донорів, майже повністю згорнули ініціативи через гострий дефіцит цифрових навичок, кадрових та фінансових ресурсів [110, с. 394-396].

Відтак, головний висновок дослідження полягає в тому, що пандемія не лише створила нові комунікаційні перешкоди, але й виступила каталізатором, який різко загострив хронічні проблеми місцевого самоврядування: слабку адміністративну спроможність, брак політичної волі ділитися владою, критичну залежність від волонтерів, які швидко вигорають, та відсутність обов'язкової інституційної бази для партисипаторних практик [110, с. 396-398].

М. Лофтон та Х. П. Мартінес Гусман як практичний доказ життєздатності цього механізму в кризові періоди, наводячи досвід економічного відновлення після пандемії COVID-19 у США. Вони зазначають, що місцеві уряди успішно використовували кошти з Американського закону про порятунок (American Rescue Plan Act) 2021 року саме для підтримки ініціатив ПБ у зв'язку з пандемією [110, с. 3]. Цей закон, прийнятий Конгресом США, передбачає додаткові заходи підтримки з метою подолання тривалого впливу COVID-19 (тобто коронавірусної хвороби 2019 року) на економіку, охорону здоров'я, органи державної та місцевої влади, громадян та підприємства [110, Ст. 1]. З цього, можна зробити припущення,

що партиципаторний бюджет у США вистояв через кошти з державного бюджету.

У дослідженні Л Барточчі та співавторів пандемія COVID-19 розглядається крізь призму антикризового управління. Дослідники стверджують, що процеси ПБ можуть бути змінені та адаптовані до наявних реалій. Замість традиційного визначення пріоритетів для нових проєктів, цей інструмент можна використовувати для збору ідей від громадян щодо того, як саме варто скорочувати державні витрати. Вони ж зазначають, що використання різноманітних форм онлайн-симуляцій, є вкрай цінним для посилення ролі громадян у прийнятті рішень під час глобальної кризи. Крім того, перехід в онлайн може значно спростити саме адміністрування певних форм участі у бюджетному процесі. Однак вони наголошують, що свій найбільший потенціал цей механізм матиме тоді, коли медичні та економічні умови повернуться до «нової нормальності», а обсяги вільних (дискреційних) коштів місцевих бюджетів перестануть бути настільки жорстко обмеженими [111, с. 771-772].

Підсумовуючи міжнародний ковідний досвід, можна зазначати, що функціонування партисипаторного бюджетування в умовах глобальних криз є індикатором загальної якості державного управління. Ефективність цього інструменту в кризові часи забезпечується поєднанням трьох чинників: інституційного закріплення, що унеможливорює довільне згортання механізмів участі; цифрового адміністрування, що забезпечує безперервність взаємодії влади та суспільства незалежно від фізичних обмежень; фіскальної гнучкості, за якої держава забезпечує економічну місткість для місцевих громад, запобігаючи знеціненню демократичних інституцій через економічний дефіцит.

1.2. Нормативно-правові та організаційні основи реалізації бюджету участі в Україні та його зміни в умовах воєнного стану

В умовах повномасштабного вторгнення, партиципаторне бюджетування зазнало фундаментальних трансформацій. О. Руденко зазначає, що за відповідної інституційної підтримки може стати важливим інструментом підвищення соціальної згуртованості та стійкості громад в умовах воєнного та післявоєнного відновлення [111, с. 212].

На сьогодні в Україні відсутній єдиний спеціальний профільний закон, який би чітко і комплексно регулював усі аспекти партиципаторного бюджетування. Через це, правова конструкція спирається на низку інших законів та підзаконних актів, а також на локальні нормативні документи [104, с. 63]. До основної бази належать (рис. 1.1):

Рис. 1.1. Нормативно-правова база партиципаторного бюджету

Конституція тут виступає як головний та загальний нормативно-правовий акт, що закладає фундаментальні права громадян на участь в управлінні державними справами та гарантує самостійність місцевого

самоврядування згідно зі статтею 38 та розділу XI «Місьцеве самоврядування». Стаття 38 гарантує право громадян брати участь в управлінні державними справами. Стаття 140 закріплює право територіальної громади самостійно розв'язувати питання місцевого значення, що є основою для місцевого самоврядування. Стаття 142 закріплює власні доходи ОМС та компенсації доходів державою [104].

Бюджетний кодекс визначає правові засади функціонування бюджетної системи, основи бюджетного процесу та міжбюджетних відносин. Саме він регламентує, як саме формуються та використовуються місцеві бюджети [103, Ст. 1]

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» вносить корективи до інших нормативно-правових актів за умови введення воєнного стану. За своєю суттю закон розширює повноваження військових адміністрацій та обмежує певні процеси для забезпечення національної безпеки [108, Ст. 1].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» регламентує право жителів брати участь у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [106, Ст. 1] та Наказ Міністерства фінансів України № 94 (від 03.03.2020) «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні» [106, Ст. 1] визначають механізми, здатні забезпечити участь громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні та вимоги до організації й проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, зокрема громадського бюджету.

Наказ Міністерства фінансів України № 11 від 14.01.2011 року «Про бюджетну класифікацію» доповнює Бюджетний кодекс України класифікую видатки бюджету за відповідними фондами [105, Ст. 1].

Безпосередньо на місцях ключовим документом є Положення про партиципаторний бюджет, яке розробляється та затверджується місцевою радою. Саме воно визначає загальну суть та правила функціонування. Дослідження різних Положень відповідних громад між собою можуть різнитися у певних моментах, однак загалом вони мають спільні риси, які, зокрема, описані у Наказі Міністерства фінансів України № 94 від 03.03.2020 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні» (календарний план, мінімальну/максимальну вартість проєктів, вимоги до авторів, порядок голосування, створення робочих комісій тощо) [106, Ст. 2-3].

Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», відповідно пункту 1 та 2 вводить в країні воєнний стан та зобов'язує запровадити заходи правового режиму воєнного стану згідно з Законом України "Про правовий режим воєнного стану" [106, п. 1-2].

Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» визначає механізм, за яким Державна казначейська служба здійснює платежі під час воєнного стану [107, п. 1].

Бюджетний процес, у рамках якого реалізується партиципаторний бюджет, базується на фундаментальних принципах, закріплених у частині 1 Статті 7 Бюджетного кодексу України. Найбільш релевантними для партиципаторного бюджету є:

Принцип публічності та прозорості: обов'язкове інформування громадськості про питання бюджетної політики, складання та виконання місцевих бюджетів [103, Ст. 7].

Принцип справедливості й неупередженості: бюджетна система будується на засадах справедливого розподілу суспільного багатства між громадянами та громадами [103, Ст. 7].

Принцип ефективності та результативності: прагнення досягти максимального результату при використанні визначеного обсягу коштів [103, Ст. 7].

Принцип цільового використання коштів: кошти використовуються тільки на ті цілі, які визначені бюджетними призначеннями [103, Ст. 7].

Принцип самостійності: місцеві бюджети є самостійними, органи місцевого самоврядування мають право самостійно визначати напрями використання коштів [103, Ст. 7].

Відповідно до статті 3 Бюджетного кодексу України встановлюється бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року [103].

Згідно зі Статтею 13 Бюджетного кодексу України, бюджет будь-якої територіальної громади обов'язково поділяється на загальний та спеціальні фонди. Загальний фонд охоплює надходження, призначені для забезпечення поточних потреб громади (податки, збори) та фінансування видатків споживання (зарплати бюджетникам, оплата комунальних послуг установ, утримання апарату). Спеціальний фонд охоплює надходження, які мають цільове призначення. Складовою частиною спеціального фонду є бюджет розвитку коштом якого у більшості громад фінансується партиципаторний бюджет [103].

Згідно зі частиною 4 Статті 71 Бюджетного кодексу України, кошти бюджету розвитку місцевих бюджетів спрямовуються виключно на погашення місцевого боргу, капітальні вкладення (будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт об'єктів комунальної

власності), придбання обладнання та предметів довгострокового користування, внески до статутних капіталів суб'єктів господарювання [103].

Однак в умовах війни бюджетне законодавство та пріоритезація бюджетних видатків зазнала суттєвого коригування через фактор війни. Зокрема VI розділ Бюджетного Кодексу визначає низку тимчасових норм, винятків та особливостей, які суттєво впливають на формування та виконання місцевих бюджетів, зокрема і на партиципаторний бюджет.

Згідно з пунктом 60 VI розділу Бюджетного Кодексу, як виняток із загальних правил, частина податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення та винагород військовослужбовців, поліцейських та осіб рядового і начальницького складу більше не зараховується до загального фонду місцевих бюджетів. До моменту призупинення або скасування воєнного стану, ці кошти в повному обсязі направляються до спеціального фонду Державного бюджету України та використовуються для закупівлі спеціальної техніки, артилерійських систем і виробництва оборонної продукції [103].

Пункт 21 встановлює, що погашення заборгованості місцевих бюджетів за середньостроковими позиками перед державним бюджетом не здійснюється до законодавчого врегулювання цього питання [103].

Пункт 22-6 встановлює, що місцеві запозичення від міжнародних фінансових організацій дозволено спрямовувати на поточні видатки місцевих бюджетів та фінансову підтримку комунальних підприємств для погашення їхніх попередніх кредитів. Крім того, на період воєнного стану не застосовуються обмеження щодо заборони нових запозичень у разі порушення місцевими радами графіка платежів з обслуговування боргу [103].

У пункті 22-8 зазначено, що вільні залишки коштів місцевих бюджетів та залишки бюджету розвитку, які утворилися на кінець року, можуть спрямовуватися на оплату праці, медикаменти, харчування, комунальні послуги, заходи територіальної оборони, підтримку ВПО, ліквідацію

наслідків збройної агресії, облаштування укриттів, а також на придбання державних цінних паперів (військових облигацій) [103].

Більш детально класифікує бюджети Наказ Міністерства фінансів України № 11 від 14.01.2011 року «Про бюджетну класифікацію». Для розуміння місцевих видатків та різниці фінансування, зокрема у громадському бюджеті використовується Економічна класифікація видатків бюджету згідно з кодами економічної класифікації видатків (КЕКВ) [105]. Розмежування між поточними (загальний фонд) та капітальними (бюджет розвитку) видатками чітко прописано в Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету, затвердженій Наказом Мінфіну № 333 від 12.03.2012 року (Інструкція № 333) [106].

Згідно з пунктом 2 Інструкції № 333 щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету загальний фонд (поточні видатки) спрямовуються на забезпечення поточного функціонування (код 2000) [106]. При фінансуванні партиципаторних бюджетів основними коштами загального фонду є: КЕКВ 2210 «Предмети, матеріали, обладнання та інвентар» та КЕКВ 2240 «Оплата послуг (крім комунальних)».

Згідно з пунктом 3 Інструкції № 333 щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету спеціальний фонд (капітальні видатки, код 3000) спрямовуються на придбання або створення необоротних активів [106]. Відповідно, за ним основними кодами видатків є: КЕКВ 3110 «Придбання обладнання і предметів довгострокового користування, КЕКВ 3122 «Капітальне будівництво (придбання) інших об'єктів», КЕКВ 3132 «Капітальний ремонт інших об'єктів», КЕКВ 3142 «Реконструкція та реставрація інших об'єктів».

Окремо існують і ніші обмеження тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадян згідно з Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Стаття 9 частина 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» суттєво розширює повноваження сільських, селищних та міських голів для оперативного прийняття рішень. Виключно для здійснення заходів воєнного стану голова громади може одноосібно приймати рішення про передачу коштів з місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України або на заходи правового режиму воєнного стану. Там же закріплено, що договори, укладені головою з цих питань, не потребують затвердження місцевою радою, якщо їхній строк дії не перевищує один рік після припинення воєнного стану. Це означає, що бюджетні ресурси можуть переспрямовуватися на військові потреби миттєво, оминаючи тривалі процедури громадських обговорень чи голосувань депутатів [108].

Частина 1 Статті 19 та частина 1 Статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» вводить низку обмежень, які роблять класичні форми партиципації (такі як публічні обговорення чи масові голосування за проєкти бюджету участі) неможливими або вкрай ускладненими. Зокрема в умовах воєнного стану прямо забороняється проведення виборів до рад усіх рівнів, а також проведення всеукраїнських та місцевих референдумів. Додатково забороняється проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій [108].

Остеронь, варто зазначити про Закон України «Про місцеве самоврядування» [108], зокрема його змінам з підписанням Закону України від 09.05.2024 «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» у контексті актуальної партиципації громадян [106].

Оновлене законодавство, зокрема Стаття 1 та Стаття 3 Закону України «Про місцеве самоврядування», закріплює нове визначення жителя: «це громадянин України, який задекларував або зареєстрував місце проживання на території територіальної громади або фактичне місце проживання/перебування якого підтверджується довідкою про взяття на

облік внутрішньо переміщеної особи, крім військовослужбовця строкової служби, фізичної особи, яка за вироком суду перебуває у місці позбавлення волі» [106]. Тобто, такі зміни юридично інтегрували ВПО у процеси участі в житті громади нарівні з постійними мешканцями давши їм змогу брати участь та впливати на розподіл ресурсів у громадах, що їх прийняли.

Додатково, згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування», було додано 5 пункт до Статті 13 щодо участі молоді у місцевому самоврядуванні. Згідно з пунктом 2 жителі, яким виповнилося 14 років, мають право ініціювати та брати участь у таких формах участі територіальної громади у розв'язання питань місцевого значення, як місцева ініціатива, громадські слухання, публічні консультації, консультативно-дорадчий орган при органі та/або посадовій особі місцевого самоврядування та в інших формах участі, що не суперечать закону [106]. Також згідно з тим же законом, зокрема частини 2 Статті 19 громади обов'язково мають ухвалити Статут територіальної громади [106]. Статутом територіальної громади визначаються, зокрема, форми та порядок участі територіальної громади у розв'язуванні питань місцевого значення з іншими питаннями місцевого значення, що стосуються життєдіяльності територіальної громади та не суперечать закону [106, Ст. 19, п. 3]. Тому, на думку автора, у статуті територіальної громади обов'язково має бути закріплений партиципаторний бюджет, як офіційна форма участі. Тобто у Статуті має бути задекларовано, що така форма в громаді існує і застосовується.

Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану» призвів до централізації управління фінансами та перегляду пріоритетів. У випадку партиципаторного бюджету головним бар'єром до існування стала Постанова Кабінету Міністрів України від 09 червня 2021 року №590, що затверджує «Порядок виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану». Цей документ є

ключовим у регулюванні бюджетних процесів під час війни, оскільки він визначає механізм казначейського обслуговування бюджетних коштів та коштів інших клієнтів в умовах воєнного стану [107]. Головним механізмом Постанови №590, який безпосередньо впливає на місцеві бюджети, і відповідно, на партисипативний бюджет, є встановлення трьох черг здійснення платежів органами Казначейства. Можливість виконання платежів залежить від наявності грошей на єдиному казначейському рахунку [107, п. 19]. Узагальнений розподіл представлений у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Узагальнений розподіл платежів за чергами

Черга видатків	Характеристика
Перша	Першочергові видатки. Пріоритетне фінансування видатків сектору національної безпеки й оборони, відсічі збройної агресії проти України та ліквідації її наслідків
Друга	Видатки, що фінансуються лише за наявності залишку коштів після першої черги, наприклад виготовлення проектно-кошторисної документації, будівництво, реконструкція, ремонт та облаштування захисних споруд цивільного захисту; соціальне забезпечення; придбання первинних укриттів та пристосування підвальних і цокольних приміщень для укриття населення; оплата комунальних послуг, енергоносіїв, підготовка до опалювального сезону, придбання та встановлення джерел резервного живлення; придбання медикаментів, перев'язувальних матеріалів, питної води, продуктів харчування; програми підтримки ЗСУ, заходи та роботи з територіальної оборони, придбання безпілотних систем та засобів радіоелектронної боротьби тощо
Третя	Усі інші платежі, які не ввійшли до перших двох.

Окремо варто зазначити, що положення про черговість не застосовуються під час здійснення платежів за витратами для фінансового забезпечення заходів із відсічі збройної агресії проти України та ліквідації її наслідків, національної безпеки та оборони, відновлення, підтримки й розвитку України, надання гуманітарної допомоги, які здійснюються за рахунок коштів, отриманих на рахунки державних органів, які є головними розпорядниками коштів державного бюджету, відкриті в Національному

банку з метою залучення добровільних внесків (благодійних пожертв) від фізичних та юридичних осіб приватного та/або публічного права [107, п. 19].

1.3. Підходи до оцінювання ефективності партиципаторного бюджету та їх адаптація до кризових умов

Для того, щоб оцінювання партиципаторного бюджету мало наукову та практичну цінність, воно повинно базуватися на чітко сформульованій методологічній основі. У сучасній літературі та практиці публічного управління такою основою виступає теорія змін. У своїй суті це концептуальний інструмент, що пояснює, яким чином ПБ впливатиме на зміну (громаду) і місцеву спільноту. Вона складається з припущень стосовно ПБ, а основна мета процесу оцінювання полягає у перевірці таких припущень [105, с. 20].

Теорія змін розглядається одночасно як процес (обговорення, аналіз, навчання) та як продукт (документ, що містить діаграми та наративний опис). Вона виникла для розв'язання проблем оцінювання складних програм соціального розвитку, де важко простежити чіткий шлях до результату [105, с. 20].

Теорія змін також описує цілі та спосіб їх досягнення, логічні зв'язки між закладеними ресурсами, здійснюваною діяльністю та очікуваними трансформаціями у суспільстві та інституціях [105, с. 20-21].

Саме на основі теорії змін визначаються основні критерії оцінки та питання, відповіді на які повинно дати оцінювання ПБ. Наприклад, якщо ми передбачаємо, що в рамках ПБ відбуватимуться зустрічі мешканців і стосовно нагальних місцевих потреб і проблем, тоді критерієм оцінювання буде універсальний характер і загальна доступність таких дискусій, а завдання оцінювання полягатиме в зібранні даних стосовно частоти їх проведення [105, с. 20].

Завдяки теорії змін можна побудувати логічний ланцюжок того, як конкретні процесуальні кроки призводять до безпосередніх результатів, які, своєю чергою, формують довгостроковий позитивний вплив на місцеве самоврядування та суспільство (Додаток А). Ланцюг цей поділений на три взаємопов'язані ієрархічні рівні (знизу вгору): дії (процес), результати та вплив [105, с. 21-22].

Згідно з Додатку А процес ПБ має циклічний характер який починається з підготовки процесу («нульова фаза»), переходить до підготовки й подання пропозицій, їх обговорення, перевірки, вибору, моніторингу реалізації та завершується оцінюванням процесу. Навколо циклу та всередині нього діють «інформаційно-освітня кампанія», тобто інформування мешканців та «оцінювання процесу», які є невіддільними супутниками основних етапів. Стрілки демонструють причинно-наслідковий зв'язок: передумови успіху (дії формують згоду щодо принципів ПБ, інформують мешканців, залучають їх до деліберації (обговорення) та формують довіру до процедури), активна участь (завдяки передумовам мешканці стають активними учасниками: співорганізаторами, авторами проєктів та виборцями) та прямі наслідки (гарантія, що обрані проєкти будуть виконані, а між органами влади/посадовцями та мешканцями налагодиться постійний контакт).

Найвищий рівень – вплив. Він розкриває довгострокові стратегічні ефекти від запровадження ПБ. Він поділений на два паралельні напрями: вплив на якість управління та вплив на спільноту.

Завдяки першому з'являються нові ідеї, інформація про реальні потреби людей та механізми громадського контролю, через що рішення стають зваженішими та справедливішими, загально вдосконалюється адміністрування. Самоврядування починає значно краще виконувати свої публічні завдання.

Другий більше про публічні дебати та формування гарних стосунків у трикутнику «мешканці – влада – адміністрація». Формується взаємодовіра, ефективна комунікація, здатність до самоорганізації, а люди здобувають знання та навички громадської діяльності через що громадяни стають більш залученим та активним.

Таке розмежування між безпосередніми результатами та довгостроковим впливом є фундаментом для розробки адекватної методології оцінювання. Схвально повинні оцінюватися лише ті механізми та рішення, які безпосередньо підсилюють позитивний довгостроковий вплив бюджету на громаду.

Аналіз сучасної літератури та практик публічного управління свідчить про необхідність комплексного методологічного підходу до оцінювання партиципаторного бюджетування. Використання виключно кількісних показників, що констатують рівень явки чи кількість поданих проєктів, є недостатнім для розуміння соціальної ефективності механізму.

Синтезуючи інформацію з різних досліджень [110; 105; 111] можна сформулювати п'ять основних підходів до оцінювання партиципаторного бюджетування (рис. 1.2).

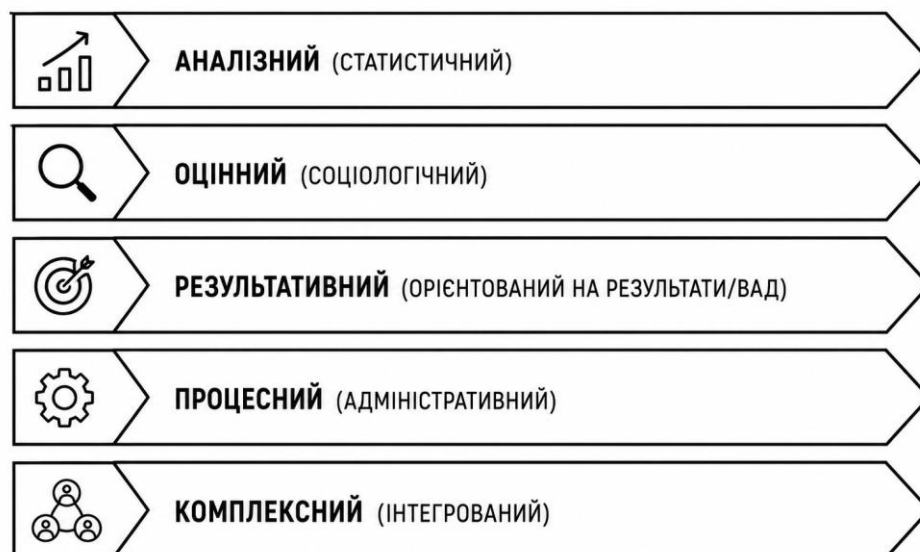

Рис. 1.2. Основні підходи до оцінювання ПБ

У суті кількісного підходу є збір, систематизація та аналіз об'єктивних числових показників. Ці показники можуть відображати різні числові дані, зокрема кількість залучених людей, масштаб їх участь, обсяг фінансування, демографічну структуру партиципаторного процесу тощо. Цей підхід є найбільш поширеним на початкових етапах оцінювання, оскільки він дозволяє швидко отримати вимірювані дані, які легко порівнювати у часі (між різними бюджетними циклами) та у просторі (між різними громадами).

В межах кількісного підходу ключовими інструментами для оцінювання партиципаторного бюджетування є аналіз адміністративних даних (баз даних платформ ПБ) та загальних економічних показників громад. Оцінювання відбувається за такими метриками:

1) масштаб та репрезентативність участі (кількість поданих проєктів, частка мешканців які взяли участь у голосуванні (явка), соціально-демографічний зріз учасників (вік, стать, освіта), що дозволяє виявити недостатньо представлені (маргіналізовані) групи).

2) фінансові та економічні показники (яка частка бюджету ПБ у загальному місцевому бюджеті, середня вартість реалізації одного проєкту)

3) статистична оцінка ефектів (наприклад, через регресійний аналіз вимірюється кореляція між наявністю ПБ та зростанням загального індексу громадянської залученості чи довіри до влади

Однак, на нашу думку, кількісний (статистичний) підхід констатує лише сухі, числові факти участі, але не пояснює її якість. Умовно висока явка виборців може бути результатом не свідомої деліберації громадян, а наслідком адміністративного тиску (наприклад, примусового голосування працівників бюджетної сфери чи закладів освіти). До того ж певна інформація може виявитися недоступною чи не збиратися зовсім. Подальше дослідження Харкова, Луцьку та Івано-Франківську підтверджують цю думку. Тому для розуміння глибинних мотивацій, рівня суспільної довіри та

відчуття соціальної справедливості кількісний інструментарій обов'язково повинен доповнюватися якісними методами.

Якісний (соціологічний) підхід спрямований на розуміння людського та соціального контексту, якості людських взаємодій, глибини деліберативних процесів, міри забезпечення соціальної справедливості та якості діалогу між владою і громадою. Він застосовується задля інтерактивного виміру причинно-наслідкових дій, наприклад, чому певні групи ігнорують ПБ, чому низька кількість проєктів, яка якість інформаційної кампанії, чому виникають конфлікти під час реалізації тощо.

На нашу думку, центральним аспектом якісного оцінювання є наявність соціальної справедливості яка інтегрується у ПБ через чотири ключові виміри зазначені у дослідженні М. Лофтон та Х. П. Мартінес Гусман [110, с. 2-3], зокрема:

- a) доступність (наскільки процес є інклюзивним для історично маргіналізованих або економічно вразливих груп населення);
- b) процедурна справедливість (наскільки прозоро та неупереджено застосовуються правила, зокрема чи присутні маніпуляції/захоплення з боку певних груп інтересів, еліт та експертів, фаворитизм);
- c) якість взаємодії (наскільки процес здатен забезпечити глибоку деліберацію);
- d) кінцеві результати (наскільки проєкти-переможці дійсно розв'язують проблеми тих районів, які страждали від історичного недофінансування);

У нашому випадку методологія якісного оцінювання базується на case-study методі (тематичних досліджень), контент-аналізі, кабінетному дослідженні та інформаційному синтезі.

Процесний (адміністративний підхід) фокусується на вивченні внутрішньої управлінської механіки партиципаторного бюджетування. За ним ПБ розглядається не як абстрактний демократичний ідеал, а як складний

адміністративний цикл, що вимагає бездоганної координації інституційних ресурсів. Оцінювання в межах цього підходу має на меті перевірити відповідність процесу ПБ наявним управлінським стандартам та оцінити ефективність роботи місцевої адміністрації.

Процесний підхід вимагає глибокого занурення у внутрішню документацію громади, оскільки оцінка здійснюється через аналіз нормативно-правових актів (статуту громади, положень про ПБ), звітів координаційних рад, звіти про засідання робочих груп, протоколів перевірки проєктів тощо.

Згідно з цим, можна вивести критерії процесного оцінювання:

1) Чи відповідає процес ПБ загальним нормам та правилам? (дотримання етапів ПБ, яка повнота інформації, які надають обґрунтування при відхиленні проєктів).

2) Яка у громаді адміністративна та організаційна стійкість? (координація між різними відділами, чи наявні кваліфіковані кадри, чи дотримуються графіки впровадження, чи є бюрократичні бар'єри).

3) Чи адаптується система до нових умов? (чи здатна система управління швидко модифікувати правила ПБ (спростити процедури, диджиталізуватися) в умовах криз, надзвичайних ситуацій чи воєнного стану без зупинки партиципаторних процесів.

Результативний підхід фокусується на аналізі та вимірюванні довгострокових системних трансформацій та безпосередніх результатів діяльності.

На нашу думку, методологічною рамкою результативного підходу має бути концепція «сталого врядування» з вимірами Л. Сінерво адаптованими до потреб ПБ.

Вимір фінансової стійкості вимірюється здатністю громади до сталого часового функціонування ПБ зі збереженням адекватності у фінансуванні забезпечувати більш ефективне використання бюджетних ресурсів.

Організаційна стійкість оцінюється через модернізуючий ефект ПБ. Умовно, чи трансформується загальна адміністративна культура громади. Чи переносить влада досвід відкритого діалогу та партнерства з громадянами на інші сфери місцевої політики (наприклад, при розробці стратегій розвитку міста або містобудівної документації).

Соціальна сталість та довгостроковий вплив ПБ на громаду вимірюються рівнем мобілізації громадян та утворенню нових соціальних зв'язків. Зокрема, чи починають сусіди більше довіряти одне одному, чи створюються формальні громадські організації на базі неформальних ініціативних груп, і чи інтегруються раніше маргіналізовані жителі у загальнономіський дискурс.

Екологічна сталість оцінюється через здатність ПБ пріоритезувати зелені проекти, практики адаптації до зміни клімату та використання екологічно чистих матеріалів.

Однак, на нашу думку, підходи до оцінювання найкраще представити у вигляді комплексної послідовної піраміди, яка поєднує кількісні, якісні, процесні та результативні показники у структуровані блоки (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Піраміда оцінювання ПБ

Основним фундаментальним блоком є процесний підхід (критерії оцінювання заходів та дій). Якщо в громаді немає чітких правил, прозорих процедур та сильної координації між відділами, то будь-які спроби оцінювати залученість чи довгострокові ефекти втрачають сенс.

У середині лежить кількісно-якісний підхід (оцінювання результативності та залучення). Цей блок поєднує форму «скільки людей прийшло» з їх змістом «чому вони прийшли й наскільки це було чесно». Тобто, сухі показники доповнюється та пояснюються якісними соціологічними критеріями.

На вершині знаходиться результативний підхід за яким оцінюється досягнення стратегічних цілей, довгострокових системних трансформацій та впливу.

Рух по піраміді йде знизу вгору. Оскільки без стабільного адміністрування неможливо отримати якісну залученість громадян, а без якісного залучення неможливо досягти системних змін всієї громади.

Окремо, вважаємо за доцільне, віднести до комплексного підходу бюджетну теорію та типологію участі у бюджетуванні Д. Вільямса та співавторів. Дослідники використали історію практик ПБ по всьому світу, щоб сформулювати повну теорію та типологію прийняття рішень РВ та вплив цього рішення те, які види громадських проєктів отримують фінансування.

Як показано в Додатку Б, ранній розвиток ПБ відбувався у трьох важливих аспектах:

а) він розширив доступ до прийняття бюджетних рішень шляхом залучення широкого кола громадян або мешканців [111, с. 12];

б) він надав цим учасникам контроль над значною часткою публічних ресурсів [111, с. 12];

в) перерозподіл коштів з цілей, яким віддавали перевагу еліти та експерти, на ті, яким віддає перевагу нове населення, що отримало нові можливості [111, с. 12].

Результатом такого перенаправлення процесу прийняття рішень і, як наслідок, державних грошей стало забезпечення більш справедливого доступу до управління проєктів, що фінансуються ментально. Тобто, у своєму первісному втіленні ПБ прагнув передати значні повноваження щодо прийняття рішень від державних службовців до мешканців, особливо тих, кого зазвичай виключають з процесу прийняття бюджетних рішень. В Додатку Б показано, що кожен з цих вимірів можна розглядати як континуум від мінімального залучення до трансформаційних змін [111, с. 12].

Перший аспект, позначений як а-б охоплює спектр від консультацій до прямої демократії. У консультативній формі активні мешканці мають можливість обирати проєкт та плани витрат, але вони розглядаються як пропозиції для більш традиційних політичних акторів, обраних посадових осіб та урядових експертів. На іншому кінці шкали, через пряму демократію, визначається вибір ПБ. Обов'язком обраних посадових осіб та урядовців є виконання цих рішень. Протяжність цього континууму може вказувати на рівень впливу урядових суб'єктів на схвалення або відхилення державних рішень. Цей вплив може бути непомітним. Наприклад, чиновники можуть відхиляти проєкт через те, що вони не відповідають критеріям прийнятності або через те, що вартість капітального проєкту вважається непідйомною. Крім того, до процесу відбору проєктів та прийняття рішень можуть залучатися представники влади, а не лише мешканці [111, с. 14].

Другий аспект, позначений в-г, стосується впливу процесу участі на різні ресурси. У ранньому досвіді Порту-Алегрі частка загальних річних витрат була значною, сягаючи 21 %, хоча вона значно варіювалася в різні роки. І навпаки, в деяких літературних джерелах зазначається, що в більш розвинених країнах ця частка може бути меншою, що ілюструє дискреційні

фонди, які контролюються одним законодавцем. Важливі рішення в цьому відношенні тягнуть за собою більш значний розподіл ресурсів [111, с. 14].

Третій аспект, позначений г-д, вимірює ступінь перерозподілу ресурсів. Більш значне перенаправлення ресурсів тягне за собою зміну як мети, на яку виділяються державні ресурси, так і бенефіціарів цих ресурсів. На ранній стадії реалізації ПБ ресурси перенаправлялися на задоволення базових потреб у занедбаних громадах. Як повідомляється, це фінансування змінило як мету, так і бенефіціарів коштів. Три аспекти, зображені в Додатку Б, представлені у парних зв'язках на додаткових малюнках у Додатку Б.1 [111, с. 14-15].

В Додатку Б класифікується ПБ на пряму демократію, яка впливає на значні ресурси та перерозподіл, як «Повний ПБ», тоді як консультації, які передбачають мінімальні ресурси та перенаправлення, називаємо "Символічне ПБ". Символічний ПБ можна розглядати як акт кооптації мешканців державними службовцями та елітами, що може применшити потенційний бюджетний вплив ПБ [111, с. 15]. Ці аспекти відрізняються від раніше розглянутих аспектів, оскільки вони зосереджені на відчутних і вимірюваних факторах прийняття рішень, а не на абстрактних поняттях, таких як існування бюрократичного процесу прийняття рішень. Це дає більше шансів спостерігати за впливом партиципаторного бюджетування на прийняття рішень [111, с. 16-17].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРАКТИК РЕАЛІЗАЦІЇ ПАРТИЦИПАТОРНОГО БЮДЖЕТУ В ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

2.1. Комплексна оцінка довоєнної моделі партиципаторного бюджету Харківської міської громади

Базовим документом, що концептуально та юридично визначає параметри функціонування Департаменту бюджету та фінансів Харківської міської ради є його Положення, затверджене рішенням 1 сесії міської ради 8 скликання від 09.12.2020 № 7/20.

За своєю суттю Департамент є головним органом місцевого самоврядування, який забезпечує реалізацію міської бюджетної політики. Він відповідає за складання проєкту та виконання бюджету територіальної громади, розподіл коштів, а також фінансовий контроль за роботою бюджетних установ [107, розділ 3].

Детальніше аналізуючи Положення про Департамент, можна виокремити основні маркери для подальшого аналізу партиципаторного бюджету:

- «є самостійним виконавчим органом Харківської міської ради, а у своїй діяльності він є підзвітним та підконтрольним Харківській міській раді, підпорядкованим виконавчому комітету Харківської міської ради, міському голові та заступнику міського голови – директору Департаменту.» [107, розділ 1];
- основними завданнями Департаменту у контексті ПБ є підготовка пропозицій щодо фінансового забезпечення заходів соціально-економічного розвитку на території м. Харкова [107, розділ 3];
- «підготовка пропозицій щодо фінансового забезпечення заходів соціально-економічного розвитку на території м. Харкова.» [107, розділ 3];

– департамент «проводить на будь-якому етапі складання і розгляду проєкту бюджету... аналіз бюджетних запитів... щодо їх відповідності меті, пріоритетності, а також дієвості та ефективності...» та «приймає рішення про включення бюджетних запитів до пропозиції проєкту бюджету...» [107, розділ 4];

– департамент має право «здійснювати в межах загального обсягу бюджетних призначень... перерозподіл бюджетних асигнувань... у розрізі економічної та функціональної класифікації видатків бюджету та кошторисі, у розрізі економічної та функціональної класифікації видатків бюджету.» [107, розділ 4];

– «готує розпорядження про виділення коштів із бюджету... для подання до органів Державної казначейської служби» [107, розділ 4];

– «взаємодіє із засобами масової інформації, здійснює заходи з висвітлення основних показників щодо складання та виконання бюджету...» [107, розділ 4];

– «заступник міського голови – директор Департаменту... затверджує розпис бюджету... Забезпечує відповідність розпису... встановленим бюджетним призначенням.» [107, розділ 4];

Організаційна структура Департаменту побудована за функціонально-галузевим принципом. Згідно з актуальними змінами до структури виконавчих органів Харківської міської ради, затверджених рішенням ради від 09.12.2020 № 06/20, виявлено, що до складу Департаменту наразі входять апарат, низка високоспеціалізованих управлінь та галузевих підрозділів (рис. 2.1) [107].

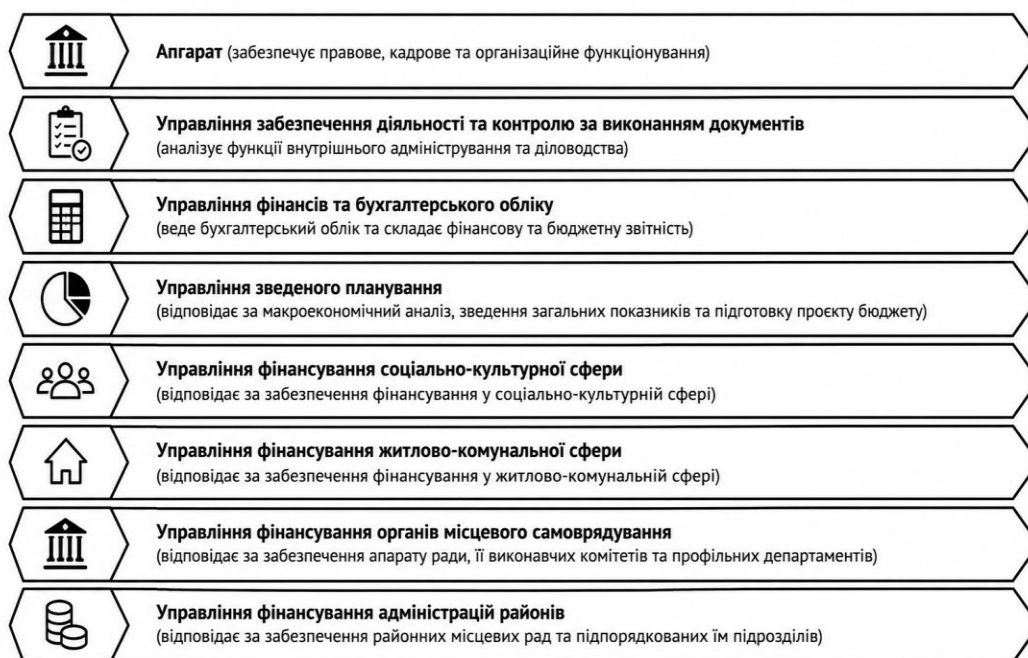

Рис. 2.1. Структура Департаменту бюджету і фінансів Харківської міської ради

У структурі Департаменту управління мають статус самостійних виконавчих органів міської ради, діяльність яких жорстко регламентується окремими положеннями [107, розділ 5].

Узагальнюючи, в межах своїх функцій Департамент є головним концептуальним модератором та фінансовим донором міської цільової програми «Громадський бюджет (бюджет участі) міста Харкова». На Департамент покладено відповідальність за акумулювання коштів, визначення лімітів фінансування для проєктів-переможців, перевірку кошторисів, поданих ініціативними групами громадян, та подальший перерозподіл коштів через головних розпорядників для реалізації ініціатив на місцях.

Шлях територіальної громади Харкова до інституалізації форми партиципації юридично розпочався у вересні 2017 року з затвердженням «Міської цільової програми «Громадський бюджет (бюджет участі) міста

Харкова» на 2018-2021 роки», яка пізніше була подовжена до 2025 року [106]. Перші цикл відбувся навесні 2018 року [106]. У грудні 2021 року міська рада продовжила дію цієї Програми до 2025 року, проте з початком повномасштабного вторгнення та введенням правового режиму воєнного стану фактична розробка оновленого Положення про «Громадський бюджет (бюджет участі) міста Харкова було повністю призупинено, і нові бюджетні цикли не розпочиналися [103].

Згідно з Паспортом Програми її розробниками виступив Департамент бюджету і фінансів спільно з Молодіжною радою при міському голові. За мету Програми було поставлено налагодження ефективного системного діалогу органів місцевого самоврядування міста з його мешканцями, широке залучення громадськості до питань визначення напрямків використання бюджетних коштів для задоволення потреб мешканців міста Харкова [106].

У межах Програми головним модератором та експертним фільтром виступала спеціально створена Робоча група з питань громадського бюджету, до складу якої входило 19 осіб: 6 представників громадськості, 6 депутатів Харківської міської ради, 1 представник Молодіжної ради при Харківському міському голові та 6 представників виконавчих органів Харківської міської ради за напрямками діяльності [106, розділ 4].

Загальний річний обсяг фінансування партиципаторного бюджету сягав 50 мільйонів гривень. Мінімальний обсяг фінансування одного проєкту становив 50 тисяч гривень, тоді як максимальна вартість реалізації могла сягати від 1 млн грн до 1,5 мільйона гривень залежно від року [105; 106, розділ 7].

Згідно з пунктами 2.5 та 9.2, голосування можливе на порталі за допомогою засобів ідентифікації (BankID, ID.GOV.UA, «Єдиний кабінет Харків'янина») та в приміщеннях Центрів надання адміністративних послуг [106]. Одна особа може віддати три голоси за три проєкти, але не більше як по одному голосу за один проєкт [106, розділ 9].

Окремо, задля запобігання підміні базових функцій ЖКГ коштами партисипативного бюджету Програмою було встановлено жорсткі обмеження для ідей громадян. Проекти ПБ категорично не можуть стосуватися поточного та капітального ремонту житлового фонду, дорожнього покриття та тротуарів, і не повинні дублювати чинні міські програми [106, розділ 6]. У результаті чого замість нагальних інфраструктурних потреб, громадяни змушені пропонувати переважно іміджеві чи розважальні проекти.

Комплексний аналіз Статуту територіальної громади міста Харкова [107] та Положення [106] показав, що у випадку Харкова, програма громадського бюджету має суттєві розбіжності та колізії з іншими актами, зокрема вона ніяк не закріплена у статуті громади, розглядається лише як доповнення до класичних форм участі (загальних зборів, місцевих ініціатив та громадських слухань) та не розглядається як невід'ємна форма самоврядування. За таких умов Програма є аморфною та виконує виключно символічну роль елемента прямої демократії, що дозволяє місцевій владі призупиняти або не фінансувати його без порушення статуту громади, що і сталося після 2022 року.

Натомість згідно з загальною логікою місцевого самоврядування, впровадження партиципаторного бюджету мало б супроводжуватись його закріпленням як прописаної форми участі на рівні з іншими. Статут територіальної громади мав би доповнений новими рядками у пункті 2 Статті 5 «Форми реалізації територіальною громадою прав при здійсненні місцевого самоврядування», як елемент партиципації та Статті 44 «Бюджет міста», як елемент бюджетної політики громади. За наявних умов Програма громадського бюджету залишалася аморфним доповненням, що виконувало виключно символічну роль декоративного елемента прямої демократії. Відсутність жорсткого статутного закріплення дозволила місцевій владі з

легкістю призупинити дію Програми та не фінансувати її без жодного формального порушення прав громади.

Дослідження показали, що у процесі цифровізації інструментів місцевої демократії більшість українських міст та територіальних громад використовують загальнонаціональні інструменти електронної демократії, такі як платформа E-DEM (яка діє у 546 громадах) або система «Громадський проєкт» (діє у понад 200 громадах) [110, с. 10]. У свою чергу, Харківська ТГ, вирішила свідомо обрати кардинально інший, унікальний підхід, зробивши ставку на розробці власного, повністю незалежного програмного продукту, що призвело до створення окремого інтернет-порталу під назвою «Активний харків'янин», який згодом трансформувався у «Портал харків'янина» під егідою Департаменту цифрової трансформації Харківської міської ради. Платформа була спеціально створена для технічного керування всіма процесами громадського бюджету, зокрема від оприлюднення інформації та прийняття проєктів до організації голосування та відображення його результатів.

Однак, після початку війни у 2022 році та фактичного призупинення дії програми партиципаторного бюджетування портал відключили та закрили на необмежений строк через втрату його актуальності в умовах воєнного стану. Оскільки інтернет-портал не працює, його неможливо внести у подальше обговорення рекомендацій щодо впровадження ПБ.

До того ж на підставі Закону України «Про доступ до публічної інформації», було надіслано запит до Департаменту бюджету та фінансів Харківської міської ради надання ретроспективних даних бюджету участі. Згідно з відповіддю на запит, Департаментом бути чітко зазначено наступне: «У зв'язку з бомбардуванням міста Харкова... постраждало приміщення Харківської ради, у якому розміщувався Департамент бюджету і фінансів... у зв'язку з чим, відсутня можливість доступу до частини документів...» [103].

Тобто, відбулося фізичне знищення паперової інформації щодо бюджету участі. Електронна інформація також обмежена через відключення «Порталу харків'янина». Найвними офіційними електронними даними є лише рішення Харківської міської ради «Про затвердження списку проєктів-переможців громадського бюджету (бюджету участі) міста Харкова» за період 2018 по 2021 роки. Додаткова фрагментована інформація є лише на новинних статтях та дописах у соціальних мережах, тому подальше дослідження буде гуртуватися на них.

2.2. Аналіз реалізації бюджету участі: методологічні рамки оцінювання

Згідно зі Списком проєктів-переможців на період 2018-2019 рік [107], 2019-2020 рік [107] та 2020-2021 рік [107], загалом за час існування програми було реалізовано 151 проєкт, відповідно за кожен цикл:

- 2018-2019 перемогли 80 проєктів, з них: 57 подані фізичними особами (71,25 %), 23 громадськими організаціями (28,75 %);
- 2019-2020 перемогли 39 проєктів, з них: 17 подані фізичними особами (43,59 %), 22 громадськими організаціями (56,01 %);
- 2020-2021 перемогли 32 проєкти, з них: 15 подані фізичними особами (46,88 %), 17 громадськими організаціями (53,12 %).

За цикл 2018-2019 загалом було подано 304 проєкти, з них 167 було допущено до етапу голосування [109]. За цикл 2019-2020 подано 260 проєктів, з них 117 було допущено до голосування [109]. За цикл 2020-2021 подано 255 проєктів, 117 допущено до голосування [104].

Згідно з цією інформацією можна сформулювати узагальнену таблицю та на її основі зрости розрахунки якості бюджету участі (Додаток Г).

Проведені розрахунки показників бюджету участі за 2019–2021 роки демонструють суттєву трансформацію масштабів та структури реалізації проєктів-переможців. За досліджуваний період спостерігається стійка

тенденція до скорочення кількості проєктів-переможців: із 80 у 2019 році до 32 у 2021 році, що становить загальне зменшення на 60,0 %. Найбільш різке скорочення відбулося у 2020 році, коли кількість переможців зменшилася більш ніж удвічі (на 51,25 % та -40 відповідно) порівняно з попереднім роком. Така динаміка може свідчити про зменшення масштабів реалізації бюджету участі, посилення конкурсного відбору або зміну підходів до фінансування проєктів.

Структура проєктів-переможців за категоріями авторів має суттєве розродження, зокрема щодо проєктів поданих фізичними особами. Якщо у 2019 році їх частка становила 71,25 % від загальної кількості переможців, то у 2020–2021 роках вона знизилася до 43,59 % та 46,88 % відповідно. Загальне скорочення за досліджуваний період становило 73,68 %. Такі дані свідчать про зниження активності індивідуальних учасників у межах бюджету участі або про зменшення рівня підтримки таких ініціатив.

Водночас проєкти, подані громадськими організаціями, продемонстрували значно вищу стійкість до скорочення. Попри зменшення абсолютної кількості таких проєктів з 23 до 17, їх частка у структурі переможців суттєво зросла з 28,75 % у 2019 році до понад 53 % у 2020–2021 роках через, що можна стверджувати про посилення ролі громадських організацій у реалізації механізмів партиципаторного бюджету та підвищення їхньої організаційної спроможності у конкурсному відборі.

Розрахунки також показали скорочення кількості проєктів, поданих до розгляду, та кількості проєктів, допущених до етапу голосування. Так, у 2020 порівняно з 2019 відбулося скорочення на -44 (-14,5 %), а порівнюючи 2021 з 2020 спад зменшився сягнувши -5 (-2 %). Щодо допущених до голосування, то порівняння їх з кількістю поданих проєктів у 2019 році показує падіння майже у два рази за кожен цикл (45 %, 55 %, 54% відповідно по роках). Якщо порівнювати їх між собою, то за 2020-2021 2019 рік з 2020-2021 їх кількість впала на -50 (-30 %). Аналізуючи показники, можна стверджувати про

посилення критеріїв відбору, зростання вимог до якості проєктних заявок або про загальне зниження громадської активності.

Разом із тим найбільш показовою тенденцією стало стрімке зростання середньої вартості одного проєкту-переможця. У 2019 році цей показник становив 0,625 млн грн, тоді як у 2020-2021 році 1,282 та 1,563 млн грн відповідно. Загальний приріст за три роки склав 150,0 %. Це свідчить про переорієнтацію бюджету участі на реалізацію меншої кількості, проте більш масштабних та фінансово містких проєктів.

Отже, результати аналізу дозволяють зробити висновок, що у 2019–2021 роках бюджет участі характеризувався поступовим скороченням кількісних показників реалізованих ініціатив, зниженням активності фізичних осіб та одночасним посиленням ролі громадських організацій. При цьому відбулося суттєве зростання середньої вартості проєктів-переможців, що свідчить про зміну характеру реалізованих ініціатив у напрямі їх укрупнення та підвищення фінансової місткості.

На основі даних з Додатка Г можна розрахувати коефіцієнти якісного та кількісного залучення людей за 2019-2021 рр. та представити їх у вигляді графіку (рис. 2.2).

Графічно видно, що загалом всі коефіцієнти мають негативну динаміку.

Коефіцієнт успішності проєктів показує шанс на перемогу окремо проєкту. Розраховується він як відношення кількості переможців до загальної кількості поданих заявок. На 2019 цей коефіцієнт становив 0,26 (26 %). За 2020 й 2021 рік – 0,15 (15 %) та 0,12 (12 %) відповідно. За увесь період шанси на перемогу впали майже вдвічі й лише кожен 10 проєкт доходить до реалізації.

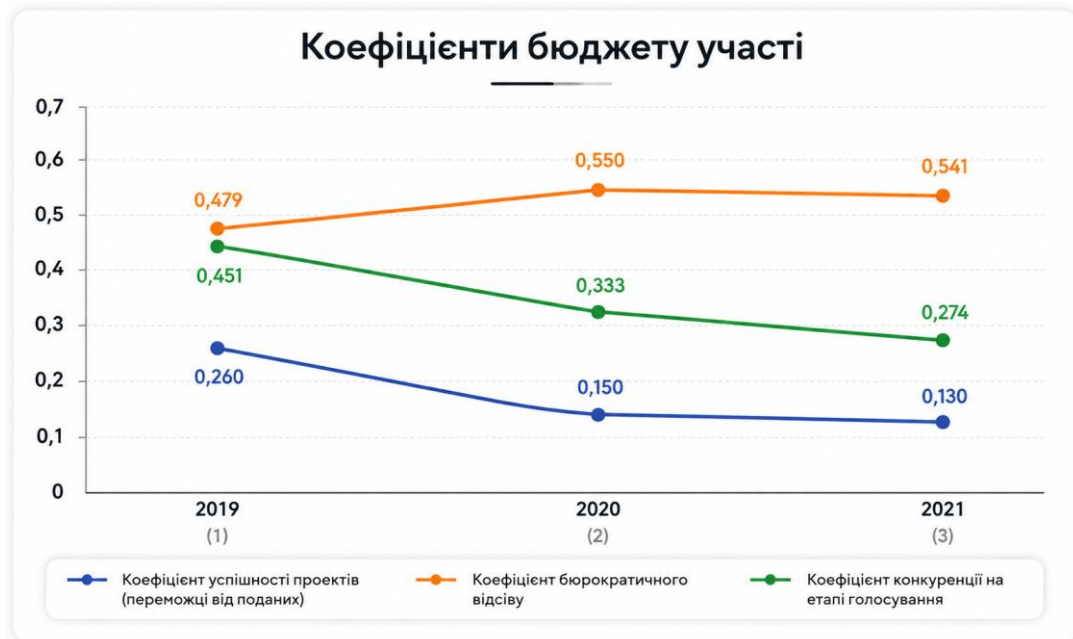

Рис. 2.2. Коефіцієнти бюджету участі за 2019-2021 рр.

Коефіцієнт бюрократичного відсіву показує рівень модерації проєктів між подачею та відправкою на голосування. Розраховується як відсоток проєктів, що були відхилені й не дійшли до голосування. За 2019 рік цей коефіцієнт становив 0,45 (45 %), за 2020 – 0,55 (55 %), а у 2021 – 0,54 (54 %). Тобто, більша частина ініціатив відхиляється ще на етапі подання. Зростання цього показника свідчить про те, що правила подачі стали занадто складними для звичайних людей (фізичних осіб), або міська влада використовує модерацію задля ручної фільтрації проєктів. Місту явно не вистачає консультативної підтримки авторів. Такі висновки підтверджує і член робочої групи з бюджету участі Харкова Михайло Лазарев у інтерв'ю порталу UA:Харків акцентуючи на неякісне заповнення анкет проєктів учасниками та поганого консультування громадськості у питаннях їх наповненості [111, 1:45].

Коефіцієнт конкуренції на етапі голосування розраховується як відношення переможців до тих, хто був допущений до голосування та показує шанс їхньої перемоги. У 2019 році цей шанс становив 0,48 (48 %), у

2020 – 0,33 (33 %), а у 2021 лише 0,27 (27 %). Тобто, навіть подолавши бюрократичне пекло, автор стикається з шаленою конкуренцією під час збору голосів. Це ще один фактор, який пояснює зменшення частки фізичних осіб та збільшення частки громадських організацій. Вони вміють масово мобілізувати голосувальників, а локальні проєкти від фізичних осіб залишаються поза увагою.

У публічних реєстрах та мережі майже повністю відсутня інформація щодо частки мешканців міста Харкова, які взяли участь у голосуванні (показник загальної явки), а також відсутній будь-який соціально-демографічний зріз учасників (вік, стать, рівень освіти чи соціальний статус).

Обмежена інформація наявна в інтерв'ю порталу UA:Харків з членом робочої групи з бюджету участі Харкова Михайлом Лазаревим та проєктним менеджером бюджету участі Харкова Андрієм Кіриком. У інтерв'ю було проговорено, що загальна кількість відданих голосів харків'ян за цикл 2018-2019 сягала 20 тис. голосів, а за цикл та 2019-2020 – 40 тис. голосів [111, 12:15]. Тобто кількість залучених громадян зросла майже вдвічі.

Також спікери зазначають, найбільша вікова група виборців – це мешканці віком 25–31. Додатково вони спростовують міф, що голосує лише молодь від 18 років. Було сказано, що достатньо велика кількість «вдумливих харків'ян» читає описи проєктів, і дуже багато людей голосують у вікових категоріях 40+ та 50+ років [111, 11:06]. Однак, за відсутності кількісних даних неможливо точно стверджувати чиї інтереси насправді репрезентує громадський бюджет: студентської молоді, пенсіонерів, економічно активного середнього класу чи маргіналізованих груп.

Водночас вони підкреслюють, що молодь бере активну участь у голосуванні завдяки кращим ІТ-навичкам. Їм значно простіше та швидше авторизуватися через систему BankID, а також вони активно поширюють посилання на проєкти серед своїх знайомих у соціальних мережах [111, 10:17].

На основі цих даних, можна припустити, що ПБ у Харкові найбільше репрезентує інтереси тих, хто володіє цифровими навичками й здатний до самоорганізації (молодь, студенти, середній клас). Додатково, як покаже подальше якісне дослідження, проблеми маргіналізованих верств населення отримують вигоду не стільки завдяки власній масовій участі в голосуванні, скільки завдяки активним профільним ГО, які лобіюють їхні інтереси, перетворюючи соціальні проблеми у конкурентоспроможні проєкти.

Відомо також, що деякі проєкти-переможці 2021 року отримавши лише 751 голос підтримки при фінансуванні у майже 1,5 млн грн [109]. Враховуючи, що населення Харкова перевищує мільйон осіб, підтримка такого коштовного проєкту лише кількома сотнями громадян вказує на критично низький загальноміський рівень участі. Це ставить під серйозний сумнів легітимність таких рішень та суспільну вагу обраних пріоритетів.

Окрім того, відсутні будь-які емпіричні чи соціологічні дані щодо наявності статистичної кореляції між функціонуванням програми громадського бюджету у Харкові та зростанням загального індексу громадянської залученості чи рівня довіри до міської влади. Якісний аналіз, наведений у наступних розділах, навпаки, дає підстави стверджувати, що серія скандалів, невідповідність очікувань результатам та очевидний фаворитизм призвели до дискредитації самої ідеї громадської участі в управлінні бюджетом, що могло лише знизити інституційну довіру.

Детальний порічний аналіз списків проєктів-переможців, представлений у Додатку В виявляє глибокі трансформації у тематичній спрямованості та профілі авторів ініціатив. Спостерігається поступовий перехід від соціально значущих та інфраструктурних проєктів до сумнівних віртуальних розваг, що супроводжувався монополізацією бюджету вузькими групами інтересів.

Тематичний спектр 2019 року був найширшим і включав значну кількість проєктів, спрямованих на розв'язання реальних соціальних

проблем. Серед яскравих прикладів соціально орієнтованих ініціатив фізичних осіб можна виділити проекти, спрямовані на підвищення інклюзивності міського простору: «Школа собак-поводирів для людей з вадами зору» (Юлія Шаповалова), «Інклюзивний дитячий майданчик у парку Горького» (Олена Шингарьова), «Медіацентр комплексної доступності для осіб з важкими порушеннями зору» (Валентина Бутенко) та «Доступність. Каністерапія, м. Харків» (Олег Жепалов). Ці проекти повністю відповідали філософії партисипаторного бюджетування, забезпечуючи перерозподіл благ на користь вразливих верств населення.

Проте, вже у 2019 році з'явилися перші тривожні сигнали інституційного захоплення бюджету як з боку фізичних осіб, так і з боку окремих громадських організацій. Аналіз списків виявляє феномен серійних переможців, коли один суб'єкт отримував фінансування одразу на кілька проектів, що свідчить про наявність налагоджених механізмів масової мобілізації голосів, недоступних звичайним містянам.

Концентрація великої кількості проектів у руках одних і тих самих авторів чи громадських організацій свідчить про те, що замість широкого залучення нових активістів, громадський бюджет став джерелом стабільного фінансування для добре організованих спільнот, які мали власні бази лояльних виборців або вміли ефективно використовувати адміністративні ресурси.

Своєю чергою, у 2020 році аналіз виявляє глибоку трансформацію: громадський бюджет почав активно використовуватися для фінансування потреб, які за своєю природою належать до прямих обов'язків місцевої ради, комунальних підприємств та державних установ. Показовим прикладом є проєкт №35 «Енергозаощадження: сонячні панелі для ДМШ № 5 І.О. Дунаєвського» (автор Алевтина Шугай). Забезпечення енергоефективності комунального закладу повинно фінансуватися через відповідні міські чи державні цільові програми (субвенції, капітальні видатки), а не конкурувати з

громадськими ініціативами за обмежені ресурси ПБ. Ситуація, коли адміністрація школи змушена стимулювати батьків та педагогічний колектив до голосування за проєкт з енергозаощадження, створює нерівні умови для інших учасників через залучення прихованого адміністративного примусу.

Крім того, у 2020 році знову фіксується явище серійних переможців. Згадані у Додатку В громадська організація «Сталий розвиток» отримала фінансування одразу на чотири проєкти (Feducation, Встановлення системи мультиліфт-контейнера, Business Sprint, Kharkiv School Recycling), а фізичні особи Євген Сидоренко та Євген Секірін виграли по два проєкти кожен.

У 2021 громадський бюджет використовувався на користь високобюджетних розважально-іміджевих ініціатив. Відбувся масовий дрейф у бік проєктів із застосуванням технологій віртуальної та доповненої реальності, голограм та кіберспорту. Попри візуальну інноваційність, соціальна значущість та інклюзивність таких інвестицій є сумнівними, враховуючи наявність у місті невирішених базових інфраструктурних проблем.

Феномен монополізації досяг свого апогею. Неоднозначно виглядає той факт, що 5 суб'єктів отримали фінансування одразу двох своїх проєктів. Ураховуючи високу конкуренцію концентрація перемог у руках одних і тих самих осіб вказує на глибокі процедурні вади системи.

Найбільш обурливим фактором, який вказує на наявність прямого конфлікту інтересів, стало те, що переможцями за різні роки ставали фізичні особи чи юридичні особи, які мали глибокі зв'язки з міською владою та неодноразово перемагали у тендерах. Головним фігурантом цього феномену став підприємець та інженер-будівельник Євген Кулик. У 2021 році він не лише виграв два проєкти з максимальним фінансуванням (близько 1,5 млн. грн. кожен), але й роком раніше виграв проєкт «екопарковок». Згідно з аналізом його діяльності від «Медіагрупа Накіпіло», було виявлено, що Кулик як підприємець постачав Департаменту житлового господарства

Харківської міськради декоративні бетонні вироби. З ним було підписано 21 договір на загальну суму 6,4 млн. грн. [104]. Цей факт демонструє небезпечне зрощування інституту громадського бюджету з інтересами комерційних підрядників міської ради. Коли підприємці, які вже заробляють на тендерах Департаменту житлового господарства, виграють мільйонні проекти на спорудження об'єктів (які потім реалізовуватиме той самий Департамент), інститут ПБ перетворюється на додаткову, легалізовану через псевдодемократичне голосування, гілку тендерних закупівель для афільованих осіб.

Додатковим показовим кейсом елітарного захоплення є проект-переможець конкурсу 2020 року на видання книги «Люди, роки та миті життя двадцяти славетних харків'янок» (бюджет 1,5 млн. грн.). Головними героїнями цієї книги виявилися чиновниці міської ради та помічниці мера Харкова [104]. Це пряме використання коштів, призначених для громадських ініціатив, на покращення іміджу місцевої влади.

До того ж, представники робочої групи визнавали, що в соцмережах фіксувалися повідомлення про спроби авторів пропонувати кошти за голоси містян. Хоча офіційно стверджується, що такі проекти не стали переможцями [111].

Такі приклади та показові кейси частково пояснюють причину спаду кількості унікальних проектів. Звичайні громадяни, не маючи доступу до адміністративного та медійного ресурсу, ігнорували конкурс, усвідомлюючи, що процес контролюється професійними лобістами.

Але дисфункція харківського громадського бюджету зумовлена не лише нормативними прогалинами, але й відносно поганою якістю інформаційного супроводу. Аналіз інформаційного супроводу, зокрема на основі інтерв'ю представників робочої групи [111], свідчить про достатній рівень відкритості та процедурної прозорості механізму. Водночас комунікаційна політика була переважно орієнтована на інформування про

порядок подання та реалізації проєктів, а не на демонстрацію суспільних результатів і формування широкої громадянської залученості. Основними недоліками є залежність популяризації від самих авторів проєктів, недостатня робота з формуванням довіри населення, обмежене висвітлення успішних кейсів реалізації та концентрація комунікації на вже активних групах громадян. Така бездія стримувала потенціал розширення участі мешканців та знижувало загальну обізнаність про механізм.

Наслідком такої проактивності та відсутності експертної деліберативної процедури став наймасштабніший скандал в історії харківського громадського бюджету, який остаточно дискредитував цей інструмент в очах громадськості. Мова йде про реалізацію проєкту №3 рейтингу 2021 року «Скіфська спадщина» автора Євгена Кулика, згаданого вище.

За задумом автора, це мала бути історична інсталяція з бетону на вулиці Біблика, 2В (в Індустріальному районі), яка імітує стародавнє капище скіфів із копіями кам'яних баб. Автор пропонував звести об'єкт з бетону із застосуванням ефекту штучного старіння. Він же переконував громаду, що цей об'єкт приваблюватиме щонайменше пів мільйона туристів на рік, сприяючи «підвищенню якості життя харків'ян та туристичної привабливості», а районна адміністрація у своїх публікаціях на Facebook відверто піарила об'єкт, порівнюючи його з британським Стоунхенджем, що відсилає до «знаменитої Гіпербореї та Атлантиди» [104].

Однак, коли наприкінці грудня 2021 року підрядник змонтував об'єкт, реальність виявилася різко відмінною від обіцянок. Замість культурної пам'ятки мешканці побачили на пустирі примітивне нагромадження звичайних сірих бетонних блоків низької якості. Об'єкт викликав шквал гніву, критики та знущань у соціальних мережах, де його миттєво охрестили «бетонним сміттям» та «Харківським Стоунхенджем» [109]. Після загального розголосу, міський голова Ігор Терехов заявив: «Гроші, виділені на проєкт, не освоєні. Я заборонив повністю сплачувати рахунки. Я та моя команда

проєкта не бачили. Такий Стоунхендж нам не потрібен». Мало того, міський голова ініціював негайний демонтаж конструкції, а чиновника, який підписав документи на встановлення об'єкта було публічно звільнено з посади [110]. Районна адміністрація, зі свого боку, поспішно видалила власні дописи про «Гіперборею» з соціальних мереж [109].

Цей кейс наочно показує результативний провал ПБ. Кожен проєкт перед винесенням на голосування мав проходити оцінку робочої групи щодо реалістичності та архітектурної доцільності, але це не було взято до уваги й проєкт було допущено до голосування. А рішення міського голови щодо відмови платити підряднику, демонтажу продемонструвало волюнтаристський стиль управління, який перекреслює саму правову природу громадського бюджету. Партиципація втрачає будь-який сенс, якщо міський голова може одноосібно скасувати результати волевиявлення громадян та роботу підрядників, керуючись постами у Facebook.

Окремим деструктивним маркером моделі ПБ є хронічно неефективне використання та недоосвоєння передбачених Програмою бюджетних коштів. Так, у Звіті про виконання бюджету Харківської міської ради за 2021 рік від 18.02.2022 року чітко констатовано: «...було профінансовано 25 проєктів-переможців Громадського бюджету на суму 25,8 млн. грн. Кошти прямували на реалізацію іміджевих, соціальних, молодіжних проєктів, розвиток нового загальноосвітнього середовища, проведення фестивалів, турнірів, розробка плану координації світлофорів та ін.» [104]. Водночас згідно з офіційними роз'ясненнями Харківської міської ради, за результатами відбору у циклі 2020-2021 переможцями було визнано 32 проєкти, на реалізацію яких громада мала спрямувати 37,5 мільйонів гривень.

Своєю чергою згідно з поясненням Харківської міської ради на реалізацію 32 проєктів переможців за цикл 2020-2021 «Громадського бюджету-2021» виділять 37,5 млн. грн. з міського бюджету [104]

Такий розрив між задекларованим фондом у 50 млн. грн., обсягом фінансування проєктів-переможців у 37,5 млн грн та фактичними видатками у 25,8 млн грн вказує про проблеми зі здатністю громади до освоєння виділених коштів та на недовиконання міської цільової програми за видатками. Для унаочнення зазначеної диспропорції логіку втрат бюджетного фонду за етапами бюджетного циклу представлено на рис. 2.3.

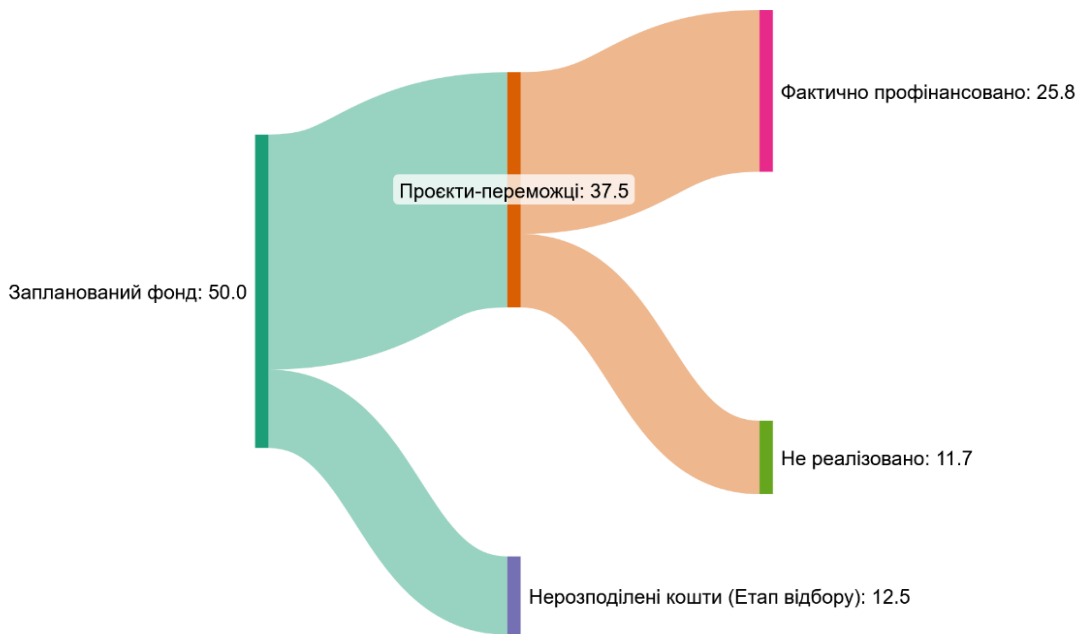

Рис. 2.3. Ефективність освоєння фонду ПБ

Аналізуючи показники, можна ствердити, що громада виявилася неспроможною забезпечити повну реалізацію навіть того пулу ініціатив, який офіційно пройшов конкурсний відбір. Юридично ухваливши фінансові зобов'язання щодо 32 проєктів-переможців, виконавчі органи міської ради фактично довели до стадії касового фінансування лише 25. Унаслідок цього неповного виконання програми на стадії реалізації міські департаменти втратили ще 31,2 % від уже затвердженого обсягу (11,7 млн. грн. не були освоєні, а 7 проєктів громадян залишилися повністю без фінансування). Загальний кумулятивний спад між запланованими та фактично виконаними видатками сягнув 51,6 %. Базуючись на принципах управління,

орієнтованого на результат, функціонування Програми слід визнати незадовільним, оскільки через фінансове та фізичне недовиконання затвердженого плану територіальна громада недоотримала більшу частину закладених послуг.

Однак, таке підвищення нереалізованих проєктів можна пояснити впливом зовнішніх факторів, зокрема епідемією COVID-19, оскільки у 2021 ще діяли карантинні обмеження і більшість масових заходів були скасовані. Але, навіть за такою вхідною інформацією, цей кейс показує повну нездатність адміністрації громади адаптуватися до кризових умов та впровадити антикризові рішення. Ретроспективний аналіз, показав, що за пандемії, дизайн програми та її Положення ніяк не було змінено. Замість внесення змін до критеріїв відбору під реалії локдауну, бюрократична машина Харкова продовжувала діяти за старим Положенням, затверджуючи проєкти, які свідомо неможливо було виконати.

Для глибшої концептуалізації всіх описаних вище кількісних та якісних вад ПБ Харкова доцільно узагальнити базу оцінювання поєднуючи методологічну рамку «Теорії змін», чотири виміри соціальної справедливості та чотири вектори «сталого врядування». За класичною логікою ПБ, базові дії (процес) мають формувати прозорі результати, які через забезпечення рівності та деліберації виводять систему на рівень стратегічного впливу та стійкості. Однак емпіричний аналіз доводить, що в харківському кейсі цей ієрархічний ланцюг зазнав тотального інституційного розриву на кожному з етапів

Перший системний розрив зафіксовано на початковому рівні «Дій», де вхідний критерій доступності виявився повністю знівельованим. Замість проведення якісних освітньо-інформаційних кампаній та консультативного супроводу громадян, громада переклала цю функцію на авторів проєктів, обмежившись пасивним висвітленням процедурних правил. Це заблокувало участь вразливих та маргіналізованих груп, сформувавши передумови для

«сліпого голосування» серед фінансово активної меншості, яка володіла цифровими навичками та медіаресурсами.

Своєю чергою, дефіцит доступності спровокував колапс процедурної справедливості всередині самого процесу адміністрування. Положення програми не містило жодних антимонопольних запобіжників (обмежень на кількість заявок чи перемог від одного суб'єкта). Це дозволило добре організованим лобістським групам здійснити інституційне захоплення бюджетного фонду. А толерування Робочою групою феномену серійних переможців та феномену конфлікту інтересів свідчить про деградацію прозорості.

Як наслідок, на проміжному рівні ланцюга «Результати» замість формування репрезентативної залученості та налагодження постійного контакту в трикутнику «мешканці – влада – адміністрація», відбулося повне викривлення якості взаємодії. Ідеальна модель деліберативної демократії вимагає створення публічних майданчиків для відкритої експертної дискусії. Харківська ж модель повністю проігнорувала етап деліберації, звівши взаємодію з громадою до суто транзакційного обміну голосів на фінансування. Відсутність форумів чи відгуків на платформі голосування призвела до того, що суспільна деліберація розпочиналася постфактум у формі деструктивного публічного хейту та соціальних конфліктів.

Зазначені деформації зумовили результативний провал програми на рівні кінцевих результатів видатків, продемонструвавши катастрофічний відрив від реальних потреб містян та руйнацію соціальної й екологічної стійкості програми. Замість перерозподілу обмежених ресурсів на користь базової інфраструктури спальних районів, створення безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю, розробку екопросторів мільйонні кошти платників податків вимивалися на високобюджетні розважально-іміджеві ініціативи. Додатково, фіскальна негнучкість та нездатність адміністрації

адаптувати дизайн ПБ до локдаунів епідемії COVID-19 призвели до падіння фактичного фінансування у 2021 році на 51,6 % від запланованого фонду.

Брак організаційної та фінансової стійкості остаточно заблокував вихід системи на рівень «Впливу». Волонтаристський стиль управління, проявлений керівництвом міста під час ліквідації «Харківського Стоунхенджу» остаточно перекреслив правову природу партиципації. Громадський бюджет втратив свій інституційний зміст, оскільки результати офіційного волевиявлення громадян та робота підрядників були нівельовані одноосібним директивним рішенням.

Таким чином, узагальнюючи ретроспективний аналіз, можна констатувати, що довоєнна модель ПБ у Харкові через порушення принципів соціальної справедливості та відсутність інституційного захисту продемонструвала повний колапс за всіма вимірами сталого врядування. Відбулася глибока дискредитація ідеї народовладдя та сталося різке падіння інтересу й унікальних проєктів від звичайних громадян.

2.3 Досвід громад в адаптації механізмів партиципаторного бюджету за умов воєнного стану

Після початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року більшість громад зіткнулися з безпрецедентними інституційними викликами. Традиційна парадигма публічного управління на сталий розвиток, урбаністичний благоустрій, стратегічне планування та розширення соціальної інфраструктури, зазнала раптової, вимушеної та глибокої репріоритизації.

Партиципаторне бюджетування, як один із ключових інструментів деліберативної демократії та безпосереднього залучення громадян до управління місцевими фінансами, у більшості громад було фактично призупинене. Наразі найбільшу стійкість до партиципації показують обласні

центри та великі міста, що можна пояснити їх більшою економічною спроможністю [108].

Однак, детальний аналіз управлінських практик демонструє, що окремі тилові громади виявили надзвичайно високий рівень інституційної стійкості, управлінської гнучкості та здатності до інновацій у сфері публічних фінансів. Замість повного згортання програм громадського бюджету, ОМС Луцької та Івано-Франківської міських територіальних громад здійснили глибинну концептуальну, нормативну та фінансову адаптацію цього механізму, перетворивши його з інструменту покращення суспільного комфорту на стратегічний важіль забезпечення локальної стійкості та обороноздатності.

Приклад Луцька є одним із найяскравіших для аналізу, оскільки це місто не лише було загальнонаціональним першопрохідцем у ПБ, які впровадили партиципаторне бюджетування ще у 2015 році [111, с. 143], але й продемонструвало найвищу інституційну стійкість, повністю реалізувавши громадський бюджет протягом 2022–2026 років адаптувавши його до наявних реалій.

Нормативно-правова база також зазнала суттєвих змін. Аналіз актуального Положення про бюджет участі Луцької ТГ вказує на адаптацію ПБ до черги видатків згідно з Постановою №590. Місцева влада відмовилася від фінансування будь-яких проєктів, що не стосуються першої та другої черги видатків. За своєю суттю, такі зміни легалізували та легітимізували всі дії за відповідною Програмою через офіційні та прозорі механізми залучення фінансування на нагальні потреби громади.

Зокрема, через таку нагальність та задля більшої управлінської гнучкості було змінено алгоритми та часові рамки циклу бюджету участі. Департаментом економічної політики Луцької міської ради було ініційовано проведення конкурсу двічі на рік, за весняний та осінній цикли. Замість класичного річного циклу, процедура була стиснута та оптимізована. Наприклад, у 2025 році актуального Положення, для конкурсу в першому

півріччі подання проєктів триває з 1 по 30 квітня, оцінка відбувається у травні, голосування проходить з 1 по 10 червня, а переможців визначають до 15 червня [103]. Для осіннього циклу аналогічні етапи проходять у вересні, жовтні та листопаді відповідно [103]. Такий підхід дозволив суттєво пришвидшити обіг місцевих коштів та гарантувати оперативнішу реакцію на запити військових частин та цивільних.

Згідно з Положенням максимальна вартість одного проєкту загальний обсяг Бюджету участі на рік, що слідує за конкурсним становить не менше 1% від затвердженого розміру видатків бюджету розвитку спеціального фонду бюджету Луцької міської територіальної громади року проведення конкурсу [107, розділ 1]. Мінімальна вартість одного проєкту сягала 250 000 гривень [103]. мінімально можливий вік автора становить 16 років [107, розділ 1], а для подачі ініціативи необхідно зібрати мінімум 15 підписів на її підтримку [107, розділ 8].

Додатково статут громади інституалізує та закріплює бюджет участі як самостійний механізм партиципації. У статті 13 він зазначається як «участь у розподілі коштів місцевого бюджету та бюджет участі» [107]. Більш глибинно вона розглядається у статті 22, в якій поняття бюджету участі розмежовується з загальним поняттям участі у розподілі коштів та зазначається, що результати участі громадян у розподілі коштів «обов'язково враховуються радою при плануванні бюджету територіальної громади на відповідний рік [107].

Глибинний аналіз реалізованих рішень у межах «Бюджету участі 4.5.0» демонструє високу ефективність перерозподілу ресурсів. Наприклад, загалом за 2025 рік було проведено два конкурси переможцями яких став 41 проєкт, де: у військовому сегменті абсолютну першість здобули проєкти, пов'язані з аеророзвідкою та технічним оснащенням; у безпеково-соціальному сегменті громада сфокусувалася на інфраструктурній модернізації закладів освіти.

До того ж Луцька міська рада прийняла жорсткі, але процедурно справедливі зміни до свого Положення задля боротьби з адміністративним ресурсом. Вказано, що: «проекти, які стосуються приміщень бюджетних установ та закладів комунальної власності Луцької міської територіальної громади не можуть передбачати проведення у них поточних, капітальних ремонтів та/або реконструкції, крім проєктів, спрямованих на облаштування захисних споруд цивільного захисту» [107, розділ 7].

Крім того, Положення додатково обмежує фінансування таких закладів. Проекти, спрямовані на покращення матеріально-технічного забезпечення бюджетних установ, може виділятися не більше 20% від загального обсягу Бюджету участі, і від однієї бюджетної установи може бути підтримано не більше одного проєкту [107, розділ 1].

Додатково закріплено сувору заборону на фінансування заробітної плати в межах реалізації будь-яких проєктів ПБ [107, розділ 7]. Цей інституційний запобіжник виконує подвійну функцію. По-перше, він знищує мотивацію до монополізації конкурсу заради ремонту власних закритих приміщень, акцентуючи фінансування саме на розвиток відкритих, інклюзивних та загальнодоступних публічних просторів. По-друге, заборона на виплату гонорарів та заробітних плат відсікає неефективне освоєння фонду на нецільові витрати.

Окремо слід зазначити, що Луцька громада за останні цикли впровадили окремий бюджет участі для шкіл та учнів під назвою – «Шкільний громадський бюджет». У своїй суті це інструмент участі, який дозволяє учням бути залученими у повний цикл ухвалення рішень, від формування та голосування до реалізації [109]. Загалом таке рішення є гарним продовженням ідеї залучення маргіналізованих груп населення, оскільки великі школи з потужним адміністративним ресурсом та великою кількістю батьків мають перевагу над малими закладами, що порушує принцип процедурної справедливості.

Загальний аналіз емпіричних даних переконливо свідчить, що громада успішно імплементувала принцип субсидіарності, делегувавши громадянам безпосереднє право самостійно визначати, які саме військові підрозділи чи заклади освіти потребують першочергового фінансування в межах встановлених бюджетних обмежень. Це підтверджується тим, що мешканці стають безпосередніми авторами та активно голосують за проєкти допомоги своїм землякам-військовослужбовцям. Наочним прикладом такої цільової мобілізації є перший бюджетний цикл 2025 року, у якому значна частина переможних проєктів спрямовувалася безпосередньо на забезпечення матеріально-технічних потреб 100-ї окремої механізованої бригади Сухопутних військ ЗСУ, яка базується у місті Володимир, Волинської області [103; 103]. Такий підхід демонструє високу дієвість партиципаторного інструменту як механізму прямого фінансування локальної стійкості через виявлення реальних, верифікованих самою громадою потреб фронту.

На відміну від моделі радикальної мілітаризації, обраної у Луцьку, Івано-Франківська міська рада пішла шляхом формування моделі гібридної стійкості. Цей підхід базується на складному балансуванні між необхідністю надання безпосередньої військової підтримки фронту та завданнями забезпечення належної життєдіяльності та урбаністичного розвитку міського середовища. Фундаментом цієї парадигми стала розробка та затвердження нової міської цільової програми «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) в Івано-Франківській міській територіальній громаді» на 2026-2030 роки, яка, за своєю суттю, є продовженням минулої програми.

У Положенні чітко закріплені принципи бюджету участі та деліберативності, як «інклюзивний процес», «стратегічне планування» та «обов'язковість виконання результатів» [106, розділ 2]. Додатково введено сувору заборону на використання неправдивої інформації для дискредитації інших авторів, а також заборону обіцяти мешканцям гроші, матеріальні цінності, пільги чи

послуги за голоси. За це Робоча група має право миттєво зняти проєкт з конкурсу [106, розділ 7; розділ 8].

У Положенні зазначено, що: «фінансування заходів і проєктів бюджету участі здійснюється завдяки коштам бюджету міської територіальної громади. Загальний розмір коштів бюджету участі визначається міською радою на відповідний бюджетний рік в рішенні про бюджет міської територіальної громади» [106, розділ 1].

Додаток 3 до рішення «Про бюджет Івано-Франківської міської територіальної громади на 2025 рік» [105] та рішення «Про бюджет Івано-Франківської міської територіальної громади на 2026 рік» [105] містить відомості щодо обсягу фінансування. За 2025 рік він становив 50 млн грн загального фонду. Відповідно за 2026 закладено фінансування на 55 млн грн з загального фонду. Такий обсяг фінансування суттєво перевищує показники більшості громад України, зокрема воєнного Луцька та довоєнного Харкова, що вказує на стале масштабування механізму у часі.

Цікавим управлінським нововведенням є квотування за категоріями проєктів. На нашу думку, цей механізм було впроваджено з метою уникнення деструктивної прямої конкуренції між військовими потребами, які апріорі викликають найвищий емоційний відгук суспільства, та не менш важливими цивільними інфраструктурними проєктами.

Додатково в Івано-Франківську також присутній феномен персоніфікації партиципаторних проєктів, як у Луцьку. Наприклад у категорії «Допомога ЗСУ» авторами виступають рідні або знайомі, які хочуть підтримати своїх близьких [109]. Такі прецеденти, з одного боку, посилюють легітимаційну функцію місцевої влади, а з іншого виступають потужним каталізатором розвитку соціального капіталу.

Загалом досвід Луцької та Івано-Франківської громади можна акумулювати у загальну порівняльну матрицю додатково беручи за увагу Харківську громаду (Додаток Д).

Однак, сама лише декларативна зміна пріоритетів у місцевих цільових програмах обох громад не гарантує успіху через жорсткі обмеження казначейського обслуговування. Практичне втілення описаної вище нормативно-правової трансформації стало можливим виключно завдяки специфічній фінансовій адаптації.

У 2022 році виконавчі комітети громад зіткнулися з проблемою тотального блокування капітальних видатків. Зокрема, як наслідок, у Луцькій ТГ реалізація затверджених проєктів-переможців конкурсу Бюджету участі 2021 року була офіційно призупинена та перенесена на 2024 рік на підставі застосування пункту 14 «Форс-мажорні обставини» [103]. Але аби поновити партиципаторний процес у наступних циклах, громада здійснила фундаментальний перегляд фінансової логіки програми.

Згідно з Положенням Луцької ТГ загальний обсяг Бюджету участі на рік впровадження формується як гарантована частка, що становить не менше 1% від затвердженого розміру видатків бюджету розвитку спеціального фонду міського бюджету Луцької громади [107, розділ 1]. За умови використання лише спеціального фонду видатки обмежені лише категорією 3000 (капітальні видатки). Використання виключно спеціального фонду для фінансування проєктів в умовах війни створює певну управлінську проблему. Традиційно цей фонд орієнтований на капітальні видатки (створення чи придбання необоротних активів довгострокового користування). Водночас актуальні військові запити часто стосуються розхідних матеріалів (тактичної медицини, перев'язувальних матеріалів, дрібного екіпірування), які значно простіше та логічніше фінансувати як поточні видатки із загального фонду (наприклад, за КЕКВ 2220).

Проте Луцькій громаді вдається адаптувати військові та безпекові проєкти під вимоги другої черги саме коштом спеціального фонду. Постанова № 590 прямо дозволяє здійснювати зі спеціального фонду у другій черзі видатки на «програми з підтримки ЗСУ, заходи та роботи з

територіальної оборони», а також на ремонт та облаштування споруд цивільного захисту (укриттів) [111]. Залежно від економічної суті платежу, громада застосовує відповідні коди економічної класифікації видатків (КЕКВ).

Наприклад, для закупівлі військового обладнання чи дронів застосовується КЕКВ 3110 «Придбання обладнання і предметів довгострокового користування» або КЕКВ 2210 «Предмети, матеріали, обладнання та інвентар», які дозволені для спецфонду у другій черзі. У випадку облаштування укриттів застосовуються КЕКВ 3132 «Капітальний ремонт інших об'єктів» або 2240 «Оплата послуг».

На відміну від Луцька, Івано-Франківськ акумулює кошти на Бюджет участі (55 млн. грн.) у загальному фонді. Загальний фонд призначений переважно для поточних видатків: оплати послуг, комунальних платежів, зарплат та поточних ремонтів.

Проблема цієї моделі полягає у наявності в міській програмі капіталомістких інфраструктурних категорій, таких як «Благоустрій малих вулиць» чи «Архітектурна спадщина». Повноцінне капітальне будівництво або реконструкцію вкрай важко профінансувати із загального фонду, оскільки такі видатки (наприклад, за КЕКВ 3122 чи 3142) характерні для спеціального фонду.

Тому задля вирішення цієї колізії використовують інструментарій економічної класифікації. Із загального фонду у другій черзі дозволено оплачувати утримання вулично-шляхової мережі, благоустрій населених пунктів та поточні ремонти [111].

Якщо з категорією «Архітектурна спадщина» все зрозуміло, вона підпадає під 2 категорії витрат загального фонду за КВЕД 2210, то з благоустроєм все більш комплексно. Для аналізу візьмемо проєкт № 29 «Облаштування дорожнього покриття вулиці Горохолинської» за 2024 рік. Кошторис проєкту має основні чотири розділи:

- 1) витрати праці (зарплата робітників та машиністів);
- 2) будівельні машини та механізми (екскаватори, котки, асфальтоукладальники);
- 3) будівельні машини (інструменти);
- 4) будівельні матеріали (бітум, щебінь різних фракцій, асфальтобетонні суміші).

Оскільки це вулиця не міського значення, за видатками цей проєкт підпадає під такі категорію «Утримання вулично-шляхової мережі». Видатки на зазначені дорожні роботи можна фінансувати з коштів загального фонду місцевого бюджету.

Підсумовуючи, фінансово-правова адаптація партиципаторного бюджету в обох громадах базується на ретельному підборі КЕКВ під обраний фонд. Попри об'єктивні труднощі (коли Луцьку складніше закуповувати дрібні матеріали зі спецфонду, а Івано-Франківську проводити масштабні реконструкції із загального), громади успішно синхронізують кошториси громадянських проєктів із дозволеними винятками другої черги Порядку № 590. Це забезпечує безперервність фінансування та збереження механізмів демократії участі в умовах воєнного стану.

На відміну від досвіду Харкова, Луцька та Івано-Франківська громада використовують перевірені загальнонаціональні платформи електронної демократії як «Громадський бюджет» від E-DEM (Луцьк) та Громадський проєкт від SocialBoost (Івано-Франківськ). Обидві платформи є провідними цифровими інструментами для залучення громадян до розподілу місцевих фінансів та підвищення прозорості бюджетних процесів.

За своєю суттю ці платформи схожі, оскільки обидві системи автоматизують процедури бюджетування, сприяють підвищенню прозорості, підзвітності та активній участі громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні надаючи можливість мешканцям подавати власні проєкти та голосувати за них.

Обидві платформи мають механізми верифікації (Bank ID, ID-Card, ID.GOV.UA), що усуває можливі махінації з голосуванням. Фінансуються коштом міжнародних донорів, тому відсутній тягар витрат на хостинг, технічну підтримку та аудит безпеки з місцевого бюджету на розробників, а також мінімізує ризики DDoS-атак на вразливі локальні сервери міської ради. До того ж оскільки платформи є зовнішніми мінімізується ризик адміністративного тиску та фальсифікації голосів.

Однак, на платформі Громадський проєкт консолідовано збирається загальна статистика по кожному з етапів. Статистика включає демографічний зріс учасників за статтю та віком, які категорії найпопулярніші, скільки людей проголосувало тощо.

Окремо варто зазначити про адаптацію ВПО у партиципаторне бюджетування. Як у Луцьку, так і в Івано-Франківську, переселенці отримали повне, безбар'єрне право ініціювати власні проєкти та голосувати за ідеї інших [106, розділ 8; 107, розділ 1]. Наприклад, в Івано-Франківську для верифікації статусу достатньо пред'явити довідку ВПО безпосередньо у ЦНАПі або авторизуватися через «Дію» [106, розділ 8]. З позиції теорії соціальної справедливості, такий крок має колосальний терапевтичний та інтеграційний ефект. Надаючи переселенцям, які у своїй суті є маргіналізованими особами, право розподіляти публічні фінанси на рівні з корінними мешканцями, міські ради суттєво знижують рівень соціальної напруги, долаючи стигматизацію та сприяючи швидкій асиміляції нових жителів.

Осторонь слід розглянути адаптовану комунікаційну стратегію громад. Зокрема, як зазначається у Положенні про Бюджет участі Івано-Франківська, всі етапи циклу повинні супроводжуватися виключно інформаційно-освітньою кампанією [106, розділ 5]. Ця стратегія базується на трьох стовпах: гіперлокалізація, прозорість, деліберация зі зворотним зв'язком.

Наприклад, Положення Івано-Франківська зобов'язує відповідальний профільний підрозділ публікувати підрахунок голосів у режимі реального часу, оприлюднювати зведену статистику (загальна вартість, кількість проєктів за видами й категоріями) та надавати результати у машиночитному форматі відкритих даних з посиланням на Національний портал відкритих даних [106, розділ 3]. Таке управлінське рішення знімає будь-які суспільні підозри у корупції, кулуарних домовленостях чи маніпуляціях з бюджетом, особливо у воєнний час, коли толерантність суспільства до непрозорих, неефективних видатків дуже низька.

У тому ж положенні зазначено, що автори проєктів самі, через горизонтальні зв'язки та соціальні мережі (Facebook, закриті Telegram-канали локальних мікрорайонів, чати ОСББ, батьківські чати тощо) інформують та залучають голоси на свій проєкт [106, розділ 5].

А згідно з Положенням, колегіальні Робочі групи з питань бюджету участі в обох містах функціонують не як каральні органи, а як медіатори та фасилітатори процесу. Їхнім обов'язком є розгляд зауважень, скарг та пропозицій на кожному з етапів циклу [107, розділ 3].

Зважаючи на те, що харківська модель ПБ була повністю призупинена через війну та технічне відключення локальних платформ, подальший аналіз Луцької та Івано-Франківської ТГ здійснюється за методом бенчмаркінгу. Ці громади не підлягають ідентичному ретроспективному аналізу, а розглядаються виключно як джерела еталонних антикризових, комунікаційних та цифрових практик для подальшої імплементації в оновлену модель Харкова. Задля забезпечення цілісного сприйняття інституційних розбіжностей між досліджуваними громадами, всі ключові організаційні, правові та фінансові відмінності було сформовано у єдину порівняльній таблиці (Додаток Д).

Додатково аби оцінювання ефективності та автентичності партиципаторного бюджетування мало високу наукову валідність та

практичну цінність, воно не може спиратися виключно на декларативні заяви громад або базові показники явки виборців. Справжнє розуміння природи партиципаторного процесу вимагає застосування аналітичного інструментарію, здатного відрізнити реальну передачу владних повноважень від символічної кооптації, за якої еліти лише створюють фасад демократії.

Для глибокого розуміння цих процесів аналізовані громади варто розглянути через призму бюджетної теорії та типології участі у бюджетуванні. На основі комплексної тривимірної моделі (блок А) формуються три попарні матриці, які деталізують кожен із вимірів ефективності партиципаторного бюджетування (рис. 2.4).

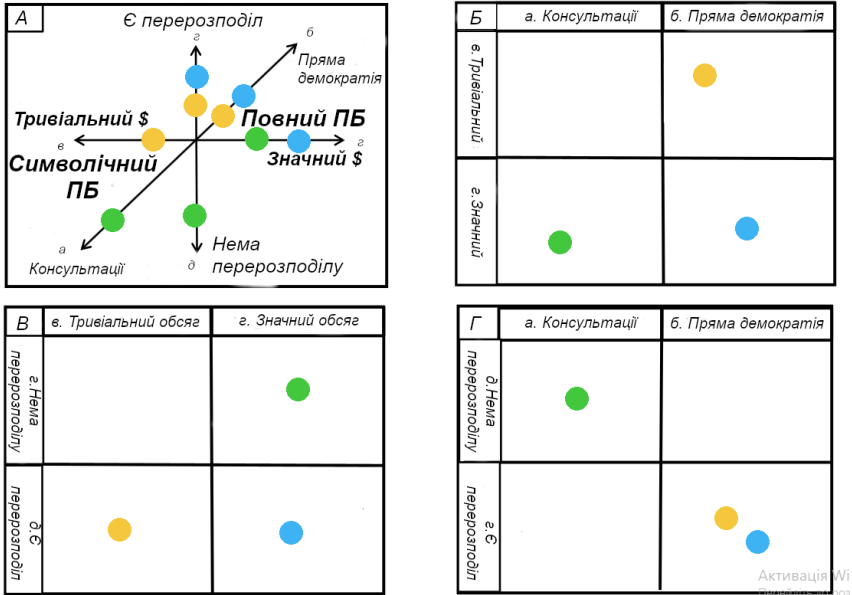

Рис. 2.4. Матриці ефективності ПБ

Друга матриця (блок Б) ілюструє співвідношення ступеня впливу на прийняття бюджетних рішень (від «Консультацій» до «Прямої демократії») та масштабу залучених фінансів (від «Тривіальних» до «Значних» обсягів). За нею Харків (зелений маркер) розташований у нижньому лівому квадранті, навіть при умові, що програма оперувала номінально великими ресурсами (до 50 млн. грн.), реальний вплив громадян залишався на рівні

«Консультацій» через високий бюрократичний відсів (54 %), неефективність роботи Робочої групи та директивні практики. Луцьк (жовтий маркер) маючи якісне процедурне та нормативно-правове підґрунтя для прямої демократії, розташований у верхньому правому квадранті, оскільки оперує значно меншими обсягами фонду та фінансує лише військово-орієнтовані категорії фінансування. Івано-Франківськ (синій маркер) займає найоптимальнішу позицію у нижньому правому квадранті в ідеальному верхньому правому квадранті, оскільки поєднує великий фонд, інституційно захищені механізми прямої демократії та фінансування інфраструктурних проєктів.

Третя матриця (блок В) демонструє зв'язок між обсягом задіяних коштів та наявністю реального перерозподілу ресурсів на користь новоуповноважених верств населення.

За цією матрицею Харків опиняється у верхньому правому квадранті. Значні фінансові ресурси не призвели до перерозподілу на користь вразливих верств населення. Натомість відбулося інституційне захоплення коштів «серійними переможцями» та лобістами. Луцьк займає нижній лівий квадрант, демонструючи наявність чіткого перерозподілу (спрямування коштів на потреби безпеки), але в межах порівняно тривіальних обсягів фінансування. Івано-Франківськ розташований у нижньому правому квадранті завдяки свідомому перенаправленню значних бюджетів на критичні мілітарні та базові цивільні потреби (реальний перерозподіл великих ресурсів) замість естетичного благоустрою.

Четверта матриця (блок Г) відповідає на фундаментальне питання: чи призводить інструмент прямої участі до реальної зміни цілей та бенефіціарів коштів порівняно з тим, чому традиційно надають перевагу політичні еліти. Аналізуючи малюнок видно, що Харків опиняється у верхньому лівому квадранті. Поєднання суто консультативного впливу з відсутністю перерозподілу маркує цю модель як символічну. Натомість Луцьк та Івано-Франківськ зосереджені у нижньому правому квадранті. Завдяки поєднанню

дієвих механізмів прямої демократії та наявності реального перерозподілу ресурсів, обидві західні громади концептуально ідентифікуються як «Повне ПБ».

Перша матриця (блок А) є узагальнюючою, оскільки синтезує усі три ключові виміри ефективності інструменту в єдиній системі координат: вісь ресурсів, вісь перерозподілу та вісь впливу. Ця просторова модель наочно розмежовує два концептуальні полюси управління – «Символічного ПБ» та «Повного ПБ».

За цією матрицею Харків концептуально тяжіє до полюса «Символічного ПБ». Навіть за умови оперуванням великим фондом у 50 млн грн, інші координати жорстко фіксують систему в зонах «Консультацій» та «Відсутності перерозподілу». Це підтверджує висновок, що великі гроші без реального впливу та зміни бенефіціарів перетворюють ПБ на інструмент кооптації та утримання влади політичними елітами.

Луцьк демонструє ознаки переходу до «Повного ПБ». Громада впевнено займає позиції на осях «Прямої демократії» та «Є перерозподіл» (через цільове спрямування коштів на потреби фронту). Проте у загальній картині позиція Луцька залишається дещо зміщеною вліво через обмеження по осі обсягу.

Івано-Франківськ займає найбільш комплексну та збалансовану позицію, максимально наближену до ідеального концепту «Повного ПБ». Ця модель успішно інтегрує всі три позитивні вектори: місто оперує значним обсягом фонду, гарантує деліберацію та демократію участі процедури й та забезпечує реальний перерозподіл великих бюджетів на користь критичних потреб, а не естетичних забаганок.

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ВІДНОВЛЕННЯ ПАРТИЦИПАТОРНОГО БЮДЖЕТУ В ХАРКІВСЬКІЙ МІСЬКІЙ ГРОМАДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Інституційно-правова архітектура оновленої моделі

Інституційні виклики, що постають у зв'язку з встановленням правового режиму воєнного стану, та системні деформації довоєнної моделі партиципаторного бюджету в ТГ дають підстави до докорінного переформатування її інституційно-правової архітектури.

Як показав ретроспективний аналіз, у Харкові є купа глибинних, структурні дисфункції, зокрема інституційне захоплення механізму, відсутності деліберації, недовиконання планових видатків, а поміж тим волюнтаристське втручання у результати волевиявлення громадян із боку керівництва міста.

Такі чинники призвели до того, що партиципаторне бюджетування стало радше інструментом символічної участі ніж розширення прав і можливостей мешканців, в якому домінували високобюджетні розважально-іміджеві проєкти з довготривалим суспільним ефектом, що викликає серйозні сумніви.

І одним з головних недоліків є інституційна та нормативно-правова аморфність моделі ПБ. Як було зазначено раніше, механізм громадської участі функціонував виключно на підставі Міської цільової програми та відповідного Положення, що затверджувалися звичайними рішеннями міської ради. Інструмент ніяк не був закріплений у Статуті територіальної громади міста Харкова як невід'ємна форма безпосередньої участі громадян у розподілі бюджетних коштів та розв'язанні питань місцевого через що Програма перебувала у правовому вакуумі. Цей вакуум дозволив керівництву

міста у 2021 році цілком одноосібно, поза межами будь-яких визначених правових процедур, дезавуувати результати загальноміського голосування та зупинити реалізацію проєкту-переможця, керуючись виключно суспільним резонансом та хвилею критики у соціальних мережах.

Більше того з початком повномасштабного вторгнення програму було повністю законсервовано без жодних спроб її адміністративної чи фінансової адаптації до нових реалій, оскільки такі дії не порушували базовий локальний нормативний акт у вигляді Статуту міста, а саме Положення не містило пунктів які б забезпечували функціонування інструменту за форс-мажорних обставин.

За таких умов демократія участі втрачає свою політичну, легітимацийну та правову вагу, оскільки результати колективного волевиявлення можуть бути нівельовані прямим директивним втручанням посадових осіб або програма може бути скасована без проведення громадських слухань, які б потрібні були б за умови імплементації бюджету участі у Статут громади [108, С. 13]. До того ж, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не забороняє громадські слухання, лише обмежує їх формат [109].

Тому першочерговим та безальтернативним кроком у відновленні ПБ має стати ініціювання внесення комплексних змін до Статуту територіальної громади міста Харкова. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», саме Статут визначає форми та порядок участі територіальної громади у розв'язанні питань місцевого значення [108, стаття 19]. Пропонується доповнити пункт 2, Статті 5 «Форми реалізації територіальною громадою прав при здійсненні місцевого самоврядування» окремим пунктом «Участь у розподілі коштів місцевого бюджету та бюджет участі», який жорстко та однозначно інституалізує бюджет участі як обов'язкову, щорічну форму здійснення місцевого самоврядування.

Окрім цього, необхідно внести доповнення до Статті 44 «Бюджет міста» Статуту, де окремим пунктом нормативно зафіксувати норму про те,

що результати голосування мешканців за проекти партиципаторного бюджету є обов'язковими для врахування під час формування, розгляду та затвердження видаткової частини місцевого бюджету на відповідний бюджетний період, відповідно за прикладом Луцька.

Таке статутне закріплення створює інституційні запобіжники проти політичного захоплення процесів партиципації, волюнтариського управління та унеможлиблює скасування фінансування програм. Внесення відповідних змін трансформує ПБ із додаткової політичної ініціативи місцевої влади, яка залежить від їхньої поточної політичної волі, у невід'ємне право громади, що надійно унормоване Статутом, формуючи базис для переходу від «Символічно ПБ» до «Повного ПБ» з реальним контролем над частиною публічних ресурсів.

Додатково пропонується видозмінити архітектуру Робочої групи збільшивши кількість її незалежних членів чи квотування. Наприклад, кількість незалежних представників громадськості має становити імперативну більшість (наприклад, 50 % + 1 голос від загального складу). Представники виконавчих органів (чиновники департаментів) повинні залучатися до засідань виключно у статусі фахових консультантів-експертів без права вирішального голосу під час затвердження спірних ініціатив чи визначення переможців.

Крім того має бути юридично закріплено право вето для авторів ініціатив. Головні розпорядники бюджетних коштів (департаменти, управління) не мають права оголошувати або підписувати акти прийому-передачі виконаних робіт, якщо технічна специфікація об'єкта або матеріали не були офіційно погоджені та підписані автором відповідного проекту громадського бюджету.

Ранішній аналіз Луцької та Івано-Франківської ТГ доводить, що партиципаторне бюджетування не може зупинитися як процес. За своєю суттю воно прагне до трансформації і має трансформуватися під актуальні

потреби громади. Місцеві, на локальному рівні, більше усвідомлюють нагальні (поточні) проблеми та більш оперативно прагнуть до їх розв'язання, зокрема будучи бенефіціарами закладених коштів. Наразі бюджет участі адаптувався зі звичайного інструменту місцевого соціально-економічного розвитку у механізм колективного управління виживанням і посилення соціальної солідарності.

Тому, для Харкова, яке перебуває в умовах постійних атак з боку росії та має статус прифронтового міста щоденно стикається з руйнуванням критичної інфраструктури, концептуальною основою відновлення ПБ має стати парадигма «радикальної мілітаризації» за прикладом Луцька.

Нова парадигма вимагає повного пересмотру та безкомпромісної відмови від фінансування будь-яких розважальних, туристичних, іміджевих та естетичних проєктів, оскільки такий довоєнний досвід створення віртуальних галерей у міському просторі, фінансування кіберспортивних турнірів, голографічних 3D-фільмів тощо в умовах воєнного стану виглядає не просто недоцільним, а й таким, що підриває базову довіру суспільства до адекватності місцевої влади.

Натомість пропонується структурувати оновлений ПБ Харкова виключно за двома магістральними напрямками: «Підтримка сил безпеки та оборони» та «Цивільний захист і укриття».

Напрямок «Підтримка сил безпеки та оборони» охоплюватиме 50% загального фонду програми. За цим напрямком фонд спрямовується на:

а) забезпечення сил безпеки й оборони необхідним захисним спорядженням, засобами індивідуального захисту, домедичної допомоги (зокрема аптечками, турнікетами та препаратами), технічним екіпіруванням та безпіотною авіацією;

б) підготовку цивільних мешканців громади до національного спротиву через навчання з базової військової підготовки та тактичної медицини для підвищення обороноздатності держави;

в) заходи з комплексної соціально-психологічної підтримки та фізичної реабілітації ветеранів, учасників бойових дій, діючих військовослужбовців та членів родин загиблих захисників.

До того ж як показав має потужний легітимаційний та солідаризуючий ефект, що дозволяє міській громаді легально акумулювати публічні ресурси для адресної підтримки земляків на передовій, використовуючи, наприклад, як еталон досвід Луцької територіальної громади, де мешканці цілеспрямовано фінансують потреби 100-ї окремої механізованої бригади.

До того ж згідно з соціологічного опитування Центру Разумкова за 2025 рік, збройні сили України користуються найвищим рівнем довіри (88,8 %) [108]. Тому направляючи кошти ПБ у ці сфери, місцева влада Харкова ще більше зміцнює власну легітимність.

Напрямок «Цивільний захист і укриття» становитиме залишившийся 50% фонду і фокусуватиметься на підвищенні рівня виживання, безпеки та автономності цивільного населення в урбанізованому середовищі. Цей напрям безальтернативно охоплює проекти з:

а) ремонту, модернізації та укомплектування захисних споруд і укриттів закладів освіти з метою забезпечення безперервності освітнього процесу та належного захисту всіх його учасників від можливих ворожих;

б) адаптації інфраструктури Луцької міської територіальної громади під потреби людей з інвалідністю та маломобільних категорій громадян;

в) соціально-психологічної підтримки внутрішньо переміщених осіб;

г) забезпечення альтернативними джерелами енергопостачання, у тому числі заходи, спрямовані на скорочення споживання природних ресурсів, енергозбереження та енергоефективність.

Узагальнюючи така кардинальна зміна напрямків фінансування дозволила б у режимі реального часу задовольнити нагальні життєво важливі потреби суспільства та легітимізувати у очах мешканців використання обмежених державних коштів через механізми прямої демократії, усунувши

гострий соціальний дисонанс між реаліями війни та нецільовими витратами на інфраструктуру в мирний час.

Довоєнна модель ПБ у Харківській ТГ жорстко обмежувала право виступати авторами ініціатив та виборцями виключно повноліттям, тобто досягненням 18-річного віку. Однак сучасні європейські деліберативні практики та досвід передових українських міст показують актуальність та необхідність залучення молоді до партиципації. Тому, задля більшої залученості, зокрема маргіналізованих груп, у новому Положенні мають бути знижені вікові рамки участі з 18 до 14 років.

Таке радикальне зниження можна пояснити юридично, адміністративно та соціологічно-освітньою. З юридичної точки зору, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»: «жителі, яким виповнилося 14 років, мають право ініціювати та брати участь у таких формах участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення, як місцева ініціатива, громадські слухання, публічні консультації, консультативно-дорадчий орган при органі та/або посадовій особі місцевого самоврядування та в інших формах участі, що не суперечать закону» [108, Ст. 13]. Внесення 14-річних осіб до участі збільшить пул залученості та надасть маргіналізованій групі більше форм волевиявлення. До того ж такі дії підтримають загальний вектор держави на розширення молодіжного народовладдя.

З адміністративної точки зору, особи віком від 14 років наділені достатнім рівнем цивільної дієздатності, в обов'язковому порядку отримують паспорт громадянина України у форматі ID-картки, а отже, стають клієнтами банківських установ та повноцінними користувачами державних цифрових сервісів. Що своєю чергою дозволяє їм безперешкодно користуватися інструментами електронної верифікації які є базовим інструментарієм авторизації на сучасних національних платформах електронної демократії.

За соціологічно-освітньою перспективою цілеспрямоване залучення підлітків, старшокласників, учнів професійно-технічних училищ та студентів коледжів до процесу розподілу фінансових ресурсів громади виконує надважливу превентивну та просвітницьку функцію.

Вони, беручи пряму участь у бюджетному процесі набувають управлінських навичок розвиваючи здатність до раціонального критичного мислення та засвоюючи базові засади проєктного менеджменту й громадянських чеснот.

Підлітки, отримуючи досвід деліберативної участі, стають проактивними стейкхолдерами розвитку своєї громади, що є критично важливим для утримання людського капіталу в прифронтовому місті та формування нової генерації відповідальних громадян.

Представлену інформацію можна систематизувати аргументацію зниження вікового цензу вигляді таблиці (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Багатовимірна аргументація зниження вікового цензу

Аспект обґрунтування	Зміст аргументації
Юридичний	Відповідність ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування», що закріплює право жителів з 14 років брати участь у розв'язанні питань місцевого значення (місцеві ініціативи, громадські слухання тощо) [108, Ст. 13].
Адміністративний	Набуття 14-річними особами достатнього рівня цивільної дієздатності, отримання ID-картки, доступ до банківських послуг та інструментів електронної верифікації на національних платформах.
Соціологічно-освітній	Набуття підлітками управлінських навичок, розвиток критичного мислення, засвоєння засад проєктного менеджменту; формування нових відповідальних громадян для утримання людського капіталу в прифронтовому місті.

Однак однією з найглибших криз та деструктивних явищ довоєнної партиципації в місті Харкові стало системне порушення базового принципу процедурної соціальної справедливості. Управлінський аналіз списків

проектів-переможців за бюджетні цикли 2019–2021 років виявив тотальне інституційне захоплення фонду програми. Значні фінансові ресурси були фактично монополізовані вузьким колом окремих фізичних осіб або громадських організацій. Завдяки наявності доступу до адміністративних важелів, потужних медіаресурсів та налагоджених механізмів масової примусової мобілізації голосів, ці суб'єкти спромоглися отримувати фінансування на два, три, а іноді й чотири проекти одночасно протягом лише одного бюджетного циклу.

Слабкою стороною партиципації у Харкові було порушення базового принципу процедурної соціальної справедливості, зокрема через інституційне захоплення, фактів примусової мобілізації голосів, конфлікту інтересів. Тому задля подолання цих слабких сторін концептуальна модель має містити комплексну, багаторівневу систему чітких антимонопольних та антикорупційних запобіжників, які мають бути імперативно інтегрованими у текст нового Положення про ПБ Харківської міської територіальної громади.

По-перше, має бути закріплена сувора та безумовна заборона на фінансування заробітних плат, премій та будь-яких гонорарів за рахунок коштів ПБ за прикладом Луцька. У розрахункових кошторисах поданих проектів забороняється закладати видатки на оплату праці авторам ініціатив, залученим зовнішнім експертам, тренерам, лекторам чи менеджерам проектів. Увесь обсяг фінансового фонду проекту повинен витратитися виключно на створення матеріальних цінностей, закупівлю технічного обладнання, товарів, предметів довгострокового користування або оплату інфраструктурних послуг підрядних будівельних організацій. Цей управлінський запобіжник має на меті ліквідувати нецільове використання коштів.

По-друге, має бути встановлено жорстке квотування та фінансове лімітування проектів для бюджетних установ. З метою системної боротьби з прихованим адміністративним примусом має встановитися ліміт на загальну

суму фінансування всіх проєктів, що плануються до реалізації на відокремленій території або виключно для потреб комунальних закладів освіти, охорони здоров'я чи культури, не може перевищувати 20 % від загального затвердженого фонду ПБ на відповідний цикл за категорією «Цивільний захист і укриття». Окрім того, від однієї бюджетної установи (наприклад, конкретної школи) може бути підтримано та профінансовано не більше одного проєкту на рік, незалежно від того, скільки авторів подали ініціативи від її імені. Решта фонду (80 %) за категорією повинна в імперативному порядку спрямовуватися на інші проєкти. Така норма чітко розмежує комунальні заклади від інших проєктів, що унеможливить адміністративний тиск з їх боку.

По-третє, має бути імплементовано ліміт на кількість поданих та переможних проєктів від одного суб'єкта. Норма повинна включати, що одна фізична особа або одна зареєстрована громадська організація має право подати на розгляд не більше двох проєктів у межах одного бюджетного циклу. При цьому переможцем та отримувачем фінансування може стати виключно один проєкт від одного автора чи суб'єкта подання. У випадку, якщо за результатами загальноміського голосування обидва проєкти одного автора набирають достатній для перемоги прохідний бал, фінансування отримує лише той об'єкт, що має більшу кількість голосів, або обирається за письмовою заявою автора. Кошти ж, що автоматично вивільнюються від другого проєкту, перерозподіляються до наступного за рейтингом проєкту іншого, унікального автора.

Вчетверте, до Положення про ПБ необхідно інтегрувати імперативну антикорупційну норму, яка буде забороняти авторам проєктів-переможців, їхнім близьким родичам, а також афілійованим із ними юридичним та фізичним особам брати участь у тендерних закупівлях на системі Prozorro у статусі підрядників або субпідрядників для реалізації їхніх власних ініціатив. Порушення цієї вимоги має призводити до розірвання договору. Таке

нововведення розв'яже проблему конфлікту інтересів та інституційного захоплення фонду підрядниками.

Впровадження такої норми унеможливить феномен серійних переможців, що відкріє фінансування для нових, раніше маргіналізованих та економічно незахищених учасників партиципаторного процесу.

Запропоновані рішення щодо оновлення архітектури ПБ систематизовано у Додаток Е.

3.2. Фінансово-комунікаційні та цифрові інструменти імплементації моделі в умовах воєнного стану

Щоб нові стратегічні пріоритети та інституційні запобіжники справді працювали, потрібна чітка, гнучка та юридично захищена фінансово-цифрова система. Ретроспектива досвіду Харкова продемонструвала, що місцева влада не здатна ефективно управляти великими фондами під час системних криз. Наприклад, у 2021 році місто хоч і мало значний номінальний бюджет у 50 млн. грн. Однак через бюрократію, неготовність адаптуватися до пандемії COVID-19 та загальну неефективність управління цей ресурс не реалізували належним чином через що фактичні касові видатки становили лише 25,8 млн. грн., тобто невикористаними залишилися 51,6 % виділених коштів.

На сьогодні, в умовах воєнного стану, ситуація стала ще критичнішою, оскільки громада має значно менші бюджетні ресурси. За таких обставин стара модель фінансування є не ефективною та не актуальною. Замість неї пропонується впровадити антикризову фінансову модель, що буде базуватися на диверсифікації, прискоренні циклів (на прикладі Луцька) та чіткої адаптації до вимог казначейського обслуговування.

Щоб уникнути хронічного невиконання бюджету, попередити касові розриви та повернути довіру громадян, загальний річний фонд програми доцільно зменшити до реалістичних 16 мільйонів гривень на весь цикл (по 8

млн на цикл) як повоєнна норма Луцької ТГ. З погляду сталого врядування ефективніше повністю профінансувати меншу кількість відібраних проєктів, ніж створювати масу нереалізованих.

Водночас за умов воєнного стану та швидкої зміни ситуації на фронті класичний річний цикл партиципаторного бюджетування втрачає сенс через втрату актуальності до швидких потреб військових та цивільних. Тому, пропонується взяти перевірену ідею Луцької ТГ розділивши програму ПБ на два цикли (весняний та осінній) по 8 млн. грн. у кожному (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Календарний план антикризової фінансової моделі

Назва циклу ПБ	Бюджет	Етап подання ідей	Етап голосування	Етап реалізації
Весняний цикл	8 млн. грн.	Березень	Квітень	Травень – Серпень
Осінній цикл	8 млн. грн.	Серпень	Вересень	Жовтень – Грудень

Головною перепоною для реалізації проєктів ПБ під час війни є жорсткі правила казначейського обслуговування, які визначає Постанова № 590. Через неї більшість капітальних видатків бюджету розвитку зміщені в третю неперіоритетну чергу платежів.

Для того аби фінансувати ініціативи громадян легально та швидко, пропонується розділити видатки за загальним та спеціальним фондом та кодами економічної класифікації (КЕКВ). Це дозволить інтегрувати їх у другу чергу казначейських платежів, яка фінансується в пріоритетному порядку.

Детальніше видатки за фондами можна представити у вигляді табл. 3.3.

На нашу думку, довоєнний досвід Харкова з розробки та утримання власного «Порталу харків'янина» виявився неефективним, оскільки вимагав постійних витрат з міського бюджету на хостинг, програмістів та

техпідтримку, а після початку повномасштабного вторгнення він був взагалі відключений.

Таблиця 3.3

Фінансово-казначейська матриця диверсифікації видатків ПБ Харкова

Магістральний напрям проекту	Джерело та форма фінансування	Граничний обсяг на 1 проєкт (тис. грн)	Економічна класифікація видатків (коди КЕКВ)	Правова відповідність Постанові КМУ №590
Підтримка сил безпеки та оборони	Загальний та Спеціальний фонди місцевого бюджету (залежно від економічної суті проєкту)	До 300	2210 (Предмети, матеріали та обладнання) 2220 (Медикаменти та перев'язувальні матеріали) 2240 (Оплата послуг) 2282 (Окремі заходи по реалізації місцевих програм) 3110 (Придбання обладнання довгострокового користування для дороговартісного оснащення)	Друга черга («Програми з підтримки ЗСУ, заходи та роботи з територіальної оборони»)
Цивільний захист та укриття	Загальний та Спеціальний фонди місцевого бюджету (залежно від економічної суті проєкту)	До 500	2210 (Предмети, матеріали та обладнання) 2220 (Медикаменти та перев'язувальні матеріали) 2240 (Оплата поточних послуг та ремонту) 2282 (Окремі заходи програм) 3130, 3122, 3132 (КЕКВ капітального ремонту)	Друга черга («Облаштування споруд цивільного захисту, придбання резервного живлення»)

Крім того, на нашу думку, закриті муніципальні системи викликають недовіру у суспільства через ризик можливий ризик маніпуляцій із базами даних чи накручування голосів.

Тому, в межах оновленої концептуальної моделі, передбачається відмова міської влади від спроб реанімації закритого «Порталу харків'янина».

Натомість як безальтернативне рішення пропонується впровадження партиципаторного бюджетування на базі загальнонаціональної екосистеми електронної демократії «Громадський проєкт» (від ГО SocialBoost), як стале рішення яке не потребує детальної розробки.

Переваги такого управлінського рішення є багатовимірними та беззаперечними:

а) сервери цих систем розміщені у захищених хмарних сховищах і захищені від DDoS-атак. Їхня робота не залежить від фізичного стану серверних Харківської міської ради, які можуть постраждати від обстрілів чи блекаутів;

б) зазначені національні системи утримуються, оновлюються та адмініструються з коштів міжнародних донорських програм (зокрема USAID), що назавжди звільняє міський бюджет Харкова від мільйонних технічних витрат на підтримку інфраструктури;

в) платформи інтегровані з BankID НБУ та Дією що виключає голосування ботами чи фейковими акаунтами;

Вирішальним аргументом на користь «Громадського проєкту» є його глибока аналітична архітектура та потужні вбудовані інструменти для цифрової деліберації. Платформа містить відкритий модуль статистики, який у режимі реального часу візуалізує демографічний та гендерний зріз учасників, а розширена адмінпанель дозволяє посадовцям експортувати ці дані для комплексного оцінювання циклу ПБ.

Таким чином, Робоча група міської ради отримує можливість автоматизувати етап електронної деліберації, вивантажуючи масиви даних, аргументованих коментарів та аналізуючи первинну підтримку громади. Робоча група потім буде спиратися на ці об'єктивні цифрові дані під час експертного відбору проєктів перед етапом голосування.

Така цифровізація робить підрахунок чесним, але не гарантує якість самих ідей авторів. Наприклад, фатальний кейс харківського «Стоунхенджу»

(«Скіфська спадщина» у 2021 році) стався саме через відсутність фахового відбору та деліберації у процесі. Тоді сумнівний та неякісний об'єкт допустили до голосування, де він переміг завдяки агресивному маркетингу автора. Зрештою місто під тиском обурених мешканців змушене було демонтувати об'єкт та звільняти чиновників.

Щоб уникнути таких помилок, нова модель пропонує обов'язковий етап попередньої експертної та громадської оцінки (деліберації). У Положенні прописується регламент, згідно з яким між етапом прийому проєктів та голосуванням всі подані проєкти повинні пройти етап публічної фахової експертизи та відкритих деліберативних слухань з громадськістю.

До цього процесу Робоча група міської ради зобов'язана офіційно залучати як незалежних профільних експертів, так і безпосередньо мешканців громади. У випадку з експертами це можуть бути сертифіковані інженери-проектувальники, будівельники, архітектори, представники логістичних підрозділів ЗСУ чи великих волонтерських хабів тощо. Експерти мають публічно оцінити реалістичність заявлених кошторисів, технічну доцільність закупівель та їх відповідність нормам безпеки. Водночас самі мешканці на відкритих деліберативних слуханнях оцінюють загальногромадську доцільність та актуальність кожної ідеї, виступаючи головними критиками та співавторами. Лише ті ініціативи, які успішно пройшли деліберацію допускаються до голосування.

Однак, зважаючи на безпекові обмеження воєнного часу та неможливість проведення масових фізичних обговорень, деліберацію краще проводити у цифровому форматі. Наприклад, на етапі розгляду проєктів, паралельно з роботою фахових експертів, на офіційному вебпорталі оновленого ПБ відкривається спеціальний деліберативний модуль для громадськості. Кожен верифікований мешканець отримує можливість не просто ознайомитися з пропозиціями, а взяти участь у текстових онлайн-дебатах, залишити аргументовані зауваження, внести пропозиції щодо

покращення проекту та взяти участь у попередньому консультативному голосуванні, що дозволить виявити реальний рівень підтримки ініціативи громадою ще до винесення її на фінальний загальноміський конкурс. Якщо проєкт отримує високу оцінку та позитивні відгуки під час деліберації, це стає додатковим аргументом для експертної групи щодо його доцільності.

Успішне завершення етапу електронного голосування та верифікації результатів на платформі відкриває найскладнішу та вразливу фазу безпосередньої реалізації проєктів та здійснення публічних закупівель головними розпорядниками коштів. Як доводить ретроспективний аналіз харківського досвіду, саме на цьому етапі часто відбувається спотворення первинного бачення авторів ініціатив, а бюрократичні затримки у профільних департаментах призводять до катастрофічного недоосвоєння затверджених фінансових фондів. Таким чином, логічний перехід від цифрової деліберації до підсумкового оцінювання ефективності неможливий без імплементації жорстких механізмів проміжного проєктного нагляду та відкритого управління закупівлями.

Для розв'язання цієї проблеми оновлена концептуальна модель вимагає запровадження інституту «авторського нагляду» на всіх етапах імплементації. Після офіційного затвердження списку проєктів-переможців Робоча група з питань громадського бюджету не припиняє своєї діяльності, а трансформується у координаційний штаб реалізації. Її першочерговим обов'язком стає забезпечення безперервної модерації діалогу між авторами ідей та головними розпорядниками бюджетних коштів (профільними департаментами міської ради). Положення про партиципаторний бюджет має містити імперативну вимогу щодо публічного оголошення тендерів на системі електронних закупівель Prozorro та мають в обов'язковому порядку письмово погоджуватися з авторами проєктів. Це унеможливить самовільну зміну чиновниками матеріалів, локацій або архітектурних форм, запобігаючи повторенню інцидентів, подібних до кейсу з «Харківським Стоунхенджем».

Саме зміна функції Робочої групи стане фундаментом для подальшої методології підсумкового оцінювання ефективності річного циклу, яка детально описується у наступному підрозділі.

3.3. Оцінювання ефективності запропонованої моделі та вектори її післявоєнного масштабування

Ефективність оновленої моделі бюджету участі не можна визначати інтуїтивно або оцінювати лише за одним показником, наприклад, за загальною кількістю тих, хто проголосував, ігноруючи якість їхньої залученості. Щоб система не деградувала до рівня «Символічного ПБ», необхідно впровадити багаторівневу систему моніторингу.

В основі цієї системи лежать дві класичні управлінські методології (рис. 3.1).

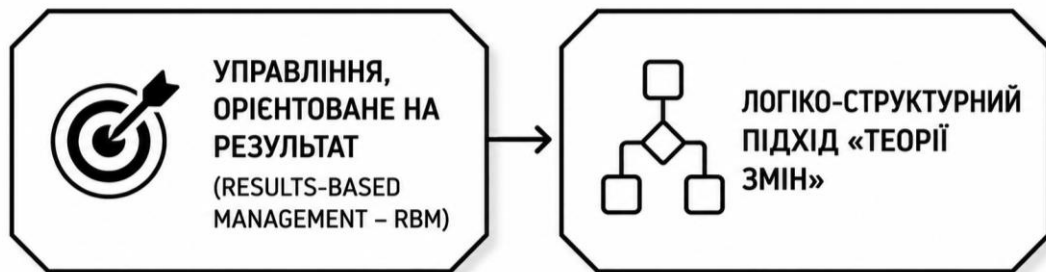

Рис. 3.1. Класичні управлінські методології

У практиці українського самоврядування оцінювання демократичних інструментів зазвичай є факультативним, або ж його правила прописують безпосередньо у тексті базового Положення про ПБ.

На нашу думку, такий підхід є стратегічно хибним, оскільки це сильно ускладнює документ. Тому пропонується розробити «Методику моніторингу та оцінювання ефективності ПБ» як окремий, спеціалізований додаток до міської цільової програми бюджету участі, а не до самого тексту Положення.

Саме цією методикою буде детально регламентуватимуться періодичність проведення процедур оцінювання. Оцінювання має бути обов'язковим після завершення кожного циклу (весняного та осіннього). Також має бути зазначений конкретний інструментарій збору якісних та кількісних даних (соціологічні опитування, збір даних з порталу партиципаторного бюджету), а також чіткі математичні формули розрахунку показників ефективності.

Оцінювання за чіткими критеріями має допомогти у подальшому плануванні місцевої цільової програми, оновлення її дизайну, адаптації до виявлених проблем.

За логікою теорії змін загальний ефект від бюджету участі – це чіткий ланцюжок, де від якості управління та фінансування ми йдемо до реального залучення громадян, а в результаті отримуємо зростання довіри до міських інституцій.

Аби цей ланцюжок працював безперебійно та відповідав всім нормам, збір та аналіз показників ефективності необхідно чітко розмежувати. Відповідно до експертного аналізу повноважень, матриця відповідальності має бути розподілена між трьома ключовими суб'єктами: Департаментом бюджету і фінансів, головними розпорядниками коштів та оновленою Робочою групою.

Головними розпорядниками бюджетних коштів є профільні виконавчі органи міської ради (наприклад, департаменти ЖКГ, освіти, цифрової трансформації тощо). Вони є тими хто безпосередньо відповідають за фізичну реалізацію проєктів та формують первинні дані про них. Саме вони проводять будівельні експертизи, оголошують тендери на системі Prozorro та підписують акти виконаних робіт з підрядниками. Їхнім критичним процесовим індикатором є швидкість реалізації та адміністрування. розраховується як середня кількість календарних днів від моменту укладання договору на Prozorro до фактичного закриття актів виконаних робіт у розрізі конкретних категорій проєктів.

Відповідно до законодавства, Департамент функціонує виключно як місцевий фінансовий орган, місія якого зводиться до макроекономічного планування та контролю за дотриманням бюджетного законодавства на макрорівні [107, розділ 3-4]. Його базовими індикаторами є частка фонду ПБ у загальному бюджеті громади та загальний обсяг касових видатків. Другий дозволяє вирахувати відсоток касового освоєння фонду. Головною метою моніторингу цих індикаторів є уникнення ситуацій катастрофічного недоосвоєння затверджених фінансових фондів (як це було з 51,6% втрачених коштів у 2021 році).

Після завершення циклу Департамент має сформувати загальну виписку щодо обсягів касових видатків, проведених через казначейство за проектами ПБ, та фіксує частку цих видатків у загальному бюджеті розвитку.

Робоча група, функціонуючи як консультативно-дорадчий орган та координаційний штаб реалізації має концентруватися на аналізі якості партиципації. Робоча група оцінює:

а) коефіцієнт бюрократичного відсіву (відсоток ініціатив, відхилених на етапі модерації та експертизи). Його зниження до умовного рівня у 30% свідчатиме про те, що процедура подання стала простішою, а консультації для населення ефективнішими;

б) частку унікальних проєктів та авторів, що дозволяє відстежувати дієвість антимонопольних правил та успішність боротьби з диктатом великих ГО чи серійних переможців;

в) рівень експертної деліберації, тобто кількість конструктивних правок, які незалежні фахівці та мешканці внесли у проєкти до початку фінального голосування;

г) соціальну стійкість та стратегічний вплив через соціологічні заміри рівня довіри мешканців до муніципальних інституцій після успішної передачі дронів на фронт чи введення в експлуатацію захисних споруд;

Робоча група виступає головним модератором та ініціатором створення підсумкового Звіту про ефективність ПБ та займається його зведенням ґрунтуючи на даних інших розпорядників.

Однак, пасивний збір статистики та публікація звітів втрачають управлінський сенс, якщо вони не ведуть до конкретних рішень. Аби місто не просто констатувало падіння ефективності бюджету участі у методикі моніторингу краще закласти «механізм тригера» — певний алгоритм автоматичного реагування на кризові ситуації. Цей механізм можна представити у вигляді ланцюга (рис. 3.2).

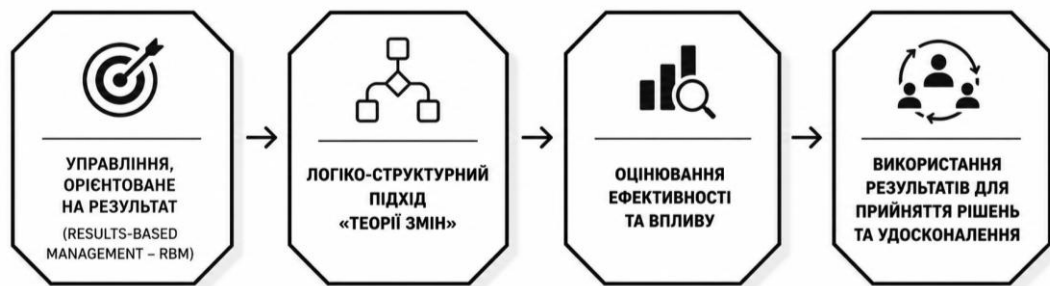

Рис. 3.2. Ланцюг «механізму тригера»

За цим ланцюгом, якщо звіт показує, що за результатами підсумкового оцінювання фіксується падіння хоча б по одному з критичних показників ефективності нижче мінімально допустимої межі (наприклад, касове фінансове освоєння становить критичні менше ніж 70 %, або рівень бюрократичного відсіву ініціатив продовжує перевищувати 50 %), Робоча група зобов'язана в імперативному порядку ініціювати розробку невідкладних змін до базового Положення про ПБ залежно від виявленої проблеми.

Однак партиципація не обмежена лише нагальними проблемами. Якісна імплементація створює умови до стратегічного планування, яке дозволяє планувати майбутні програми. Запропонована концепція

«радикальної мілітаризації», яка фокусується лише на нагальних питаннях виживання є реалістично-прагматичним, але тимчасовим рішенням.

Тому, на нашу думку, після завершення дії правового режиму воєнного стану та поступового повернення обсягів фінансування до довоєнного рівня, Харківській громаді доцільно імплементувати бюджет участі за прикладом Івано-Франківської ТГ з її секторальним квотуванням.

У Положенні може бути додані капіталомісткі категорії, зокрема «Благоустрій малих вулиць» та «Благоустрій мікрорайонів/дворів» з відповідним абсолютним чи відсотковим квотуванням, що додасть більшої соціальної справедливості. Таке ж стосується і шкільних категорій Івано-Франківська, які, за своєю суттю, виокремлені у окрему квоту.

Запровадження такої квотованої системи суттєво спростить макроекономічне планування для Департаменту бюджету і фінансів Харківської міської ради, оскільки заздалегідь визначені та захищені ліміти за тематичними категоріями дозволять набагато точніше прогнозувати співвідношення поточних та капітальних видатків на наступний бюджетний період.

Зрештою, дослідження впливу такого багаторівневого квотування на розбудову соціального капіталу в масштабах міста-мільйонника формує глибоке підґрунтя для подальших наукових розвідок у площині публічного управління та адміністрування на магістерському рівні.

Однак масштабування може відбутися і у повоєнні цикли. Головною умовою, на нашу думку є наявність фінансової та безпекової стабільності. За таких обставин бюджет участі може розвиватися у двох площинах: вертикальній та горизонтальній.

Вертикальною основою має стати фінансове масштабування без втрати якості. Обсяг фонду поступово має зростати до довоєнного рівня у 50 млн грн. При цьому, завдяки збереженню коротких бюджетних циклів та обов'язкової експертної оцінки, ці значні кошти більше не

перетворюватимуться на неякісні об'єкти. Натомість великі інвестиції прозоро й швидко працюватимуть на реальні інфраструктурні потреби громади.

Горизонтальною основою, спираючись на успішний досвід Луцька, має стати впровадження «Шкільного громадського бюджету» за яким органам учнівського самоврядування виділятимуться гарантовані мікроквоти (наприклад, по 50–100 тисяч гривень на кожну школу) для створення сучасних рекреаційних зон, лабораторій, медіацентрів тощо.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вирішено актуальне науково-практичне завдання, яке полягає в оцінці ефективності функціонування партиципаторного бюджету (ПБ) в умовах воєнного стану та розробці концептуальної моделі його відновлення й удосконалення для Харківської ТГ. Дослідження доводить, що ПБ є інноваційним механізмом переходу від класичної представницької демократії до демократії участі, який в умовах екстремальних криз стрімко еволюціонує. З інструменту локального соціально-економічного розвитку та урбаністичного благоустрою він трансформується в механізм колективного управління виживанням, підвищення обороноздатності та зміцнення соціальної солідарності.

Правовий режим воєнного стану суттєво змінив нормативно-правові основи реалізації цього інструменту, зокрема через прийняття Постанови КМУ № 590, яка змістила більшість капітальних видатків у неперіоритетну третю чергу казначейського обслуговування, що змусило більшість українських громад призупинити дію програм бюджету участі. Для Харкова ситуація ускладнилася наявністю глибоких інституційних дисфункцій довоєнної моделі, яка, згідно аналізу, мала характер «Символічного ПБ». Значні фінансові фонди не призводили до реального перерозподілу ресурсів, а правовий вакуум через відсутність закріплення інструменту в Статуті територіальної громади уможливив волонтаристське скасування результатів голосування керівництвом міста. Процес також супроводжувався монополізацією фонду «серійними переможцями», конфліктами інтересів та катастрофічним недоосвоєнням 51,6 % планових видатків у 2021 році через бюрократичні затримки.

Водночас досвід Луцької та Івано-Франківської ТГ продемонстрував можливість ефективної адаптації ПБ завдяки зміні магістральних напрямів та синхронізації проєктів із Постановою КМУ № 590 шляхом переведення

фінансування видатків з капітальних на поточні. Спираючись на ці передові практики, було сформовано рекомендації щодо оновлення моделі партиципаторного бюджету для Харкова. Її першочерговим кроком визначено імперативну імплементацію механізму до Статей 5 та 44 Статуту територіальної громади задля юридичного захисту рішень виборців. Сама модель базується на парадигмі «гібридної стійкості» з розподілом фонду на підтримку сил безпеки й оборони та цивільний захист, що передбачає повну відмову від іміджево-розважальних ініціатив.

Для забезпечення процедурної та соціальної справедливості запропоновано знизити віковий ценз до 14 років та інтегрувати багаторівневу систему антимонопольних запобіжників через обмеження для бюджетних установ (до 20 % фонду), імплементації ліміту «один автор - один проєкт», заборону фінансування зарплат, а також антикорупційну норму, що не дозволяє авторам виступати підрядниками власних ініціатив. З метою уникнення касових розривів обсяг річного фонду оптимізовано до 16 млн. грн. із поділом на два інтенсивні цикли (весняний та осінній), а для гарантування прозорості обґрунтовано перехід на національну систему «Громадський проєкт» із запровадженням обов'язкової фахової експертизи та цифрової деліберації. Насамкінець, на основі Теорії змін та управління, орієнтованого на результат, розроблено матрицю відповідальності за ключовими КРІ. Вона чітко розмежовує повноваження між профільними департаментами, фінансовим органом та реформованою Робочою групою. Впровадження «механізму тригера» гарантуватиме автоматичний перегляд правил програми міською радою в разі падіння критичних показників, що забезпечить сталий розвиток інструменту та його подальше післявоєнне масштабування через секторальне квотування і запровадження шкільного громадського бюджету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 100 окрема механізована бригада. *Центр рекрутингу Сухопутних військ ЗСУ*. URL: <https://lfrecruiting.mil.gov.ua/brigade?id=49&title=100-okrema-mekhanizovana-bryhada> (дата звернення: 11.06.2026).
2. Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». Громадський бюджет для Харкова за прикладом Кракова. *Громадський простір*. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hromadskyj-byudzhhet-dlya-harkova-za-prykladom-krakova>.
3. Бюджет участі – 2026: 55 мільйонів на ідеї для міста та підтримку ЗСУ. *Громадський проєкт*. URL: <https://if.pb.org.ua/news/show/byudzhhet-uchasti-2026-55-milyoniv-na-ideji-dlya-mista-ta-pidtriku-zsu> (дата звернення: 11.06.2026).
4. Бюджет участі 4.5.0. (2025/1). *Офіційний сайт Луцької міської ради*. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/biudzhhet-uchasti-4-5-0-2025-1-1> (дата звернення: 11.06.2026).
5. Бюджет участі 4.5.0. (2025/2). *Офіційний сайт Луцької міської ради*. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/biudzhhet-uchasti-4-5-0-2025-2> (дата звернення: 11.06.2026).
6. Бюджет участі Луцької міської територіальної громади 4.5.0. (2025/1). *E-DEM*. URL: <https://budget.e-dem.ua/0710100000/projects> (дата звернення: 11.06.2026).
7. Бюджет участі. *Громадський проєкт*. URL: <https://if.pb.org.ua/> (дата звернення: 11.06.2026).
8. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI : станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 07.06.2026).
9. Виконком Харківської міськради. [Лист до Департаменту бюджету та фінансів Харківської міської ради]. 20 трав. 2026 р.

10. Воронов М. М. Пряма демократія і демократія участі в європейському союзі: сутність, межі і нормативне забезпечення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2025. № 39. С. 76–89. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-07> (дата звернення: 05.06.2026).

11. Геньбач Б. «Громадський бюджет Харкова»: визначилися переможці. *Накупіло*. URL: <https://nakupilo.ua/novyny/hromadskyi-biudzhetharkova-vuznachylisia-peremozhtsi/> (дата звернення: 10.06.2026).

12. Дяченко С., Редчиць І. Нормативно-правове регулювання бюджету участі в Україні: поглиблений аналіз та пропозиції з удосконалення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*. 2024. Т. 20, № 2. С. 63–69. URL: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/20-10/12> (дата звернення: 07.06.2026).

13. Затверджено список проєктів-переможців Громадського бюджету (бюджету участі) міста Харкова на 2021 рік. *Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету*. URL: <https://city.kharkiv.ua/en/news/misto/u-kharkovi-zatverdili-spisok-proektiv-peremozhtsiv-gromadskogo-byudzhetu> (дата звернення: 10.06.2026).

14. Звіт про виконання бюджету Харківської міської територіальної громади за 2025 рік. *Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету*. URL: <https://city.kharkiv.ua/documents/biudzet/zvit-pro-vikonannia-biudzetu-kharkivskoyi-miskoyi-teritorialnoyi-gromadi-za-2025-rik> (дата звернення: 11.06.2026).

15. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 07.06.2026).

16. Крамар О. У Харкові за 1,5 млн грн побудували «Стоунхендж» з бетонних блоків. У міськраді обурюються. *Громадське телебачення*. URL:

<https://hromadske.ua/posts/u-harkovi-za-15-mln-grn-pobuduvali-stounhendzh-z-betonnih-blokiv-u-miskradi-oburyuyutsya> (дата звернення: 10.06.2026).

17. Островські Л., Рудніцкі Р. Як оцінювати партиципаторний (громадський) бюджет? Порадник для практиків. *Майстерня громадських досліджень та інновацій «Сточня»*; пер. з пол. Фондація польсько-української співпраці ПАУСІ. Варшава, 2015. 94 с. URL: https://pauci.org/upload/files/ozinka_pb.pdf

18. Параметри Громадського бюджету міста Харкова 2021. *Громадський бюджет міста Харкова 2021*. URL: <http://gb.kharkiv.tilda.ws/> (дата звернення: 11.06.2026).

19. Посохова А. У Харкові затвердили проекти бюджету участі на 2021 рік: хто переміг. *Суспільне Харків*. URL: <http://gb.kharkiv.tilda.ws/> (дата звернення: 10.06.2020).

20. Правдюк М. В. Партиципаторне бюджетування як інструмент реалізації демократичної участі громадян у публічному управлінні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 12. С. 136–142. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.12.136> (дата звернення: 05.06.2026).

21. Про бюджет Івано-Франківської міської територіальної громади на 2025 рік : Рішення Івано-Франків. міськради від 19.12.2024 № 287-48. URL: <https://www.namvk.if.ua/dt/1075507/> (дата звернення: 11.06.2026).

22. Про бюджет Івано-Франківської міської територіальної громади на 2026 рік : Рішення Івано-Франків. міськради від 12.12.2025 № 272. URL: <https://www.namvk.if.ua/dt/1075507/> (дата звернення: 11.06.2026).

23. Про бюджетну класифікацію : Наказ М-ва фінансів України від 14.01.2011 № 11 : станом на 5 трав. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text> (дата звернення: 07.06.2026).

24. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 1 трав. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 08.06.2026).

25. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування : Закон України від 09.05.2024 № 3703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text> (дата звернення: 08.06.2026).

26. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Каб. Міністрів України від 03.11.2010 № 996 : станом на 25 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text> (дата звернення: 07.06.2026).

27. Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету : Наказ М-ва фінансів України від 12.03.2012 № 333 : станом на 15 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12#Text> (дата звернення: 08.06.2026).

28. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні : Наказ М-ва фінансів України від 03.03.2020 № 94 : станом на 10 берез. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text> (дата звернення: 07.06.2026).

29. Про затвердження Міської цільової програми «Громадський бюджет (бюджет участі) міста Харкова» на 2018-2025 роки : Рішення Харків. міськради від 20.09.2017 № 725/17 : станом на 22 груд. 2021 р. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/701637> (дата звернення: 12.06.2026).

30. Про затвердження міської цільової програми «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) у Івано-Франківській міській територіальній громаді» на 2026-2030 роки : Рішення Івано-Франків. міськради від

18.12.2025 № 232-57. URL: <https://www.namvk.if.ua/dt/1208225/> (дата звернення: 11.06.2026).

31. Про затвердження нової редакції Статуту територіальної громади міста Харкова : Рішення Харків. міськради від 04.07.2007 № 121/07 : станом на 23 груд. 2015 р.

32. Про затвердження Положення щодо впровадження бюджетування за участі громадськості (Бюджет участі) міста Луцька : Рішення Луц. міськради від 22.12.2017 № 36/4 : станом на 28 серп. 2024 р.

33. Про затвердження положень виконавчих органів Харківської міської ради 8 скликання : Рішення Харків. міськради від 09.12.2020 № 7/20 : станом на 19 груд. 2025 р.

34. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 09.06.2021 № 590 : станом на 14 квіт. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-п#Text> (дата звернення: 08.06.2026).

35. Про затвердження списку проєктів-переможців громадського бюджету (бюджету участі) міста Харкова : Рішення Харків. міськради від 27.02.2019 № № 1450/19.

36. Про затвердження списку проєктів-переможців громадського бюджету (бюджету участі) міста Харкова на 2020 рік : Рішення Харків. Міськради від 08.12.2019 № 1887/19.

37. Про затвердження списку проєктів-переможців громадського бюджету (бюджету участі) міста Харкова на 2021 рік : Рішення Харків. міськради від 30.12.2020 № 13/20.

38. Про затвердження структури виконавчих органів Харківської міської ради 8 скликання : Рішення Харків. міськради від 09.12.2020 № 6/20 : станом на 3 черв. 2026 р.

39. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР : станом на 30 трав. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 08.06.2026).

40. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 07.06.2026).

41. Прозорі міста. Бюджет участі в умовах війни: як його проводять міста?. *Transparent Cities*. URL: <https://transparentcities.in.ua/news/biudzhetchasti-v-umovakh-viiny-yak-yoho-provodiati-mista> (дата звернення: 11.06.2026).

42. Разумков Центр. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, оцінка проблем, що існують в українському суспільстві (листопад 2025р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-otsinka-problem-shcho-isnuiut-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2025r> (дата звернення: 12.06.2026).

43. Руденко О. М. Демократія участі в умовах війни: закордонний досвід та перспективи України. *Державне будівництво*. 2025. Т. 2, № 38. С. 532–549. URL: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2025-2-34> (дата звернення: 08.06.2026).

44. Станіславчук Н. О., Мовчанюк М. А. В., Дем'янишина О. А. Партиципаторне бюджетування як інноваційний механізм управління. *Економіка і суспільство*. 2018. № 15. С. 751–755. URL: <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/6794> (дата звернення: 30.04.2026).

45. Статистика. *Громадський проєкт*. URL: <https://if.pb.org.ua/statistics/875> (дата звернення: 11.06.2026).

46. Судакевич А. Люди люблять крінж (про «Стоунхендж по-харківські»). *Цензор.НЕТ*. URL:

https://censor.net/ua/blogs/3307749/lyudy_lyublyat_krinj_pro_stounhendj_poharkivski (дата звернення: 22.05.2026).

47. Тур О. М. Практика е-урядування на місцевому рівні в Україні: соціально-економічний аспект. *Сталий розвиток економіки*. 2023. Т. 2, № 47. С. 231–239. URL: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-47-33> (дата звернення: 12.06.2026).

48. У рамках "Бюджету участі" Івано-Франківськ передав 7 дронів двом батальйонам ЗСУ. *Інтернет-сайт «Вікна»*. URL: <https://vikna.if.ua/news/166678/view> (дата звернення: 11.06.2026).

49. У рамках бюджету участі в Харкові буде реалізовано близько 40 проєктів. *Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету*. URL: <https://city.kharkiv.ua/en/news/suspilstvo/u-ramkakh-byudzhetu-uchasti-v-kharkovi-bude-realizovano-blizko-40-proektiv> (дата звернення: 10.06.2026).

50. У Харкові затвердили проєкти-переможці бюджету участі. *Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету*. URL: <https://city.kharkiv.ua/news/suspilstvo/u-kharkovi-zatverdili-proekti-peremozhti-byudzhetu-uchasti> (дата звернення: 10.06.2026).

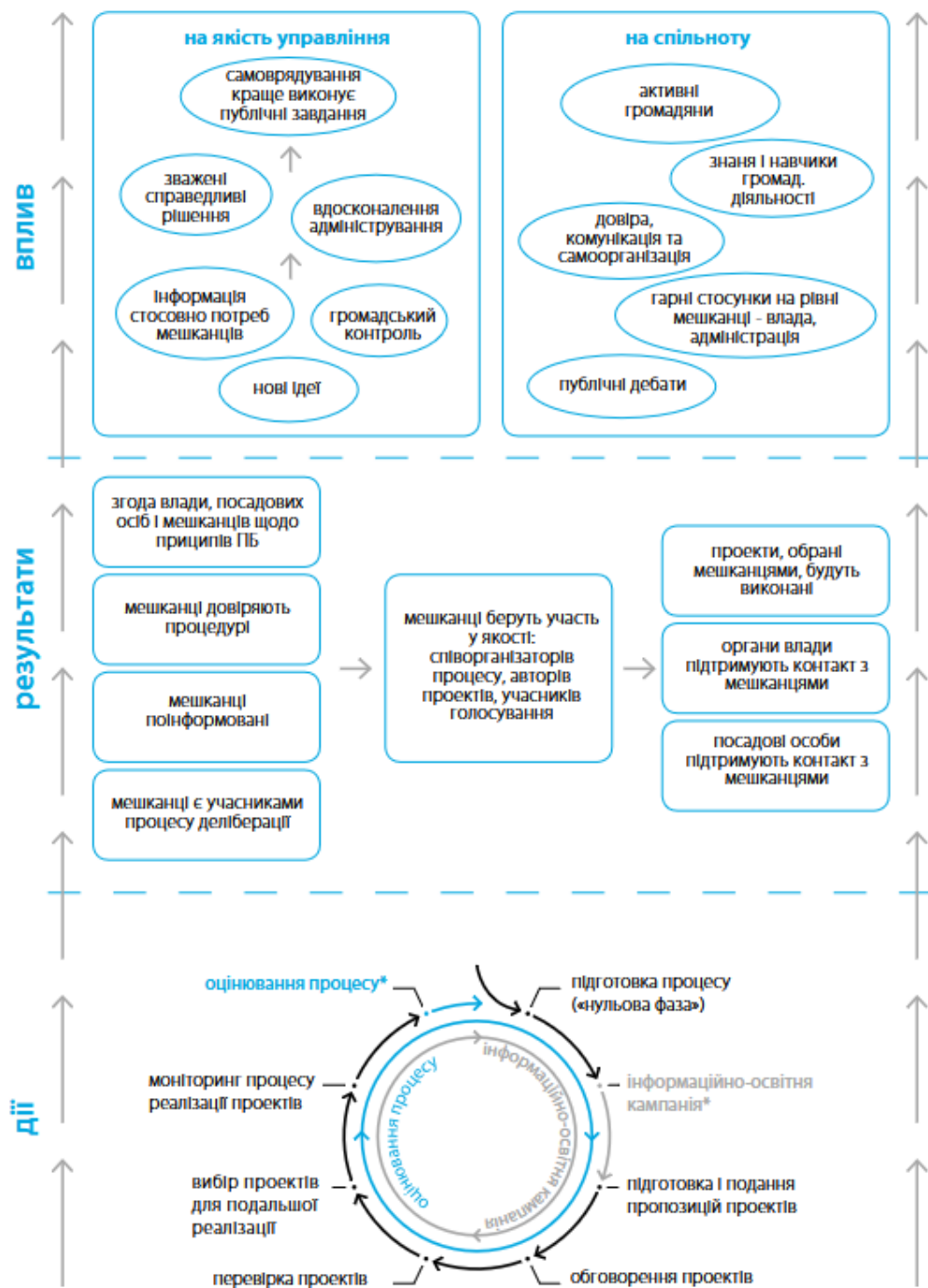
51. Управління інформ. роботи міськради. Новий конкурс для учнів: у Луцькій громаді запровадили шкільний бюджет участі. *Офіційний сайт Луцької міської ради*. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/publications/novyi-konkurs-dlia-uchniv-u-lutskii-hromadi-zaprovadyly-shkilnyi-biudzheth-uchasti> (дата звернення: 11.06.2026).

52. Федченко Л. Використання інструментів місцевої демократії під час дії воєнного стану – роз'яснення. *Портал «Децентралізація»*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16695> (дата звернення: 12.06.2026).

53. Харківський Стоунхендж знесуть. *Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету*. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/kharkivskiy-stounkhendzh-znesut-49456.html> (дата звернення: 11.06.2026).
54. Abbasov R. The role of participatory budgeting in enhancing citizen engagement: a comprehensive analysis. *SSRN*. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.5150297> (date of access: 06.06.2026).
55. American Rescue Plan Act of 2021 : Public Law 117-2, March 11, 2021. *Congress.gov*. URL: <https://www.congress.gov/117/plaws/publ2/PLAW-117publ2.pdf> (дата звернення: 08.06.2026).
56. Between resilience and abandonment: political factors determining participatory budgeting through digital participatory platforms / J. Peiruza-Parga et al. *Media and communication*. 2026. Vol. 14. P. 1–19 URL: <https://doi.org/10.17645/mac.11507> (date of access: 07.06.2026).
57. COVID-19 and participatory budgeting in north macedonia and slovakia / M. Murray et al. *Public sector economics*. 2023. Vol. 47, no. 3. P. 387–406. URL: <https://doi.org/10.3326/pse.47.3.4> (date of access: 08.06.2026).
58. Gordiienko L., Kunitsyn O. E-budgeting model in the architecture of financial resilience of territorial communities during the full-scale war. *Development management*. 2025. Vol. 24, no. 4. P. 8–19. URL: <https://doi.org/10.63341/devt/4.2025.08> (date of access: 07.06.2026).
59. Khodan M., Burtnyak I. Local budgets in Ukraine during wartime: challenges, adaptation strategies, and the role of participatory budgeting. *Public and municipal finance*. 2025. Vol. 14, no. 4. P. 77–93. URL: [https://doi.org/10.21511/pmf.14\(4\).2025.06](https://doi.org/10.21511/pmf.14(4).2025.06) (date of access: 05.06.2026).
60. Lofton M. L., Martínez Guzmán J. P. The bumps in the road toward social equity budgeting: the administrative pitfalls when implementing participatory budgeting. *Public administration*. 2026. Vol. 0, Special issue. URL: <https://doi.org/10.1111/padm.70040> (date of access: 06.06.2026).

61. Renzio P., Spada P., Wampler B. Paradise Lost? The crisis of participatory budgeting in its own birthplace. *International Budget Partnership*. URL: <https://internationalbudget.org/paradise-lost-the-crisis-of-participatory-budgeting-is-its-own-birthplace/> (date of access: 07.06.2026).
62. Rudenko O. M. Participatory budgeting as a regional policy tool: institutional dimensions and implementation practices in Ukraine. *Pressing Problems of Public Administration*. 2025. Vol. 2, no. 67. С. 211–226. URL: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2025-2-10>
63. Sokrovska N., Korbutiak A. Participatory budgeting as an effective tool for the development of a territorial community. *European science*. 2025. No. 6. P. 127–151. URL: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2025-42-05-035> (date of access: 06.06.2026).
64. The journey of participatory budgeting: a systematic literature review and future research directions / L. Bartocci et al. *International review of administrative sciences*. 2023. Vol. 89, no. 3. P. 758–774. URL: <https://doi.org/10.1177/00208523221078938> (date of access: 07.06.2026).
65. UA: Харків. 30.12. 2019 Тема дня: Громадський бюджет Харкова: як отримати гроші на свій проєкт. Лазарев, Кірик, 2019. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IYAD66EBEPM> (дата звернення: 10.06.2026).
66. USAID DOBRE. Черговість здійснення видатків місцевих бюджетів в період дії воєнного стану. *Портал «Децентралізація»*. URL: <https://decentralization.ua/news/15541> (дата звернення: 11.06.2026).
67. Williams D., Calabese T., Harju S. A theory of participatory budgeting decision making as a form of empowerment. Symposium on: "implementing collaborative governance" : materials of the International Scientific Conference, Palermo, 25–26 October 2018. Palermo, 2018. P. 1–17. URL: https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2201&context=b_b_pubs (date of access: 06.06.2026).

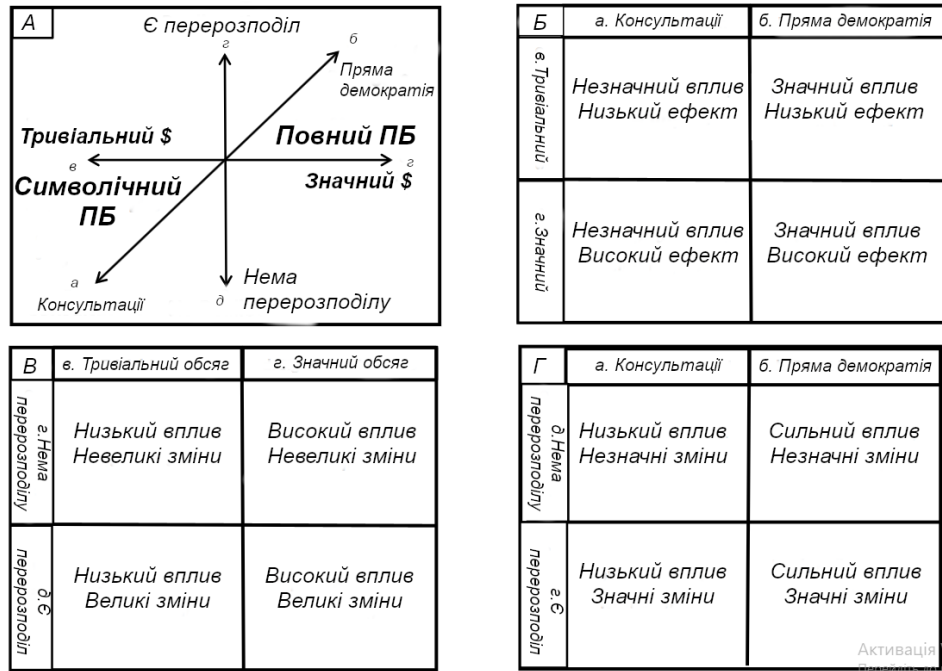
ДОДАТКИ

Джерело: [105, с. 21]

Рис. А.1. Ланцюг теорії змін

Додаток Б

Активация Windows
Щоб активувати цей розділ "F"

Рис. Б.1. Аспекти партиципативного бюджетування

Таблиця В.1

Список авторів за найбільшою кількістю проєктів за кожен рік

Рік	Автор/Суб'єкт подання	Кількість	Назви виграних проєктів та їхні рейтингові номери
1	2	3	4
2019	Ксенія Калмикова	4	№14 Мурал старовинного трамвая-конки, №17 Мурали супергероїв Marvel, №21 Мурал «Дунаєвський Ісаак Йосипович», №32 Стріт-арт у стилі low poly
	Сергій Нечитайленко	4	№4 Future Music DJ School, №23 Street DJ Stream, №25 Kharkiv DJ Parade, №27 New Dance Music Culture Festival
	ГО «Харківський обласний спортивний клуб «Дан-Гун»»	4	№1 Центр рятувального спорту для молоді, №2 Музей спорту, №3 Інноваційні технології у спорті, №19 Алея слави харківських зірок спорту
	ГО «Екорєанімація»	3	№11 Eco Monitoring Station, №14 Municipal Recycling System, №17 Kharkiv mobile recycling
	ГО «ЛІНК»	3	№5 Харківський молодіжний центр, №12 Клуб особистостей, №15 Покоління Z: неформальна освіта
2020	ГО «Сталий розвиток»	4	№6 Feducation, №17 Встановлення системи мультиліфт-контейнера для роздільного збору сміття, №18 Business Sprint, №20 Kharkiv School Recycling – роздільний збір відходів у школах
	ГО «Червона Рута»	3	№10 Мій любий яскравий лікар, №22 Сімейні цінності, №25 Нове покоління
	ГО «Харків Еко Сіті»	2	№12 Міський екологічний простір «Eco City Space», №23 Майстерня з переробки пластику «Precious Plastic Kharkiv»,
	Сидоренко Євген Юрійович	2	№4 Роздільний збір сміття – перший етап, №30 ОСББ (Мобільний додаток та web-версія)
	Секірін Євген Михайлович	2	№11 Ти можеш все 2, №31 Щасливі вчителі– щасливі діти

Продовження табл. В.1

1	2	3	4
2021	Євген Кулик	2	№3 Скіфська спадщина, №4 Іміджевий проєкт. Створення і демонстрація голографічних 3D фільмів про Харків,
	Анастасія Худякова	2	№2 AR (доповнена реальність) в міському середовищі, №5 VR галерея в міському просторі,
	ГО "ОБ'ЄДНАННЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ НТУ "ХП"	2	№11 Gelio-city. Автономний підігрів води у навчальних закладах та інших закладах з організації дозвілля, №20 3D есо STEM. Інноваційні технології для інформатики у навчальних закладах та інших закладах з організації дозвілля
	ГО інвалідів "Креавіта"	2	№12 Створення Харківського центру інклюзивного туризму, №13 Центр перекладу відео- та аудіо продукції на жестову мову
	ГО "УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ АРМРЕСТЛІНГ У"	2	№16 Міжнародний турнір "Відкритий кубок міста Харкова з армрестлінгу", International Tournament "Kharkiv Armwrestling Open", №17 Шкільний армрестлінг
	Асоціація розвитку бойових мистецтв	2	№19 "Mada Battle" Сила нації, №29 Кіберспортивний boot camp

Зведена кількісна інформація ПБ Харківської ТГ

Показник	2019		2020		Δ 2020-2019		2021		Δ 2021-2020		Δ 2019-2021	
	Абс	Від	Абс	Від	Абс	Від	Абс	Від	Абс	Від	Абс	Від
Загальна кількість проєктів-переможців	80	100%	39	100%	-41	-51,2%	32	100%	-7	-17,95%	-48	-60,00%
З них подані фізичними особами	57	71,25	17	43,59%	-40	-70,2%	15	46,88%	-2	-11,76%	-42	-73,68%
З них подані громадськими організаціями	23	28,75%	22	56%	-1	-4,35%	17	53,12%	-5	-22,73	-6	-26,09%
Кількість поданих до розгляду проєктів	304	100%	260	100%	-44	-14,47%	255	100%	-5	-1,92%	-49	-16,12%
Допущено до етапу голосування	167	54,93%	117	45%	-50	-29,94%	117	45,88%	0	0,00%	-50	-29,94%
Середня вартість одного проєкту-переможця, млн грн	0,625	-	1,282	-	0,657	105,13%	1,563	-	0,280	21,86%	0,937	150,00 %

Загальна порівняльна матриця інституційних критеріїв Луцької, Івано-Франківської та Харківської ТГ

1	2	3	4
	Громада		
Критерій оцінки	Харківська (довоєнна модель)	Луцька (поточна модель)	Івано-Франківська (поточна модель)
Магістральні напрями фінансування	Довоєнна модель (іміджеві, розважальні, соціальні, інфраструктурні проекти).	Радикальна мілітаризація та цивільний захист (адаптація до Постанови №590).	Гібридна стійкість (збалансоване фінансування допомоги ЗСУ та розвитку цивільної інфраструктури).
Частота проведення циклів	1 раз на рік (класичний цикл).	2 рази на рік (інтенсифіковані весняний та осінній цикли).	1 раз на рік (класичний цикл).
Максимальна вартість одного проекту	До 1,5 млн грн [105].	250 тис. грн [103].	500 тис. грн (окрім категорії «Благоустрій малих вулиць» на яку закладено від 500 тис. до 3 млн грн) [103].
Загальний фонд	50 млн грн [105].	4 млн грн на кожен цикл [103]	55 млн грн [105].
Магістральні напрями фінансування та наявність граничного обсягу фінансування за категоріями(млн грн)	Розважально-іміджеві, туристичні ініціативи, естетичний благоустрій	Підтримка Сил безпеки й оборони; Забезпечення функціонування цивільної інфраструктури та підтримку цивільного населення в умовах воєнного часу [103]. Граничний обсяг відсутній.	Допомога ЗСУ (20); Благоустрій малих вулиць (14); Благоустрій (4,5); Зелені проекти (1); Шкільні (5,5); Дошкільні (2,5); Позашкільні (2); Доступність (2); Архітектурна спадщина (2); Інші (1,5) [103].
Пропорції розподілу фонду	Відсутній розподіл за статусом суб'єкта подання.	Обмеження не більше 20% від загального фонду для комунальних закладів [107, розділ 1].	ідсутній розподіл за статусом суб'єкта подання.

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4
Мінімальний вік учасників	18 років [106, розділ 2].	16 років [107, розділ 1].	18 років [106, розділ 8].
Кількість голосів від одного громадянина	Одна особа може віддати п'ять голосів за п'ять проєктів [106, розділ 9]	Максимум за 5 проєктів загалом [107, розділ 10].	1 голос у кожній із наявних категорій [106, розділ 8]
Мінімальна кількість підписів підтримки	Відомості у Положенні відсутні.	Не менше 15 підписів громадян (окрім автора) [107, розділ 8].	Не менше 50 підписів для ремонту малих вулиць; не менше 25 підписів для всіх інших категорій [106, розділ 6]
Вимоги до реєстрації місця проживання та правила для ВПО	ВПО можуть як голосувати так і подавати проєкти як члени громади [106, розділ 2].	Обов'язкова реєстрація та проживання в громаді. ВПО мають повне право участі на рівні з мешканцями за умови наявності довідки про взяття на облік у Луцькій ТГ [107, розділ 1].	Право участі мають особи які зареєстроване місце проживання на території громади або обліковуються як внутрішньо переміщені особи [106, розділ 8].
Обмеження та внутрішні квоти	Відсутні спеціальні квоти. Бюджетні установи прямо конкурують за фонд.	Категорично заборонено фінансувати поточні, капітальні ремонти чи реконструкцію в приміщеннях шкіл та садочків (дозволено лише облаштування укриттів) [107, розділ 7].	Жорстко квотується і розподіляється між конкретними категоріями.
Тематичні обмеження	Заборонено поточний та капітальний ремонт житлового фонду, дорожнього покриття та тротуарів. Заборонено дублювання чинних міських програм [106, розділ 6].	Категорично заборонено фінансувати заробітну плату. Проєкти мають реалізуватися виключно на об'єктах комунальної власності з вільним доступом та мати відсутність ознак комерційного проєкту [107, розділ 7].	Заборонено комерційні проєкти, а також ініціативи, що не передбачають безкоштовного та вільного доступу всіх мешканців. Проєкти що дублюють закладенні плани громади [106, розділ 6]
Антикризове перенесення видатків (форс-мажор)	Перенесення строків реалізації проєкту на один наступний бюджетний період [106, розділ	Переносяться на наступний рік [107, розділ 14].	Орієнтовано на повну реалізацію в межах одного бюджетного року [106, розділ 10]

Таблиця Е.1

Порівняльна матриця інституційних запобіжників Харківської ТГ

Критерій порівняння	Стара модель	Оновлена модель	Обґрунтування змін
Імплементация зі Статутом	Відсутня	Присутня	Юридичний захист результатів виборців від волонтаристського скасування владою; гарантія виконання зобов'язань.
Віковий ценз учасників	Виключно повнолітні (з 18 років)	Зниження бар'єра до 14 років	Рання громадянська соціалізація; інтеграція молоді в процеси управління фінансами через цифрові сервіси.
Магістральна тематика	Розважально-іміджеві, туристичні ініціативи, естетичний благоустрій	Радикальна мілітаризація: 1) Допомога силам оборони; 2) Цивільний захист	Жорстка адаптація видатків до екзистенційних викликів війни; солідаризація суспільства довкола виживання.
Адміністративний ресурс	Відсутність будь-яких обмежень; пряма конкуренція шкіл із дворами	Ліміт не більше 20% загального фонду на заклади комунальної власності	Демоніполізація фонду; категоричне припинення підміни базових функцій департаментів коштами ПБ.
Монополізація фонду	Толерування «серійних переможців» (аж до 4 перемог в одні руки)	1 особа чи 1 громадська організація можуть виграти лише один проєкт	Забезпечення процедурної справедливості та рівного, безбар'єрного доступу для нових ініціативних груп
Видатки на оплату праці	Дозволені	Категорично заборонено закладати в кошторис заробітні плати та гонорари	Спрямування 100% акумульованих коштів виключно на створення матеріального результату (закупівлі обладнання, ремонт укріплень).